

de Kanttekening

MEI 2023 | DEKANTTEKENING.NL | PRIJS €5,99

Vrij, moedig & inclusief



Kader Abdolah: 'Rumi was een vluchteling, net als ik'

Sunny Bergman schreef
een boek over haar opa,
die nazi was

Nog steeds zijn Turkse
Nederlanders bang voor
de invloed van Turkije

Inhoudsopgave

de Kanttekening MAGAZINE

COLOFON

Mei 2023

Jaargang 6 - nr. 64

UITGEVER

De Kanttekening B.V.

HOOFDREDACTEUR

Mehmet Cerit

EINDREDACTEUR

Mariska Jansen, Remco van Mulligen

AAN DIT NUMMER WERKTEN MEE

Tayfun Balcik, Shawintala Banwarie, Saida Derrazi, Thomas von der Dunk, Jaswina Elahi, Kamel Essabane, Gert Jan Geling, Anne-Rose Hermer, Mariska Jansen, Ewout Klei, Frans Kuijpers, Remco van Mulligen

BEELD COVER

Kader Abdolah op het Ubud Writers Festival in 2012 (beeld: Wikimedia Commons)

CONTACT / INFORMATIE

010-2013740

info@dekanttekening.nl

www.dekanttekening.nl

Vrij, moedig & inclusief

De uitgave van dit blad wordt mede mogelijk gemaakt door:

Derman Projects B.V.



6

Kader Abdolah: 'Rumi was een vluchteling, net als ik'

● OP DE COVER



10

Islamofobierapport 2022 schetst inktzwart beeld voor Europa – inclusief Nederland

● SAMENLEVING

● OP DE COVER

06 Kader Abdolah: 'Rumi was een vluchteling, net als ik'

● SAMENLEVING

08 Israël dreigt 'dictatuur van de meerderheid' te worden, vrezen Joodse Nederlanders

10 Islamofobierapport 2022 schetst inktzwart beeld voor Europa – inclusief Nederland

13 Jaswina Elahi - Arme Santokhi, hij leert het maar niet

14 Het eerste museum over de islam binnenkort van start in Rotterdam

15 Thomas von der Dunk - Wie de tijd heeft, heeft de macht

16 'Echte liberalen zijn juist woke', vindt BIJ1-boegbeeld Rebekka Timmer

17 Saida Derrazi - Ik geloof niet meer in protesteren

18 Eerbetoon aan begraven slaven

● NIEUW IN NEDERLAND

20 Kritiek op hard optreden politie tegen asielzoekers in noodopvang



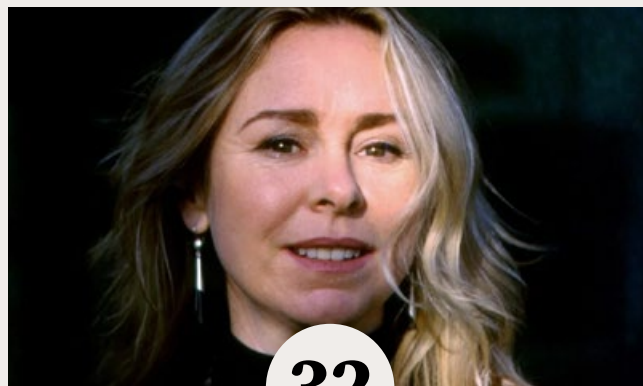
28

Nog steeds zijn Turkse Nederlanders bang voor de invloed van Turkije

● WERELD

Sunny Bergman: 'Een wintipriesteres hielp mij mijn nazi-opa te vergeven'

● INTERVIEW



32

46



Stilteruimte als diversiteitsspiegel voor scholen

● ZINGEVING

● WERELD

- 22 Wat als Erdogan verliest? 'We moeten de democratie herstellen'
- 24 Moeten Turkse Nederlanders stemmen bij verkiezingen in Turkije? Dit vindt ons panel
- 26 Activist Jakob de Jonge wil vrede met Rusland: 'Ik mis voorstel voor diplomatie'
- 28 Nog steeds zijn Turkse Nederlanders bang voor de invloed van Turkije

● INTERVIEW

- 32 Sunny Bergman: 'Een wintipriesteres hielp mij mijn nazi-opa te vergeven'
- 34 Antizionist Yuval Gal: 'Israël heeft onze identiteit gegijzeld'
- 35 Tayfun Balcik - Saddam-snor
- KUNST & CULTUUR
- 38 Canon laat rijkdom Joods leven in Nederland zien
- 40 Maral Noshad Sharifi schreef boek over leven als vluchteling in Nederland

● ZINGEVING

- 42 Kerkleider René de Reuver fel bekritiseerd op pro-Palestijns congres: 'Schandalig!'
- 45 Gert-Jan Geling - Stilteruimte als symbool voor de terugkeer van het religieuze privilege
- 46 Stilteruimte als diversiteitsspiegel voor scholen
- 47 Verzoek om stilteruimte is vragen om voorkeursbehandeling

In het kort.

Amsterdamse brug vernoemd naar 'Marokkaanse Vincent van Gogh'



ABDELLAH EN HAJIA ZAKI (BEELD: YOUTUBE)

Amsterdam noemt een brug naar de Marokkaans-Nederlandse kunstenaar Abdellah Zaki, die in 2017 overleed. Hij woonde in Swifterband in Flevoland. NTR noemde hem in een documentaire de 'Marokkaanse Vincent van Gogh'.

De kunstenaar emigreerde in 1961 naar Nederland. Hij woonde in Swifterband, maar kwam vaak naar Amsterdam, vertelt dochter Hajia Zaki aan Omroep Flevoland. 'In de weekenden ging hij de Dappermarkt af. Hij had binding met de stad. Hij hield gewoon van Amsterdam.' Hajia wilde graag dat er een straat in Amsterdam naar haar vader werd vernoemd. Maar een medewerker van de gemeente stelde een brug voor. Nu is de brug in de Jacob van Lennepstraat in Amsterdam-West vernoemd naar de 'Marokkaanse Vincent van Gogh'. Het is de tweede brug in Amsterdam die naar een Marokkaanse Nederlander vernoemd is.

Hajia is blij. 'Deze brug ligt in Amsterdam-West. Een gebied waar een grote migrantengeschiedenis ligt. Dus los van zijn artistieke waarde en de brug die hij slaat met zijn kunst, slaat hij nu eigenlijk een brug tussen twee landen en culturen.'

Abdellah Zaki is vooral bekend van zijn schilderij van de Amsterdamse Bloemenmarkt uit 1979, dat enkele jaren geleden, na zijn overlijden, werd tentoongesteld in het Amsterdam Museum. Abdellah Zaki wilde dat zijn schilderijen pas na zijn dood tentoongesteld zouden worden, net als bij Van Gogh. •

Freedom House: Turkse verkiezingen behoren tot kwetsbaarste ter wereld

Volgens een nieuw onderzoek van mensenrechtenorganisatie Freedom House behoren de aanstaande Turkse parlements- en presidentsverkiezingen op 14 mei tot de meest kwetsbare ter wereld. Dit schrijft de onafhankelijke Turkse nieuwswebsite Turkish Minute.

Turkije scoort op de Freedom House Index slechts 33 punten van de 100, en komt daarbij achter autoritair geregeerde landen Pakistan (35 punten) en Zimbabwe (39 punten) te staan.

Het gaat om de zogenoemde Election Vulnerability Index (EVI), die de mogelijke kwetsbaarheid van vrije verkiezingen onderzoekt. Freedom House keek hierbij naar verschillende criteria, waaronder vrijheid van meningsuiting, de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht en censuur.

Turkije scoorde laag, want de overheid treedt hard op tegen onwelgevallige meningen – online en offline – en probeert kritische journalisten het zwijgen op te leggen, waaronder een recente 'wet ter bestrijding van desinformatie'. Ook zijn duizenden websites geblokkeerd, zodat het publiek veel moeilijker toegang heeft tot onafhankelijke informatiebronnen. De regering zet bovendien trollen in, die op



(BEELD: PIXABAY)

social media het overheidsnarratief promoten. De Partij voor Rechtvaardigheid en Ontwikkeling (AKP) van president Erdogan heeft de machtige Turkse overheid achter zich staan. Het is voor de oppositie daarom veel moeilijker om campagne te voeren. •

'Scholen verbieden kinderen te bidden en dat is in strijd met de wet'

'Geloof is persoonlijk, voor thuis of in de moskee, maar niet op school', vindt rector Eric van 't Zelfde van het Drachtster Lyceum. 'Scholen verbieden in strijd met de wet kinderen om te bidden', antwoordt columnist Nourdeen Wildeman. Op 17 april gingen ze op NPO Radio 1 in debat.

'Het gaat om een neutrale gebedsruimte voor iedereen', legt Wildeman uit. 'Niemand pleit voor weglopen tijdens de les. Maar je moet tijdens de pauze in staat zijn het gebed te verrichten. Veel scholen hebben een gebedsverbod en dat is in strijd met de wet. Leerlingen doen het stiekem, maar dan wordt gepoogd door docenten om gebedskleedjes onder leerlingen weg te trekken. Als mensen het recht hebben om te bidden, zou ik zeggen: het is handiger mensen te laten bidden in een ruimte, dan dat ze het in de gang doen.'

Van 't Zelfde stelt dat mensen geen recht hebben om te bidden. 'Als je als individu wilt bidden, zijn daar islamitische scholen voor. Het is niet wenselijk dat dit in het openbaar onderwijs gebeurt.' De wens om van dit recht gebruik te maken

noemt hij 'geloofskolonialisme'. 'Het geloof is een particuliere aangelegenheid.'

'We hebben in deze samenleving rechten en een persoonlijke opinie is ondergeschikt aan de rechtsstaat', antwoordt Wildeman. 'Er is immense onrust ontstaan op scholen en media wakkeren dat aan', vindt Van 't Zelfde. Maar Wildeman blijft erbij: 'We leven in een rechtsstaat. Je kunt niet zeggen dat iemand zijn vrijheid van meningsuiting maar ergens anders uitoefent. We moeten onze rechtsstaat en democratie verdedigen.' •



NOURDEEN WILDEMAN BIJ EEN EERDERE UITZENDING OP NPO RADIO 1 (BEELD: YOUTUBE)

Samenleven kost tijd



MEHMET CERIT

Hoofdredacteur / Directeur.

Een school die wel een genderneutraal toilet heeft, maar geen stilteruimte voor gelovige leerlingen. Daarover schreef onze columnist rabbijn Lody van de Kamp in december zijn column. Het schoolbestuur liet hem weten dat er geen stilteruimte of gebedsruimte komt voor de overwegend islamitische jongeren. 'Als die jongelui zo nodig moeten bidden, doen ze dat maar thuis', klonk het. Want: 'scheiding van kerk en staat', u weet wel.

De column van Van de Kamp lijkt de katalysator te zijn van een rij opinieartikelen in zowel *de Kanttekening* alsook in andere media. De discussie versmalde zich al snel tot het recht op een stilteruimte in het openbaar onderwijs.

Columnist Gert Jan Geling ziet niets in stilteruimtes op openbare scholen, die hij beschouwt als symbool voor de terugkeer van het religieuze 'privilege'. Bidden doe je maar in de buurtmoskee. Journalist Shawintala Banwarie en religiewetenschapper Kamel Essabane stellen in een opiniestuk in deze krant dat openbaar onderwijs niet 'neutraal' of 'religievrij' is, zoals vaak wordt gedacht, maar 'actief pluriform'. De openbare school zou daarom juist wel ruimte moeten bieden aan levensbeschouwing. Historicus Frans Kuijpers reageert op hun artikel en onderschrijft de conclusie van Geling, dat de vraag om een stilteruimte de vraag om een 'voorkeursbehandeling' is.

Zo krijgt dit debat een plek in dit magazine, met argumenten

'In mijn studententijd zocht ik een stil plekje of een leeg lokaal op om te bidden. Dat gaf geen problemen'

pro en contra. De gemene deler bij mensen die hun bedenkingen hebben bij de stilteruimte, lijkt dezelfde als bij de hoofddoek. Ze zien een terugkeer van religie in de seculiere samenleving. Net nu geloof uit openbare instituties verdwenen lijkt en de kerken leeglopen, trekken moslims weer de religieuze kaart. De tegenstanders van stilteruimtes vragen zich af: 'Als je dit toestaat, waar houdt het dan op?'

Die zorgen van de seculiere samenleving zijn begrijpelijk. Aan de andere kant: er is ook godsdienstvrijheid. Dat is een spanningsveld. De vraag is hoe wij daar als samenleving mee omgaan.

Op onze website schreven we in april over de petitie 'Gebed op werk' vanuit de moslimgemeenschap, die bidden op het werk en op school wil normaliseren. Mijn gedachten gaan onwillekeurig terug naar het verhaal dat mijn vader mij eens vertelde. Hij

was een van eerste gastarbeiders die in de jaren zestig naar Nederland kwam en werkte in een metaalfabriek in Hengelo. Op die fabriek kregen ze een gebedsruimte. Maar die werd al snel weer gesloten omdat de gebeden van de fabrieksarbeiders een stuk langer duurden dan gebruikelijk was. Mijn vader bad in die tijd helemaal niet.

Uiteraard stuit de wens voor een gebedsruimte op lawaaiige tegenstand vanuit rechts populistische en links seculiere hoek. Maar sommige voorstanders van stilteruimtes drijven de zaak ook op de spits. Een luidruchtige en misschien wel polariserende roep om gebedsruimtes in het openbaar onderwijs verhoudt zich niet met de norm van bescheidenheid die geldt binnen de islam. En het is ook goed om te beseffen dat er op veel hogescholen en universiteiten al lang stilteruimtes zijn - en dat die functioneren naar tevredenheid.

Ook moet ik aan mijn studententijd denken. Er was geen stilteruimte, en ik heb nooit de behoefte gehad om erom te vragen. Ik zocht een stil plekje op, in de gang of een leeg lokaal. Het leidde nooit tot problemen. Een gebed, *salaat*, duurt maar een paar minuten. Zo simpel is het ook. Waarom beide kampen zo veel lawaai maken, begrijp ik niet.

Sommige zaken kun je beter omgeven met rust zodat ze tijd hebben om organisch te wortelen. Ze zijn niet gebaat bij emotionele voor- en tegenspraak. Samenleven kost tijd. Als je verschillende zandlagen over elkaar legt, duurt het ook een tijd voordat deze zijn ingeklonken en je erop kunt bouwen. Al blijft het wel belangrijk om in gesprek te blijven, om elkaar te leren begrijpen.

De mbo-school waarover Lody van de Kamp schreef besloot enkele maanden later alsnog tijdelijk een kamer ter beschikking te stellen als stilteruimte. De instelling gaat op zoek naar een definitieve plek waar religieuze studenten en medewerkers kunnen bidden.

Wij moeten meer vertrouwen hebben in onze samenleving. Die vindt de oplossing, daarover ben ik optimistisch. Laatst kwam het nieuws voorbij dat de KNVB islamitische voetballers toelaat tijdens de ramadan kort de voetbalwedstrijd te onderbreken, om bij zonsondergang te eten en te drinken. Had den ze dat een paar jaar geleden tegen mij gezegd, dan had ik het niet geloofd. •

Op de cover.

Kader Abdolah: 'Rumi was een v'

Het nieuwe boek van Kader Abdolah heet *Wat je zoekt, zoekt jou*. Een eerbetoon aan de grote Perzische dichter Rumi, die leefde in de dertiende eeuw. 'Ik had de ervaring van emigratie nodig om hem beter te begrijpen.'

● MARISKA JANSEN

Het is een traditie in cultureel gegoede kringen in Iran: als een kind geboren wordt, spreek je niet, totdat een wijze man of vrouw uit de familie zachtjes op een melodieuze manier de stilte verbreekt en een gedicht in het oor van de baby fluistert. 'Vaak is dat een gedicht van onze grote meester Rumi', zegt de schrijver Kader Abdolah. Onlangs verscheen zijn boek *Wat je zoekt, zoekt jou* (Prometheus) over het leven van de beroemde Perzische dichter Rumi (1207-1273).

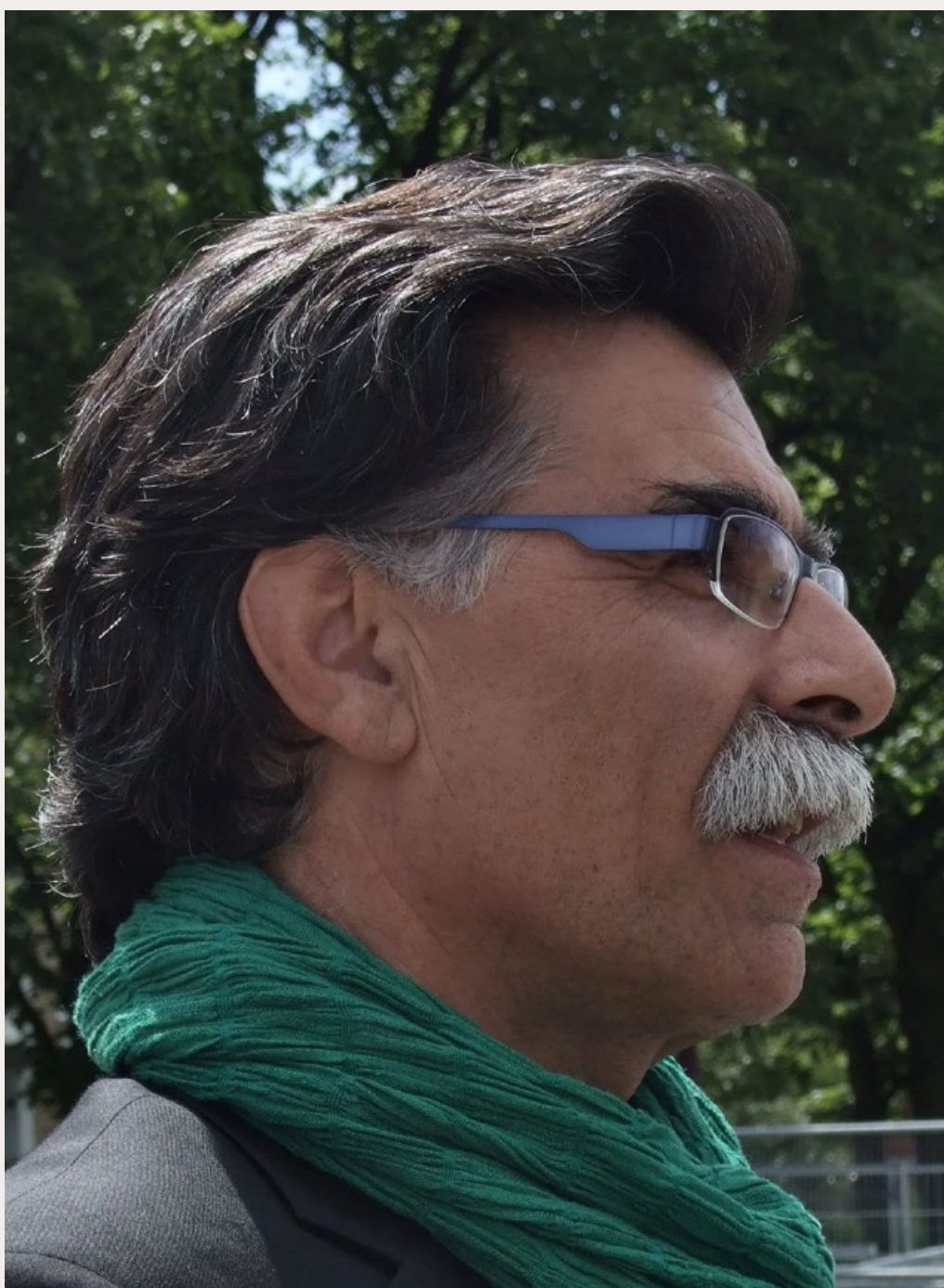
Abdolah verwierf grote bekendheid met boeken als *Het huis van de moskee* en *De reis van de lege flessen*. Hij stamt uit een oude aristocratische Perzische familie. 'Ik heb in mijn familie minister-presidenten en *mirza's*, grote schrijvers en vertellers. De rijkdom die we hadden, was vooral cultureel en werd van generatie op generatie doorgegeven.'

'De Iraniërs, ook wel Perzen genoemd, zijn trots op hun denkers en dichters', zegt Abdolah. 'Alle lagen van de bevolking zijn bekend met de poëzie van Rumi. Die vergezelt je je hele leven. Je hoort van je moeder de gedichten van Rumi terwijl ze borstvoeding geeft. Je hoort ze op school. Als je verliefd bent, grijp je naar Rumi. En als je verdrietig bent, zoek je steun bij Rumi. Zijn poëzie groeit met je mee.'

Wie was Rumi?

'Rumi was een van de grootste dichters en denkers uit het Oosten. Hij heette eigenlijk van Molana Djalaal Eddin Mohammad Balchie. Hij werd in de dertiende eeuw in Afghanistan geboren. Zijn vader zag al snel dat zijn zoon een nobele getalenteerde jongen was. Toen de Mongoolse veroveraar Dsjengis Khan het Perzische rijk binnenviel, pakte hij van alles wat hij had alleen de hand van zijn zoon. Hij vluchtte weg om zijn zoon te redden. De vlucht duurde een paar jaar, totdat ze eindelijk de stad Konya in Turkije bereikten. Daar groeide hij in een veilige omgeving op.'

Rumi was een wereldburger, maar wordt door verschillende volken geclaimd, vertelt Abdolah. 'De Afghanen beschouwen hem als een van hen omdat hij geboren is in het Afghaanse Balch. De Iraniërs omdat hij in het Perzisch schreef, en de Turken omdat hij in Turkije opgroeide en begraven ligt. Shake-



KADER ABDOLAH (BEELD: WIKIMEDIA COMMONS)

vluchteling, net als ik'

speare heeft het verlangen, het verdriet en de liefde van de westerse mens bezongen. Rumi bezingt het verlangen, het verdriet en de liefde van de oosterse mens. Al kun je ook zeggen dat de oosterse en westerse mens niet bestaan. Er is één mens. Shakespeare en Rumi hebben allebei op een andere wijze de mens bekeken.'

Waarom wilde u een boek over Rumi schrijven?

'Ik wilde altijd al over Rumi schrijven, maar wist niet wat. Weet u, er zijn honderden boeken over Rumi geschreven en ik dacht altijd: wat kan ik daar nog aan toevoegen. Ik wilde de citaten van anderen niet overschrijven. Maar opeens zag ik dat Rumi een migrant was, een vluchteling. Hij heeft een vlucht meegemaakt die hem heeft vormgegeven. Zijn moedertaal was Perzisch, maar hij sprak ook Grieks, Latijn en Turks en vele andere talen. Hij maakte van dichtbij kennis met verschillende culturen. Die emigratie, de ontmoeting met andere culturen hebben gezorgd dat hij zo groot is geworden.'

U bent net als Rumi ook gevlucht

'Ja, dat bedacht ik me ook. Ik heb mijn leven in de Nederlandse taal gestopt. De Nederlandse taal en de ontmoeting met anderen hebben een andere schrijver van mij gemaakt.

Rumi vluchtte voor de invasie van de Mongolen. Ik vluchtte voor de binnenlandse invasie van de geestelijken die uit hun middeleeuwse grotten tevoorschijn waren gekomen. Ze hebben de macht in Iran overgenomen. Er is daar geen sprake meer van vrijheid, niet voor vrouwen en niet voor schrijvers. Voor niemand. Alleen voor henzelf en een aantal vertrouwelingen.'

Heeft het inzicht dat jullie beiden vluchtelingen zijn, uw band met de poëzie van Rumi versterkt?

'Rumi heeft duizenden gedichten geschreven. Iedereen in mijn vaderland kent een paar van zijn gedichten uit het hoofd. Maar gewone mensen komen nooit tot de kern van zijn poëzie, behalve misschien de kenners. Rumi was niet alleen dichter, hij was ook een groot filosoof. Ik heb ontelbare keren zijn gedichten gelezen, in mijn kindertijd, mijn jeugd en ook later toen ik pas in Nederland was, maar de kern pakte ik nog niet. Ik had de ervaring van emigratie nodig om hem beter te begrijpen. Want door te emigreren, ga je eigenlijk over de grenzen van je eigen karakter. Je overschrijdt de grenzen van verdriet, van pijn en van verlangen, en wordt

een ander. Als je dat inziet, begrijp je de poëzie van Rumi beter. De vlucht en alle ervaringen die daarbij horen, hebben mij de gelegenheid gegeven om het grote mens dat Rumi is, beter te begrijpen.'

Wat betekent de titel 'Wat je zoekt, zoekt jou'?

'Het leven heeft goddelijke codes en de mensheid heeft een aantal van die codes kunnen ontdekken, waardoor we zo ver hebben kunnen komen. 'Wat je zoekt, zoekt jou' is niet alleen een spiritueel inzicht van Rumi. Er was duizenden jaren geleden iets wat de mens van het beest onderscheidde. De mensen woonden in grotten, maar plotseling – alleen God of het leven weten hoe – kwamen zij erachter dat als zij buiten op een hert wilden jagen, ze dat eerst

‘Wat je zoekt, wordt
bereikbaar, het komt in je
handen’

in hun fantasie moesten doen.

Ze moesten hem eerst op de grotwanden tekenen, en daarna dansen om hem te kunnen bemachtigen. Deze en andere goddelijke codes staan in de Thora, de Bijbel en de Koran. In het Nieuwe Testament staat 'zoek en je zult vinden', en in de Koran staat 'waar je aan denkt, wordt gerealiseerd'.

Rumi heeft het beter gezegd. Als je naar iets zoekt, zoekt dat ook naar jou. Wat je zoekt, wordt bereikbaar, het komt in je handen. Rumi zocht naar zijn geliefde, naar zijn ik, naar de hoogste toppen van de poëzie. In een van de verhalen in mijn boek komt Rumi op een dag Shams tegen, de grote Arabische rebel-filosoof. En Shams zegt: 'Ik zocht jou.' Waarop Rumi zegt: 'Wat je zoekt, zoekt jou.' Want hij zocht hem ook.

Waarom wilt u Nederland laten kennismaken met Rumi?

'Nederland is veranderd. Dertig, veertig gele-

den zag het land er totaal anders uit, de mensen waren wit. Nu zijn veel emigranten het land binnengekomen. Tienduizenden Kader Abdolabs. En ook bijzonder mooie, nobele mensen, schrijvers, denkers, wiskundigen, studenten, artiesten. Ze voegen allemaal iets toe aan de Nederlandse samenleving. Die nieuwe samenstelling heeft ook een nieuwe geest, een andere manier van denken nodig. De migranten brengen belangrijke culturele elementen mee, zoals de verhalen van Duizend-en-een-nacht en over het leven van de profeet Mohammed. Er ontbrak nog een visie van Rumi die op de vlucht was. Ik voelde het als mijn plicht om die eraan toe te voegen.'

Wat is de belangrijkste gedachte van Rumi voor onze samenleving?

'De kennismaking met oosterse filosofie. Europese literatuur is alleen gevuld met Europese gedachten. De meeste schrijvers hebben nooit een koran aangeraakt. Ze hebben de verhalen van Duizend-en-een-nacht nooit echt gelezen, en kennen het werk van grote Marokkaanse, Turkse of Afghaanse dichters niet. Dat is een leemte.

De Amerikanen en de Europeanen turen door de James Webtelescoop in de ruimte op zoek naar het eerste licht dat na de oerknal is ontstaan, naar de rand van het heelal. Met deze allernieuwste telescoop zoeken ze naar de rand van de hemelen. Maar Rumi en andere dichters zeiden al: je hoeft niet zover te gaan. Richt je telescoop naar jezelf, naar je binnenste. Want het eerste licht zit in jou, God zit in jou.

Een andere gedachte: er worden vaak lelijke dingen gezegd over de visie van niet-westerse immigranten op vrouwen. Maar de grote Arabische filosoof Ibn-Arabi [uit de twaalfde eeuw] is vijftig als hij in aanraking komt met een jonge vrouw. Hij wordt verliefd. Als hij met haar slaapt, ontdekt hij plots iets groots. Hij zegt: 'Toen ik met mijn vrouw sliep, sliep ik met de hemelen. Toen ik mijn vrouw aanraakte, raakte ik de kosmos aan.'

Hier is het landschap vlak, er zijn minder geheimen achter de horizon. In het Oosten, en in de oosterse literatuur en filosofie zijn bergen en daarachter schuilen geheimzinnige gedachten. Het is goed om diepere gedachten voor de jonge generatie Nederlanders en degenen die lezen te vermengen.'

Kader Abdolah, *Wat je zoekt, zoekt jou* (Prometheus, 2023), 432pp, 25 euro.

Israël dreigt 'dictatuur van de meerderheid' tegen Joodse Nederlanders

Een groep Joodse Nederlanders keert zich tegen de hervormingsplannen van de Israëlische regering van Benjamin Netanyahu. Die extreemrechtse regering tast volgens hen de rechtsstaat aan. Op zondag 26 maart demonstreerden zij in Amsterdam. Er waren zo'n driehonderd mensen aanwezig.

● EWOUT KLEI

De Israëlische regering wil de macht van het Hooggerechtshof flink inperken. Nieuwe, ook controversiële wetten moeten gewoon met een parlementaire meerderheid aangenomen kunnen worden. Het Hof mag deze wetten niet meer afwijzen op grond van internationale verdragen of Israëlische wetgeving.

'Ik maak mij vreselijk veel zorgen over Israël, sinds het aan de macht komen van dit kabinet', zegt journaliste Anet Bleich, die een van de sprekers was op de demonstratie van 26 maart. De massale demonstraties in Israël richten zich tegen de plannen van de regering om de democratische rechtsstaat uit te hollen, legt ze uit. Het Hooggerechtshof vormt tegen ondemocratische krachten nu nog een tegenmacht. Dat moet zo blijven. Daarom zijn progressieve Joodse Nederlanders solidair met de demonstranten in Israël.

'Deze regering van extreemrechtse en racisten heeft mij emotioneel geraakt', bekent Bleich. 'Neem minister van Nationale Veiligheid Itamar Ben-Gvir van de religieus-zionistische partij Otzma Jehudit. Hij is een 'Geert Wilders plus-plus'. Dat deze extremist, die

zo tekeergaat tegen Palestijnen en Arabische Israëliërs, minister is, is beangstigend.'

Ronny Naftaniel deelt deze vrees: 'Als je het Hooggerechtshof tandeloos maakt, krijg je een dictatuur van de meerderheid. Dat is gevaarlijk voor minderheden.' De 74-jarige Naftaniel was van 1980 tot 2013 directeur van het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI) en daarmee een zichtbare stem van Joods Nederland. Dat hij met onder anderen Bleich en de geëngageerde sportjournalist Frits Barend demonstreert tegen de Israëlische regering is bijzonder, vindt hij, want zoiets doe je niet zo gauw. 'Het is niet zo dat de meeste Joodse Nederlanders deze regering steunen, maar de straat op gaan is een ander verhaal. Veel mensen zijn thuisgebleven, omdat ze de vijanden van Israël niet in de kaart willen spelen. Maar we zijn juist heel erg pro-Israël. Daarom waren er op de demonstratie zoveel Israëlische vlaggen te zien.'

Hij vertelt verbaasd te zijn over de brief die PVV-Kamerleden Gidi Markuszower en Geert Wilders schreven op de website *Nieuw-Nieuws*, waarin ze hem, Bleich en de andere demonstranten veroordeelden als 'deugneuzen' die aan 'eenzijdig links schuldgevoel' en 'progressieve zelfhaat' schuldig zouden maken. 'Bepaalt Geert Wilders soms wie een vriend is van Israël en wie niet, en wat wij Joodse Nederlanders moeten vinden?', zegt de voormalige CIDI-directeur



ZONDAG 26 MAART DEMONSTREERDEN ZO'N DRIEHONDERD MENSEN TEGEN DE ISRAËLISCHE REGERING. (BEELD: RONNY NAFTANIEL)

hierover. 'Het is curieus dat een partij die zelf geen interne democratie kent zich met deze affaire bezighoudt. En Benjamin Netanyahu moet zich even goed achter de oren krabben, dat hij steunt krijgt van een partij die geen leden kent, geen partijraad, geen interne verkiezingen.'

Naftaniel vindt dat Israël, ondanks alle gebreken, nog steeds een democratie is. 'Israëliërs kunnen vrijuit demonstreren. In Israëls buurlanden kan dat niet. Daar zitten de gevangenen vol met politieke tegenstanders. Israël is de enige democratie in het Midden-Oosten.' Wel vreest hij voor 'Hon-

gaarse toestanden' als de rechterlijke macht aan de politiek ondergeschikt wordt gemaakt. 'We moeten dat koste wat het kost voorkomen. Daarom zijn we ook de straat opgegaan.'

'Fascistische vlaggen'

De beweringen van Naftaniel worden door pro-Palestina-activisten fel bestreden. Israël is volgens hen geen democratie maar een etnocratie die een apartheidsbeleid tegen de Palestijnen voert. Het feit dat veel demonstranten op 26 maart met Israëlische vlaggen zwaaiden zou hét bewijs zijn dat die hele demonstratie niet deugt.

orderheid' te worden, vrezen



Nederlandse pro-Palestina-activisten richtten hun pijlen op de lokale PvdA-politica Keren Hirsch, die een foto van haarzelf tijdens de demonstratie – met Israëlische vlag – op Twitter had gedeeld. Deze vlag werkte als een rode lap op een stier. ‘Waarom paradeer je die fascistische vlag? Schaam je je niet?’, reageerde een Palestina-activist boos. En een ander schreef: ‘Ga je schamen met je zionistische propaganda. Het hangt ons de keel uit.’

De Joodse Amsterdammer en pro-Palestina-activist Simcha de Vries begrijpt deze boosheid, maar vindt het wel oppervlakkig. ‘Het PvdA-beleid wordt niet door Hirsch

bepaald, maar door de Tweede Kamerfractie.’ De Vries is niet naar de demonstratie gegaan, omdat die te zeer pro-Israël is. ‘Ik moet zeggen dat ik het toch wel schrijnend vind om te zien hoe snel en massaal ze zich verzameld hebben als het eigenbelang in geding is. Want als het om de rechten van de Palestijnen gaat, dan blijven de protesten uit. Waar zijn al die rechtsstaatminnende Israëliërs om strafrechtelijke verantwoording te eisen voor kolonistengeweld?’ Het eisenpakket van de demonstranten in Israël vindt hij ook heel mager. ‘Ze willen niet dat de regering opstapt, ofzo.’

Bleich hoopt stiekem wel dat dit gebeurt, biecht ze op, en dat er een progressiever bewind aan de macht komt. ‘Dat is een eerste stap ook naar toenadering tot de Palestijnen.’ Met de kritiek van De Vries is ze het ‘ook wel een beetje eens’, vervolgt ze. ‘Het lijkt er nu op dat Israëliërs pas de straat op gaan, nu hun eigen rechten in het geding komen. Maar het aan banden leggen van de extremisten biedt ook voordelen voor de Arabische minderheid in Israël, die door Ben-Gvir gedemoniseerd wordt. De kwestie van de bezetting is helaas al jaren een blinde vlek. Ik hoop dat dit verandert. Veel progressieve Israëliërs waren jarenlang heel apathisch. Mijn oudere zus ook, die al heel lang in Israël woont. Ik belde haar een keer toen Gaza weer eens werd gebombardeerd. ‘Wij progressieve Israëliërs kunnen hier ook maar weinig aan doen’, was het antwoord.’ Maar nu gaan in Israël honderdduizenden mensen de straat op. Het is het meest hoopvolle moment, sinds het sluiten van de Oslo-akkoorden in 1993, al is de uitkomst meer dan onzeker en zijn de zorgen dus nog lang niet voorbij.

Pogrom

Volgens Naftaniel zijn er nu twee toekomstscenario's voor Israël mogelijk: ‘Of Netanyahu houdt aan

‘Als het om de rechten van de Palestijnen gaat, dan blijven de protesten uit’

zijn plannen vast, in de hoop dat de protestbeweging haar momentum verliest. Of de regering doet water bij de wijn, zodat het beleid gematiger wordt.’ Naftaniel wijst in dit verband op het Verenigd Thora Front, een orthodoxe, niet-zionistische partij in de oppositie, die Benny Ganz van de centrumpartij Blauw en Wit opgeroepen heeft om met Netanyahu te regeren in een gematigde coalitie. ‘Ganz heeft een hekel aan Netanyahu, maar moet zijn bezwaren opzij zetten, vindt het Thorafront.’

Simcha de Vries hoopt eveneens op een nieuwe regering, die een gematigder beleid voorstaat. Hij is voor een fundamentele beleidsverandering en dat zijn de ‘gematigde’ Israëlische partijen niet, maar er is volgens hem een groot verschil tussen Blauw en Wit enerzijds en Otsma Jehudit anderzijds: ‘Het is geen lood om oud ijzer en ook voor de Palestijnen maakt het iets uit, ook al denken ze misschien van niet. De pogrom in het Palestijnse dorp Huwwara in februari dit jaar [waarbij Joodse kolonisten huizen en auto's van de Palestijnse bewoners in de brand staken, talrijke Palestijnen gewond raakten en een werd gedood] liet zien dat kolonisten nu meer dan ooit het verlengstuk zijn van het leger en de bezetting.’

De Vries maakt zich daarnaast grote zorgen over de plannen voor een Nationale Garde onder Ben-Gvir. Dat zal volgens hem een

‘rechtsextremistische knokploeg’ worden. ‘Het leger vindt de radicale plannen van de regering roekeloos. De regering wil de oude nederzettingen in de Gazastrook weer terug. Dat wil het leger niet, want die nederzettingen zijn bijna onmogelijk om te verdedigen. Daarom trok Ariel Sharon zich toentertijd [begin deze eeuw] ook uit de Gazastrook terug.’

Ten slotte is er nog de extremistische retoriek, besluit De Vries. ‘Ministers zeggen de meest grove dingen, en schamen zich hier ook niet voor. Vorige Israëlische regeringen voerden feitelijk een keihard anti-Palestijns beleid, maar hun woorden waren veel diplomatieker.’ ●



RONNY NAFTANIEL TIJDENS DE DEMONSTRATIE TEGEN DE ISRAËLISCHE REGERING. (BEELD: RONNY NAFTANIEL)

Islamofobierapport 2022 schetst in inclusief Nederland

Wereldwijd erkennen steeds meer landen islamofobie als probleem. Dat is een goede ontwikkeling, stellen de auteurs van het *European Islamophobia Report 2022*. Dat neemt volgens hen echter niet weg dat moslimhaat en moslimdiscriminatie in Europa alomtegenwoordig zijn. Hoe komt dat? Een analyse.

● REMCO VAN MULLIGEN

Het rapport begint met 'goed nieuws': de Internationale Dag voor de Strijd tegen Islamofobie, jaarlijks op 15 maart, is een succes. Deze dag is ingesteld door de Verenigde Naties. Beleidsmakers moeten deze dag aanwenden om de strijd tegen islamofobie kracht bij te zetten, vinden de auteurs van het rapport.

Het *European Islamophobia Report* verschijnt sinds 2016 jaarlijks. Het staat onder redactie van politicoloog Enes Bayrakli (Turks-Duitse Universiteit in Istanbul) en hoogleraar Internationale Studies Farid Hafez (Williams College in Williamsburg, Verenigde Staten). In het rapport staat over elk Europees land een hoofdstuk, geschreven door een deskundige uit dat land.

'Islamofobie is opgekomen als nieuwe vorm van racisme', verklaarde de VN vorig jaar. 'Met een toegevoegd gender-aspect, omdat meisjes en vrouwen doelwit zijn vanwege hun kleding en vanuit de aanname dat zij onderdrukt worden. Islamofobie vindt ook ingang in de politiek, met als resultaat reisverboden en visumbepalingen.'

Verder is het kommer en kwel.

De 'overweldigende meerderheid' van de Europese landen registreert islamofobie niet eens als apart fenomeen, meldt het rapport. In de Europese Unie doet slechts 12 procent van de moslims aangifte bij discriminatie.

Bovendien is er in Europa nogal wat discussie over de definitie van de term zelf. Wat is islamofobie? Opvallend genoeg geeft het rapport op die vraag geen antwoord. In eerdere edities van het *European Islamophobia Report* stond wel een definitie, gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek naar islamofobie: 'Als we het over islamofobie hebben, bedoelen we anti-moslimracisme. Islamofobie gaat over een dominante groep mensen die hun macht willen uitoefenen, stabiliseren en vergroten door een zondebok – bestaand of ingebeeld – aan te wijzen en deze uit te sluiten van hun geconstrueerde 'wij'. Islamofobie functioneert door een statische 'islamitische' identiteit te construeren, die negatief wordt toegepast en gegeneraliseerd wordt voor alle moslims. Tegelijk zijn islamofobe beelden veranderlijk en verschillend al naar gelang de context. Islamofobie vertelt ons meer over islamofobe mensen dan over moslims of de islam.'

Diverse meer of minder professionele organisaties verzamelen zelf cijfers van islamofobie. Zo registreerde Unia in België ruim tweehonderd gevallen van discrimi-



minatie tegen moslims. Voor Frankrijk registreerde het Collectief tegen Islamofobie in Europa (dat echter niet in Frankrijk actief mag zijn wegens een overheidsverbod) ruim vijfhonderd gevallen van islamofobie. Dokustelle, een organisatie in Oostenrijk die zich specifiek richt op islamofobie, telde meer dan duizend gevallen van moslimdiscriminatie. De Duitse politie registreerde 364 gevallen van islamofobie, onder andere bij demonstraties van de anti-islambeweging Pegida.

Moslimdiscriminatie in Nederland

Het hoofdstuk over Nederland telt ruim dertig pagina's en is geschreven door islamoloog Jeroen Vlug. Vlug werkt bij het onderzoeksbureau Movisie als onderzoeker en promoveerde aan de Ibn Haldun Universiteit in Istanbul op vergelijkend onderzoek naar de filosofische achtergronden van mensenrechten in de islam en het Westen.

Moslimdiscriminatie gebeurt in het sterk gepolariseerde Neder-

ktzwart beeld voor Europa –



land overal, stelt Vlugg, maar vooral op de arbeidsmarkt, in het onderwijs en in de collectieve sector. Van alle meldingen bij de politie van discriminatie was 42 procent gericht tegen de (vermeende) migratieachtergrond. Daarnaast was er in 3 procent van de meldingen sprake van discriminatie op basis van godsdienst. In twee derde van die gevallen waren moslims het slachtoffer. Echter: discriminatie van Joden valt niet in die categorie, want de politie registreert antisemitisme afzonderlijk. Onge-

veer 10 procent van de meldingen bij de politie betrof antisemitisme – en daarmee vormen Joden veruit de meest gediscrimineerde religieuze groep.

Vlugg verwijst naar de debatten over een hoofddoekverbod in publieke functies, zoals bij de politie. Ook noemt hij de onthulling van NRC van eind 2021 over het infiltreren en stiekem onderzoeken van moskeeën in minstens tien Nederlandse gemeenten door de overheid – op aanmoediging van terreurbestrijder NCTV en met

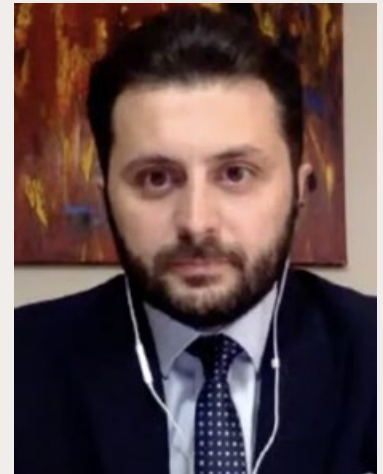
ondersteuning van het bureau NTA. Moslims zijn uitgesloten, er waren tijdens de ramadan in 2022 anti-islambarbecues -georganiseerd door de Nederlandse tak van Pegida. Moskeeën hadden te maken met brandstichting en vandalisme en kregen *hate mail*.

Politieke partijen

Voor Nederland valt in het rapport de opsomming op van wat de PVV zoal aan plannen heeft. De partij van Geert Wilders noemde de islam een 'gewelddadige politieke ideologie' en verbond moslims met terrorisme. De partij wil islamitisch onderwijs, moskeeën en de Koran verbieden in de strijd tegen wat zij 'de verspreiding van de islamitische ideologie' noemt. Ook memoreert het rapport dat de PVV de hoofddoek wil verbieden, een ministerie van De-islamisering wil invoeren en mensen met een dubbele nationaliteit het stemrecht wil ontnemen.

Niet alleen de PVV vertoont problematisch gedrag, meldt het rapport. Zo noemt het dat VVD-minister van Onderwijs Dennis Wiersma alle informeel moskeewonderwijs en islamitische weekendscholen onder verscherpt toezicht wil plaatsen, ook al gaat dit in tegen het non-discriminatiebeginsel uit de Grondwet. Dit is een voorbeeld van de legalisering van islamofobie, stelt het rapport. En ook radicaal- en extreemrechtse partijen als JA21, Forum voor Democratie en Groep Van Haga maken zich schuldig aan islamofobie, meldt Vlugg, net als mediaplatforms als Ongehoord Nederland en GeenStijl, en publieke intellectuelen als Paul Cliteur en Afshin Ellian.

Positieve krachten zijn volgens Vlugg politieke partijen als Denk en BIJ1 en 'links-leunende' wetenschappers als Leo Lucassen en Martijn de Koning. Ook noemt hij het blog *Republiek Allochtonie*. Bovendien is de instelling van een Nationaal Coördinator Racisme en



ENES BAYRAKLI (BEELD: YOUTUBE)

Discriminatie (NCDR) een goede ontwikkeling.

NCDR Rabin Baldewsingh kaartte begin april aan dat banken moslims discrimineren. Zo ontdekken moslims bijvoorbeeld problemen met het openen van een bankrekening. Daarmee zette hij een punt op de agenda dat al sinds 2020 door islamofobiemonitor Meld Islamofobie wordt aangekaart. Discriminatie van moslims bij banken is al jaren een probleem, wat overigens door Vlugg niet wordt gemeld, omdat op dit vlak in 2022 geen incidenten bekend zijn.

De opsomming van haat jegens moslims – soms door de daders als 'humor' gepresenteerd – in het relaas van Vlugg leest als een grimmige samenvatting van de duistere kanten van het jaar 2022. Zijn rapport eindigt met een plan om islamofobie in Nederland beter aan te pakken.

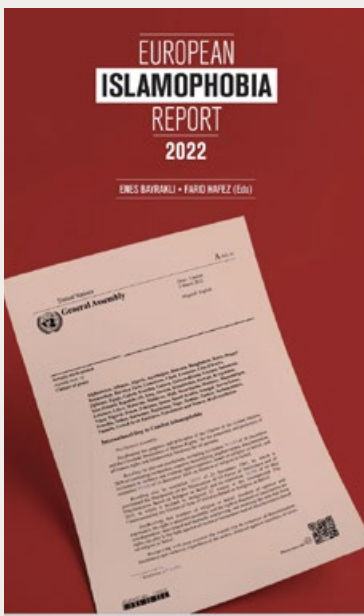
Het begint echter bij erkenning van het probleem. Zeker de rechterzijde van het politieke spectrum – getuige bovengenoemde actie van Wiersma – lijkt het probleem van islamofobie nog lang niet altijd serieus te nemen. Ook meer in het midden van het politieke spectrum bagatelliseren partijen als het CDA en de ChristenUnie de ernst van moslimdiscriminatie met enige regelmaat.

Sahih al-Bukhari verboden

Hoe is het in de rest van Europa? Het rapport is te lijk om alles samen te vatten – dus wijzen we enkele opvallende ontwikkelingen aan.

De oorlog in Oekraïne overschaduwt alles en heeft daarom ook islamofobie uit de aandacht weggedrukt. Tegelijk heeft die oorlog de discriminatie van moslims extra zichtbaar gemaakt. Terecht noemt het rapport het contrast tussen de hartelijke manier waarop Oekraïense vluchtelingen in Europa zijn welkom geheten, en de nog steeds groeiende xenofobie die zich richt tegen niet-westerse vluchtelingen en moslims.

Ook probeert het rapport enigszins grip te krijgen op de situatie in Rusland, waar diverse deelstaten immers aanzienlijke islamitische bevolkingsgroepen kennen. Activisten en journalisten met een afwijkend geluid worden in Rusland vaker vervolgd. Leden van diverse islamitische groepen ondervinden vervolging. Tientallen leden van de politieke beweging Hizb al-Tahrir en de apolitieke beweging Tablighi Jamaat zijn in Rusland veroordeeld tot celstraffen. Ook is een vertaling van *Sahih al-Bukhari*, een *hadith*-collectie die voor islamitische theologie van essentieel belang is, op de lijst van extremistische publicaties gezet.



Oostenrijk en Frankrijk leidend in islamofobie

In Oostenrijk strijdt minister Susanne Raab van Integratie tegen 'de politieke islam'. Het rapport noemt dit een 'beruchte heksenjacht tegen moslims', die ze bovendien wil exporteren naar de rest van Europa. Elf andere Europese landen namen deel aan een forum in Wenen, waar zij haar ideeën en plannen uiteenzette. Europa moet zich hiertegen uitspreken, stellen de auteurs van het rapport.

De Commissie voor Internationale Godsdienstvrijheid van de Verenigde Staten (USCIRF) merkte op dat in zowel Oostenrijk als Frankrijk wetgeving bestaat die 'discriminerend is tegen moslims'. Diverse moskeeën zijn in deze twee landen gesloten.

zijn opgeheven. Ook heeft de overheid tussen januari en augustus 2022 beslag gelegd op ruim tien miljoen euro aan vermogen van islamitische organisaties.

In het onderwijs rolde de overheid haar Laïcité-Plan uit, dat draait om 'controle over de lichamen van moslimvrouwen'. Docenten en andere medewerkers van scholen moeten actief opletten of moslima's te lange rokken dragen, en als dat bijvoorbeeld het geval was, moeten ze hiervan melding maken en de leerlinge een straf opleggen.

Prevent

Denemarken is een ander land dat al jaren het voortouw neemt bij maatregelen die moslims en migranten treffen. Het land is

omstreden Prevent-programma, dat focust op de strijd tegen terrorisme, en zegde zelfs toe dat daarbij islamitisch extremisme meer prioriteit zou krijgen. Over dit programma publiceerde *de Kanttekening* in maart een achtergrondverhaal, nadat in februari onze columnist Tahir Abbas er felle kritiek op uitte.

Vele gezichten van islamofobie

Al met al blijkt ook uit dit rapport dat islamofobie een veelkoppig monster is. Discriminatie van en haat tegen moslims neemt verschillende gezichten aan. Het gaat om vormen van racisme aan het grondvlak – zoals het aftrekken van de hoofddoek van moslimvrouwen. En het gaat om regelrechte aanslagen, waarbij moskeeën bekogeld worden met brandbommen en demonstraties tegen coronamaatregelen als 'bijvangst' ook even de lokale moskee aaden.

Daarnaast is duidelijk dat er schrikbarend veel institutionele islamofobie bestaat. Dat Rusland moslims discrimineert, zal weinigen verbazen. Maar ook in het 'beschaafde' West-Europa is het wijdverbreid. Discriminatie van moslims door banken krijgt dankzij de NCDR nu aandacht. Daarnaast is het Nederlandse boerkaverbod een bekend voorbeeld van institutionele discriminatie. Het meest spraakmakend was vorig jaar de NRC-onthulling van geheime overheidsonderzoeken naar moskeeën.

Marion Lalissee, de Europese coördinator van de strijd tegen moslimhaat en moslimdiscriminatie, heeft gelukkig veel van deze vormen van islamofobie in het vizier en maakt daar samen met Rabin Baldewsingh werk van. Ze vertelde daar in maar over in een interview met *de Kanttekening*. Alleen institutionele vormen van moslimdiscriminatie horen niet tot haar taak. Op dat vlak zullen overheden in landen als Frankrijk, Oostenrijk, Denemarken en Nederland dus zelf het licht moeten zien. Pas dan kunnen ze van hun heilloze wegen terugkeren. ●

Uit het rapport blijkt dat islamofobie een veelkoppig monster is

Tijdens de presidentsverkiezingen in april 2022 moest zittend president Emmanuel Macron het opnemen tegen drie radicaal rechtse tegenstanders – Eric Zemmour, Valérie Pécresse en Marine Le Pen – die allen de extreemrechtse omvolkingstheorie als belangrijk verkiezingspunt hadden. In die concurrentie versterkte Macron zijn strijd tegen wat hij 'politieke islam' of 'radicale islam' noemt. De maatregelen die hij neemt, treffen volgens het rapport meestal gewone islamitische burgers.

'Frankrijk ging door op haar pad van repressie van moslims', stelt het islamofobierapport dan ook vast. Er zijn 1727 islamitische organisaties onder controle van de staat gebracht, waarvan er 118

bekend om de wens asielzoekers in Afrikaanse landen als Rwanda hun procedure te laten afwachten – een idee dat ook Groot-Brittannië in de praktijk wil brengen.

De Denen voerden een publiek debat over een algemeen hoofddoekverbod op basisscholen. Ook is in dit land volgens het islamofobierapport een wet van kracht, die bepaalt dat kinderen die wonen in wijken met veel immigranten – van wie velen moslim zijn – verplicht 35 uur per week gescheiden moeten worden van hun gezin, om 'Deense waarden' aan te leren. USCIRF uitte in 2022 haar zorg over dit beleid.

In Groot-Brittannië maakte premier Rishi Sunak geen werk van de strijd tegen islamofobie. Intussen verdedigde hij het

JASWINA ELAHI

Cultuurwetenschapper.
Onderzoeker
maatschappelijke
ontwikkelingen.



Arme Santokhi, hij leert het maar niet

In aanloop naar de verkiezingen in Suriname in 2020 deed de Vooruitstrevende Hervormingspartij (VHP) een beroep op haar achterban en de Surinaamse diaspora in Nederland om de Nationale Democratische Partij (NDP), de partij van Desi Bouterse, te verslaan. Met hun steun lukte het de VHP om in de Nationale Assemblée twintig zetels te behalen en met andere partijen een meerderheidscoalitie te vormen. De NDP verloor en kreeg zestien zetels. Maar van die steun voor de VHP is nu weinig meer over.

Veel kiezers hebben niet vóór de VHP gestemd maar tégen de NDP, zoals Ruben Gowricharn in 2020 in een open brief aan de Surinaamse president Chan Santokhi al stelde. Reden voor deze brandbrief was dat de president in vier maanden tijd weinig maatregelen nam, kritiek uit de samenleving negeerde, een verkeerde voorstelling van zaken gaf en onhoudbare beloften deed.

Tijdens de verkiezingscampagne beloofde Santokhi alles anders te zullen gaan doen dan de vorige regering. Maar tot ieders verbazing benoemde deze president *friends and family* in hoge posities, maakte met hen snoepreises naar het buitenland en ging met het IMF in zee.

Sinds Santokhi's aantreden is de inflatie verder gestegen

Het IMF is gebaseerd op het idee dat een land beter af is door te liberaliseren: grenzen open voor het buitenland en overheidsbedrijven afstoten naar de vrije markt, zodat buitenlandse bedrijven gemakkelijker zaken kunnen doen in het land dat steun zoekt. Dit model is voordelig voor landen met een goed werkende vrije markt (zoals in het Westen), maar nadelig voor landen als Suriname stelde Raisa Gazi al in 2016.

Sinds Santokhi's aantreden is de inflatie verder gestegen. Ter vergelijking: in Nederland was de inflatie vorig jaar 10 procent, in Suriname maar liefst 52,4 procent. Maar de salarissen zijn achtergebleven. Dagelijks lijden veel gezinnen honger.

Bijna drie jaar lang negeert de president de kritiek, klachten en aangedragen oplossingen uit de samenleving. Dat heeft zijn effect op bevolking. De aanhoudende boosheid en teleurstelling hierover

leidden op 17 februari van dit jaar tot rellen, waarbij demonstranten winkels plunderden en het parlement binnendrongen. Het is voor de bevolking niet te verteren dat de president sinds zijn aantreden zichzelf en zijn kornuiten heeft verrijkt, terwijl de bevolking in het land in snel tempo aan het verarmen is.

Dan de banden met de Surinaamse diaspora in Nederland. Het is belangrijk te beseffen dat de VHP deze groep aansprak vanwege haar economisch kapitaal, maar dat het om een zeer diverse groep gaat, met uiteenlopende motieven. Een deel van deze Surinaamse Nederlanders heeft familie in het land van oorsprong. Anderen hebben dat niet, maar voelen zich cultureel verbonden met het land. Beide groepen uiten hun verbondenheid door Suriname politiek en financieel te steunen, en zodoende bij te dragen aan de sociaaleconomische opbouw van het land. Ten derde zijn er nog ondernemers en belangenorganisa-

ties in de diaspora, die de VHP steunden in ruil voor politieke gunsten.

Dit weekend is het geldwisselkantoor SuriChange in het nieuws gekomen, dat veel kantoren in Nederland heeft. SuriChange zou jarenlang financiële diensten hebben verleend aan criminelen die actief zijn in de cocaïnehandel, en daarbij gebruik hebben gemaakt van een complex crimineel financieel netwerk in Nederland, Slowakije en Suriname. Het nieuws hierover heeft binnen de Surinaamse gemeenschap voor de nodige commotie gezorgd.

Ook binnen de Surinaamse Nationale Assemblée heeft deze kwestie opgeroepen. Zou de president ook steun hebben ontvangen van deze figuren? De vragen die Surinaamse parlementsleden hebben gesteld, heeft de president niet beantwoord. Maar al geruime tijd gonst het in de Surinaams-Nederlandse gemeenschap van de geruchten, dat de leidende figuren in de regering verstrengeld zijn met de onderwereld. Hoe zuiver is de financiering van de VHP vanuit het diasporanetwerk geweest?

De VHP geniet nog maar weinig vertrouwen onder de Surinaamse bevolking en de Surinaamse diasporagemeenschap in Nederland. Het is de vraag of de president de rit zal uitzitten. •

Het eerste museum over de islam binnenkort van start in Rotterdam

Binnenkort opent in Rotterdam het eerste islamitische museum van Nederland. Het Islam Experience Museum is een initiatief van voormalig PVV-Kamerlid Joram van Klaveren, die zich in 2019 tot de islam bekeerde.

● EWOUT KLEI

‘Het primaire doel van dit museum is om misconcepties over de islam weg te nemen’, vertelt Van Klaveren. ‘Daarnaast willen we meer empathie creëren voor elkaar.’

Van Klaveren vertelt dat hij tijdens zijn PVV-Kamerlidmaatschap ‘onkruid heeft gezaaid’ over de islam. ‘Ik zou het geen boetedoening willen noemen. Maar ik wil wel het werk waar ik medeverantwoordelijk voor ben geweest counteren met de activiteiten die ik nu doe.’

Sinds drie-en-een-half jaar geeft Van Klaveren met het Islam Experience Center (IXC) voorlichting over

de islam op scholen, hogescholen en universiteiten. ‘Aan de hand van *virtual reality* willen we mensen op een plek brengen en hen meenemen op een reis door de tijd.’ Door een *virtual reality*-bril op te zetten, kunnen mensen virtueel ‘rondlopen’ in het zevende-eeuwse Arabië.

Omdat Van Klaveren veel enthousiaste kreeg over dit programma, ontstond het idee om ook een museum te starten. ‘Het is heel basic. We vertellen met *virtual reality* en hologrammen over de islam en willen op deze manier mensen een ervaring meegeven. Het is geen traditioneel museum, met oude spullen en stoffige boeken.’

Van Klaveren licht een tipje van de sluier op: ‘Bij binnenkomst word je straks verwelkomt door een virtuele oudere moslimman, die je ook in onze mobiele presentaties voorbij ziet komen. Je komt in een kamer met manen die licht geven.

Je kan op een stoel zitten, die meebeweegt, en je belandt in het Huis der Wijsheid in Bagdad, het zevende-eeuwse Mekka van de profeet Mohammed en je ziet de beroemde uitvindingen die moslims hebben gedaan. In een andere kamer kun je een *virtual reality*-bril opzetten en de Rotskoepel-moskee in Jeruzalem, de Aya Sophia in Istanbul en de stad Medina zien en daar de gebedsoproepen horen. Verder is er een kamer met hologrammen van de islamitische relikwieën die in het Topkapimuseum in Istanbul te zien zijn.’

Ook wil Joram van Klaveren de bezoekers empathie meegeven voor hun medemens. De bezoeker komt in een klas te zitten, maar niemand van de kinderen wil naast je zitten. Dan opeens zie je een spiegelbeeld van jezelf, en blijkt dat je in een rolstoel zit. Van Klaveren: ‘We willen mensen helpen zich te

verplaatsen in de gevoelens van een ander.’

Het oud-Kamerlid hoopt dat het museum in juni de deuren kan openen, maar helemaal zeker is dit nog niet. ‘We moeten nog testen of alles wel goed werkt. Pas dan sturen we een persbericht de deur uit, met de datum voor de officiële opening van het museum.’

Niet aan islamitische stroming gebonden

Joram van Klaveren was van 2010 tot 2017 lid van de Tweede Kamer, tot 2014 voor de PVV van Geert Wilders. Daarna ging hij verder als eenmansfractie, en trad hij toe tot de fractie Groep Bontes/Van Klaveren, die al snel werd omgedoopt tot de partij VoorNederland. Deze partij wist in 2017 onder het lijsttrekkerschap van Jan Roos geen Kamerzetels te halen. Na zijn bekering tot de islam nam hij afstand van de vaak felle, islamofobe uitspraken die hij als politicus had gedaan.

Het museum krijgt geen subsidie, en wordt gefinancierd door donateurs uit de islamitische gemeenschap, waaronder Joram van Klaveren zelf. Aan de IslamOmroep laat het Islam Experience Center weten niet aan een specifieke stroming in de islam verbonden te zijn: ‘We zijn slechts eenvoudige moslims die de soenna van de Profeet (vzmh) in de praktijk proberen te brengen. We zijn etnisch en stromingen overstijgend en werken met ieder individu dat onze boodschap wil helpen verspreiden. De organisatie drijft op zeer diverse medewerkers en vrijwilligers. Moslims – zowel mannen als vrouwen – met Maleisische, Indonesische, Marokkaanse, Syrische, Turkse, Pakistaanse, Amerikaanse, autochtoon Nederlandse, Antilliaanse, Surinaamse en Nieuw-Zeelandse roots maken dit prachtige project mogelijk. Deze grote verscheidenheid van mensen geeft uiteraard ook de universele boodschap van de islam schitterend weer.’ ●



JORAM VAN KLAVEREN (BEELD: FLICKR)

**THOMAS
VON DER DUNK**Publicist.
Cultuurhistoricus.

Wie de tijd heeft, heeft de macht

In Libanon hebben ze vier dagen lang wel een heel eigen invulling gegeven aan de Nederlandse uitdrukking 'een onchristelijk tijdstip'. Dat kwam omdat de soennitische premier en de sjiiitische parlementsvoorzitter vanwege de zojuist begonnen ramadan op het allerlaatste moment besloten om de invoering van de zomertijd enige weken uit te stellen. De vrees was dat het verzetten van de klok, zo vlak na het begin van de vastenmaand te ontregelen zou werken. Een deel van de samenleving, waaronder veel christenen, weigerde daarin mee te gaan en zette de klok gewoon vooruit. Zo kende het land van zaterdagnacht tot woensdagnacht – toen de regering alsnog bakzeil haalde – twee tijden: een moslimtijd en een christentijd.

De surrealistische situatie waarin dat vervolgens resulteerde, herinnert aan de oude mop over Zweden, toen dat land in 1967 besloot om van links rijden op rechts rijden over te gaan. Op maandag de personenauto's, op dinsdag de vrachtauto's en op woensdag ten slotte de bussen. Maar het was in Libanon geen soort 1-aprilgrap, die kennen ze ginds niet, en daarvoor was het bovendien een week te vroeg.

Wat het Libanese besluit met z'n absurde uitkomst mogelijk maakte: de post van president, die volgens

vaste afspraak voor christenen is gereserveerd en die dus tegenspel had kunnen bieden, is vacant. De christelijke minderheid zag zich zo door de verenigde islamitische meerderheid *overruled* – en dat ook nog eens uitgerekend omwille van een religieus feest: zoiets ligt natuurlijk extra gevoelig. Daarom hielden de christenen vast aan de eerdere datum, waarmee Libanon met Europa in de pas zou lopen – als zodanig natuurlijk ook geen strikt neutrale keuze.

Het besluit van de premier en de parlementsvoorzitter dreigde het wankele interne machts evenwicht in gevaar te brengen, waarop de interne vrede sinds de burgeroorlog was gebaseerd: dat over belangrijke hoofdbestanddelen van de Libanese bevolking samen wordt beslist. Dus zeker over zoiets essentieels als de tijd.

Niemand die dat minder beseftte dan de obstinate Noord-Koreaanse dictator Kim Jong-un, toen die in 2015 de klok een half uur achteruit zette. Boodschap: we lopen met niemand in de pas. Drie jaar later trok hij weer bij, want dit kwam toch op te veel schuinsmarcheren neer.

Tijd is politiek, omdat de vaststelling van de tijd in de moderne tijd onontkoombaar willekeurig is. Ooit was de zonnetijd automatisch ook de officiële plaatselijke tijd. Dat betekende dat, omdat de zon nu

Ooit was de zonnetijd automatisch ook de officiële plaatselijke tijd

eenmaal in het oosten opkomt en daar ook eerder zijn hoogste punt (het astronomische middaguur) bereikt, het in Amsterdam één minuut eerder 12 uur werd dan in Haarlem.

In de tijd dat het paard het snelste vervoermiddel was, was dat geen probleem. Voor de afstand tussen beide steden had je daarmee toch wel een uur nodig. Niemand die dan zegt: mijn aankomsttijd wordt 12 uur 24, niet 12 uur 23, zet de koffie maar klaar. Zo'n paard kan immers wel eens plots moe worden, of geen zin hebben, of onderweg langdurig moeten plassen, of een leuk ander paard tegenkomen, en dan loopt zo'n zorgvuldig uitgerekend reisschema al snel in het honderd.

Het was pas de opkomst van de spoorwegen die verandering afdwong. Er kwam een gemiddelde nationale tijd, met Amsterdam als maatstaf, en vervolgens in 1892 de

internationale indeling in tijdszones, waarbij Nederland voor de West-Europese zone van Londen koos, waarmee men in Amsterdam zo'n 20 minuten op de zon ging achterlopen.

Vanaf dat jaar kende Nederland toch liefst zeventien jaar lang 'Libanese toestanden', want alleen de spoorwegen zelf kozen voor de West-Europese tijd. Verder bleef de Amsterdamse tijd als nationale tijd gehandhaafd, terwijl tramondernemingen de lokale zonnetijd hanteerden. Dat eenheid uitbleef, kwam mede omdat men het in Drenthe niet snapte, Noord-Brabant geen boodschap had aan Den Haag, en de geïsoleerde Zeeuwse eilanden er gewoon het nut niet van inzagen. Dat geldt wel voor meer.

In 1909 werd de Amsterdamse tijd de nationale, in 1937 de West-Europese. Al op 16 mei 1940 voerden de Duitsers hun Midden-Europese tijd van Berlijn in, ofschoon die 40 minuten van de Amsterdamse zonnetijd verschilde: ook een politieke keuze, waarmee Nederland van Engeland losgekoppeld werd. Ondanks alle anti-Duitse sentimenten is dat in 1945 om praktische redenen niet teruggedraaid.

Maar in het licht van de tijdchaos die tussen 1892 en 1909 bij ons bestond, betoont Beiroet zich met slechts vier dagen aparte moslimtijd, in plaats van zeventien jaar, eigenlijk best doortastend. •

‘Echte liberalen zijn juist woke’, vindt BIJ1-boegbeeld Rebekka Timmer

Het wetenschappelijk bureau van de VVD discussieerde op 1 april over de mogelijke gevaren van ‘woke’. Met een duidelijk betoog van BIJ1-voorzitter Rebekka Timmer: echte liberalen zijn volgens haar woke. ‘De stem van enkele radicale twitteraars, is niet wat de beweging als geheel wil.’

● EWOUT KLEI

Op het symposium van de Telders Stichting, zoals het wetenschappelijk bureau van de VVD heet, stond de vraag centraal of ‘woke’ een bedreiging vormt voor de liberale kernwaarden – in het bijzonder de vrijheid van meningsuiting en de academische vrijheid.

Allereerst gingen diverse sprekers in op de vraag wat ‘woke’ nu precies is. Is het bewustwording ten aanzien van racisme in de samenleving en andere vormen van discriminatie? Is het een nieuwe modegril voor de progressieve intellectuele elite? Of gaat het vooral om het *cancelen* van andersdenkenden, het omvertrekken van standbeelden, het herschrijven van geschiedenisboeken en het verwijderen van witte mannen uit het universitaire curriculum?

Veel liberalen zich zorgen over ‘woke in enge zin’, zoals dat zich uit in het streven andersdenkenden te *cancelen*. Vooral omdat ze vrezen dat hierdoor de academische vrijheid in gevaar komt.

Direct hiermee verbonden is de beslissing van de organisatie om de Chatham House Rule te volgen. Dat is een regel, die inhoudt dat journalisten wel verslag mogen doen van een bijeenkomst, maar daarbij niet de identiteit of achtergrond van de sprekers mogen noemen. Op deze manier wil de Telders Stichting een vrij debat bevorderen, ook als sprekers vrezen dat hun kritiek op woke gevolgen kan hebben voor hun carrière. Iedereen stelt deze regel op prijs. Alleen Rebekka Timmer geeft aan dat zij geciteerd mag worden.

Een van de sprekers is een politica, die haar toehoorders vertelt dat ze veel verhalen hoort van wetenschappers die zich beknot voelen in hun vrijheid. Ze durven zich volgens haar niet uit te spreken, uit angst om hun wetenschappelijke carrière te schaden. Ook veel studenten doen aan zelfcensuur, zo blijkt uit een recent onderzoek naar Europese studenten. Van de ondervraagden zegt 29 procent de eigen academische standpunten te censureren en is 31 procent bang om de eigen politieke overtuiging te delen.

In haar speech betoogt BIJ1-voorzitter Timmer dat het met het ‘gevaar’ van woke wel meevalt en dat echte liberalen woke moeten zijn, in de zin van ‘bewust’. Het ware woke is volgens Timmer dat mensen die eerder niet gehoord werden nu hun mond opendoen. ‘Woke is juist liberaal. Wij komen op voor individuele rechten. Wij eisen ons spreekrecht op. Jouw stem doet ertoe. Dat is toch vrijheid van meningsuiting?’ Timmer is het

dan ook niet eens met critici die van mening zijn dat woke de vrijheid van meningsuiting beperkt. ‘Maar we houden mensen wel verantwoordelijk voor hun uitspraken.’

Maar het fenomeen ‘cancel culture’ dan? Dat is volgens Timmer een hoax. Ze verwijst naar voetbalcommentator Johan Derksen, die bekende dat hij jaren geleden een kaars in de vagina van een slapende vrouw had geduwd. Hij is nog steeds te zien op de tv en is dus niet gecanceld. Juist de tegenstanders van woke zijn volgens Timmer voor censuur. Als voorbeeld hiervan noemt ze Laurens Buijs. Die wetenschapper raakte in opspraak vanwege zijn felle kritiek op woke en zijn verzet tegen transgenderrechten. Onlangs zei hij dat hij mensen die volgens zijn definitie woke zijn, wil weren van de universiteit.

Tijdens de discussie vertelt Timmer dat ze het een slechte zaak vindt als wetenschappers, studenten en anderen zich beperkt voelen in hun uitingen. ‘Woke gaat over verbinden, niet over verdelen. Het

is niet zo dat extreemlinks via woke de macht wil grijpen. En de stem van enkele radicale twitteraars, is niet wat de beweging als geheel wil. Woke is veel breder.’

Een ander panellid is niet overtuigd. Hij ergert zich aan de in zijn ogen keiharde reacties op wetenschapsjournalist Maarten Keulemans van *de Volkskrant*, vanwege zijn ruzie met de ‘woke’ journalist Marieke Kuypers over stikstof. Het panellid spreekt van intimidatiepraktijken, die ertoe leiden dat mensen zichzelf censureren, om maar niet de toorn van woke over zich af te roepen.

Een student uit de zaal vertelt eveneens druk te voelen vanuit woke-hoek: ‘Ik merk op mijn opleiding dat het lastig is om voor je mening uit te komen. De literatuur die we behandelen komt uit een bepaalde hoek. Toen ik een kritische vraag hierover stelde, werd ik door mijn professor als extremist weggezet.’

Een hoogleraar filosofie die in het panel op het podium zat, wees de student en de zaal erop niet in ‘sjablonen’ te denken. ‘Het is niet zo dat alle wetenschappers die links zijn en de academische vrijheid willen smoren. Het ligt veel genuanceerder. We moeten naar de feiten kijken.’ ●



REBEKKA TIMMER (BEELD: EWOUT KLEI)

SAIDA DERRAZI

Mensenrechtenactivist.
Coördinator bij S.P.E.A.K.
en Comité 21 maart.



Ik geloof niet meer in protesteren

Ik geloof niet meer in de protesten. Elk jaar rond verkiezingstijd poppen ze weer op. Steeds dezelfde verhalen met steeds hetzelfde liedje. 'Rutte moet oprutten', 'Klimaatdoelen eerst', 'Er moeten meer woningen bij', 'Vrouwen willen gehoord worden' en 'Samen tegen racisme en discriminatie'.

Twee jaar terug was de aanleiding van onze protesten de Tweede Kamerverkiezingen, vorig jaar de gemeenteraadsverkiezingen en dit jaar de Provinciale Staten. Maar het systeem is zo ingericht dat we constant in cirkels rondlopen. Ik doe daar ook aan mee.

Onze laatste demonstratie, op zaterdag 18 maart, was tegen racisme en discriminatie. We blijven hopen dat we gehoord worden. Voor de toeslagenouders, voor de vluchtelingen. We willen het anders en daarom gaan we dan toch ook maar weer opnieuw naar de stembus.

Dit jaar was de opkomst bij de verkiezingen hoog. Nederland is er klaar mee en stemde massaal BBB. De boerenprotesten waren duidelijk het sterkst. Zelfs mensen van kleur stemden op de nieuwe partij. 'Omdat de boeren moeten blijven en onze hulp nodig hebben', hoorde ik iemand met een

Mensen hebben vooral een enorme empathie voor de boeren

hoog empathisch vermogen in mijn omgeving zeggen. Hij zei ook: 'Dan kunnen we onze boodschappen nog goedkoop blijven doen.' Hij voegde eraan toe dat tegenwoordig alles zo duur is geworden.

Dat BBB zoveel stemmen heeft gekregen is ook de schuld van het individueel kapitalisme. Mensen leven niet meer mee met de moeders die dankzij de toeslagenaffaire hun kinderen aan de staat hebben verloren, of met de slachtoffers van de gasboringen in Groningen. Of met vluchtelingen of met slachtoffers van herhaaldelijk bewezen staatsracisme.

Nee, mensen hebben vooral een enorme empathie voor de boeren. Zij moeten op dezelfde voet kunnen doorgaan, zodat onze boodschappen goedkoop blijven.

Geen massale stakingen of bezettingen. Nee, wij moeten ons plofkippetje nog lekker kunnen eten voor een lage prijs. Dat is waarvoor we naar de stembus gaan.

Demonstreren loont als je een goede marketingstrategie achter de hand hebt. Als je mensen weet te bereiken met je boodschap. En als je de mensen die je hebt overtuigd kunt vasthouden. Deze groepsdynamiek vind je in Telegram- of Signal-groepen, die overblijfselen zijn van de coronapandemie.

Individueel kapitalisme. Het zijn twee woorden die elkaar versterken. We worden nu eenmaal door het kapitalisme individuëler. Elke actie gaat om eigenbelang. Marketing- en targetingsbureaus weten dat en maken daar weer gebruik van.

Sociale media dragen enorm bij aan dit alles en we hebben het niet eens in de gaten. Honderdduizenden clicks als een boer met zijn tractor de berm van het Binnenhof inrijdt. Je wordt gemanipuleerd waar je bij staat.

Wat als we gewoon weer eens samenkomen? Als we opbouwend bezig zijn? Als we gezamenlijk nadenken over wat we wel willen, in plaats van wat of wie we niet willen. Om te beginnen kunnen we uit alle social media-groepen stappen die ons kunnen beïnvloeden en kiezen voor persoonlijke, fysieke gesprekken.

Protesteren is goed, maar je bereikt veel meer als je de handen uit de mouwen steekt en aan de slag gaat.

We kunnen bijvoorbeeld in buurthuizen helpen om voedsel uit te delen aan mensen die bang zijn dat de prijzen van boodschappen hoger worden en daarom maar op BBB stemmen. Misschien komen we er in een persoonlijk gesprek achter waarom zoveel kinderen zonder ontbijt naar school gaan. En krijgen de toeslagenouders hun kinderen weer terug. Dan stoppen we met de gasboring in Groningen en kunnen we beginnen met het compenseren van alle slachtoffers van deze schandalen. ●

Eerbetoon aan begraven slaven

In de documentaire *A Story of Bones* strijden Peggy King Jorde en Annina van Neel voor het behoud van begraafplaatsen van tot slaaf gemaakten. 'Zwarte mensen mochten niet binnen de stadsmuren begraven worden.'

● EWOUT KLEI

Van Neels activisme werd aangewakkerd toen ze verhuisde naar Sint-Helena, een afgelegen eiland onder Britse heerschappij, midden in de zuidelijke Atlantische Oceaan. Het eiland is vooral beroemd als de plek waarheen Napoleon Bonaparte werd verbannen na de verloren veldslag bij Waterloo, maar op het eiland liggen ook de botten van zo'n achtduizend vrijgelaten slaven.

Europeanen, voornamelijk Portugezen, maakten deze mensen in de negentiende eeuw in Afrika tot slaaf en vervoerden hen naar Amerika. Halverwege hun reis onderschepte de Britse marine deze slaven. Het Verenigd Koninkrijk had al in 1807 de slavenhandel afgeschaft en dwong andere staten om met deze lucratieve handel te stoppen. Het land liet de onderschepte slaven vrij, maar wilde hen niet naar Afrika terugbrengen. De Britten brachten hen tegen hun wil naar het eilandje Sint-Helena en lieten hen feitelijk aan hun lot over. In totaal zijn meer dan 25.000 'bevrijde' Afrikanen op deze manier op dat eiland gestrand.

In augustus vorig jaar organiseerde Van Neel op Sint-Helena een ceremoniële herbegravenis voor 325 van deze Afrikaanse mannen, vrouwen en kinderen. Op deze manier wilde ze recht doen aan deze mensen, die zijn vergeten door de geschiedenis. In *A Story of Bones* zien we dat Van

Neel in haar strijd op veel tegenwerking stuitte, maar in de persoon van Peggy King Jorde een belangrijke bondgenoot vond.

Begraafplaats New York

'Niemand op het eiland is teruggestuurd naar Afrika', vertelt King Jorde – die met Van Neel Sint-Helena bezocht, aan de website *Northjersey.com*. 'Ze bleven op het eiland, waar ze leefden als gemarginaliseerde mensen, of ze gingen werkten op plantages in Amerika. Ze waren nooit vrij.'

King Jorde voerde dertig jaar geleden eenzelfde strijd als Van Neel, maar dan voor een Afrikaanse begraafplaats in de stad New York, vertelt ze aan de Kanttekening. De Amerikaanse activiste werd geboren in een gesegregeerd ziekenhuis en groeide op in de zuidelijke staat Georgia, waar racisme wijdverbreid was. Ze verhuisde daarna naar New York en ging werken voor de gemeentelijke overheid. Toen een vriend van haar ontdekte dat een beoogde bouwlocatie vroeger een Afrikaanse begraafplaats was geweest, besloot ze actie te ondernemen: 'We hebben meetings georganiseerd, de Afro-Amerikaanse gemeenschap in New York gemobiliseerd met als doel het zwarte historische erfgoed van onze stad te beschermen. Uiteindelijk is dit gelukt, en kwam er in New York het eerste monument voor Afro-Amerikaanse tot slaaf gemaakten en vrijgelatenen.'

De Afrikaanse begraafplaats in New York ontstond rond het jaar 1700, vervolgt King Jorde. 'Zwarte mensen mochten niet binnen de stadsmuren begraven



worden. Daar was toen zelfs een aparte wet voor. Ze moesten hun doden buiten de stad begraven. Maar ze hadden daar wel alle vrijheid om hun begrafenisriten uit te voeren, en de doden hun laatste eer te geven. Het was ook een politieke daad, een revolutionaire daad van verzet. Mensen die hun leven lang niet als mensen werden beschouwd kregen tijdens hun begrafenis hun menselijke waardigheid terug. Hiermee zeiden ze tegen de samenleving: 'Wij zijn wél mensen.'

In de Verenigde Staten zijn meer Afrikaanse begraafplaatsen, die later in de vergetelheid zijn geraakt. Dat kwam ook door het beleid van de overheid, aldus King Jorde. 'Als steden zich uitbreidden, deden de autoriteiten alsof daar nooit een begraafplaats

was. Zwarte begraafplaatsen kregen niet hetzelfde respect als witte begraafplaatsen. Dit is ook van de redenen waarom het mijn missie is geworden om mij hiervoor in te zetten.'

De Amerikaanse activiste bezocht met Van Neel de begraafplaats op Sint-Helena. 'Ik was oprecht geschrokken, toen ik deze begraafplaats zag. Het was enorm. En het was ook een open plek, die openlag voor de zon, de maan en de sterren, en niet omgeven was door gebouwen. Ik besepte opeens dat deze plek ook mijn geschiedenis was, als nakomeling van de Afrikaanse tot slaaf gemaakten. Samen met Annina maakten we een *road trip* door de *Deep South*, [de zuidelijke staten South Carolina, Georgia, Alabama, Mississippi en Louisi-



ACTIVIST KENNETH CUVALAY WERKTE MEE AAN DE FILM 'A STORY OF BONES' (BEELD: YOUTUBE)

ana], en stapten op een gegeven moment uit de auto om een wandeling te maken door een katoenveld. Ik vertelde Annina, die Brits is, over de rol die het Verenigd Koninkrijk heeft gespeeld in de Amerikaanse slavernij. Het land was de grootste importeur van de zuidelijke, door Afrikaanse tot slaaf gemaakten geplukte katoen. Onze geschiedenissen waren met elkaar verbonden.'

Golden Rock

Annina van Neel en Peggy King Jorde kwamen in contact met Kenneth Cuvalay, een activist uit Sint Eustatius. Dit eilandje, tegenwoordig een bijzondere gemeente, was in de achttiende eeuw een Nederlandse kolonie – volgens Cuvalay nog steeds – en de grootste transit-haven van het westelijk halfrond

voor de slavenhandel.

Cuvalay strijdt al enkele jaren met zijn St. Eustatius Afrikan Burial Ground Alliance voor het behoud van de achttiende-eeuwse Afrikaanse begraafplaats Golden Rock op het kleine eiland. In 2021 vonden er opgravingen plaats bij de begraafplaats, met als doel het winnen van zand en het uitbreiden van het vliegveld. 'Laat onze tot slaaf gemaakte voorouders met rust', zei Kenneth Cuvalay toen. Zijn protest werd breed ondersteund door de bevolking van Sint Eustatius.

Op dit moment voert Cuvalay, namens de zwarte gemeenschap op het eiland, gesprekken met de ministeries van Binnenlandse Zaken en Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de Rijkdienst Cultureel Erfgoed in Nederland. Ook

probeert hij de achttiende-eeuwse Afrikaanse Begraafplaats Golden Rock en de Afrikaanse plantage Godet op een UNESCO-lijst te krijgen. Het gaat niet om de Werelderfgoedlijst, maar om de 'Routes of Enslaved Peoples', een project dat plekken ondersteunt en promoot die getuige zijn van de geschiedenis van de trans-Atlantische slavenhandel en de slavernij.

Cuvalay vindt het verplaatsen van de Afrikaanse begraafplaats

De strijd voor het behoud van Afrikaanse begraafplaatsen, als onderdeel van het Afrikaanse erfgoed, is een internationale strijd. Annina van Neel kwam met Peggy King Jorde via de strijd voor de nagedachtenis van de 'vrijgelatenen' op Sint-Helena. Kenneth Cuvalay heeft zich voor zijn strijd sterk laten inspireren door Van Neel, zegt hij. King Jorde en Cuvalay's partner Petra Ploeg namens St. Eustatius Afrikan Burial Ground Alliance zitten nu

'De autoriteiten stelden eerst voor om onze voorouders te herbegraven op een militaire begraafplaats, maar daar hebben we 'nee' tegen gezegd'

naar een andere plek op zich niet onoverkomelijk, maar het moet wel een goede plek zijn. 'De autoriteiten stelden eerst voor om onze voorouders te herbegraven op een militaire begraafplaats, maar daar hebben we 'nee' tegen gezegd. Die militairen hebben misschien misdaden tegen onze voorouders gepleegd. Daarom onderhandelen we nu over een andere plek.'

Het is geen gemakkelijke strijd, verzucht Cuvalay. 'Het duurde meer dan 400 dagen voordat de lokale overheid besloot om contact met ons te zoeken. Wij zochten al veel langer contact, maar werden genegeerd.' Cuvalay vindt het belangrijk om in samenwerking met de autoriteiten dit hoofdstuk uit de Nederlandse slavernijgeschiedenis af te sluiten en wil straks tot slaaf gemaakte Afrikaanse voorouders herbegraven met Afrikaanse ceremonies.

in de 'implementatiecommissie', die de conclusies en aanbevelingen uit het rapport van de Stata Heritage Research Commission (SHRC) behandelt voor de regering van het eiland.

'Mijn huwelijksreis vierden mijn man en ik in Saint Kitts en Nevis', vertelt King Jorde. Zij voelt een diepe verbondenheid met andere nazaten van tot slaaf gemaakten. 'Ik ben afkomstig van tot slaaf gemaakte mensen in Afrika. Ik groeide op in het racistische Georgia, waar mijn moeder en ik aanvankelijk niet welkom waren in de openbare bibliotheek. Met andere Afrikanen in de diaspora – van New York tot Sint-Helena en van Georgia tot Sint Eustatius – voel ik een sterke band. We zijn een hele diverse groep, maar toch zijn we met elkaar verbonden door ons gezamenlijke slavernijverleden, en natuurlijk onze Afrikaanse wortels.' ●

Kritiek op hard optreden politie asielzoekers in noodopvang

De politie gebruikte in maart geweld tegen asielzoekers in Zuidbroek. Op sociale media gaan daar beelden van rond. 'Achteruit, wegwezen!', roepen agenten die blaffende honden bij zich hebben.

Amnesty International en MiGreat reageren verontwaardigd. Ze eisen onderzoek naar wat er is gebeurd. Op de beelden is te zien dat de politie binnenvalt in een asielzoekerscentrum in Zuidbroek, een dorp in Groningen. 'Mensen zitten rustig te eten', meldt MiGreat. Ze 'worden vanuit het niets agressief benaderd'. Op beelden is te zien hoe een agenten met politiehonden de aanwezigen verjagen. In maart was er een demonstratie van asielzoekers in Zuidbroek. Zij protesteerden tegen de zeer slechte omstandigheden waarin zij leven. De asielzoekers vertelden dat ze verwaarloosd worden. Er zijn onvoldoende toiletten en badkamers. En er is overlast door muizen.

Het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA) spreekt dat echter tegen. Het COA liet op 15 maart weten dat het met de slechte omstandigheden wel zou meevallen.

De beelden van het geweld door de politie hebben waarschijnlijk met een ander incident te maken. Onlangs richtte een asielzoeker die in Zuidbroek woont een mes op zichzelf. Hij dreigde zichzelf iets aan te doen. Hij werd gek van de omstandigheden in het azc. *Dagblad van het Noorden* schrijft dat honderd asielzoekers zich vervolgens in het conflict mengden. Daarna moest de politie ingrijpen met wapenstokken en honden, schrijft die krant.

'Dit kan echt niet!', vindt MiGreat. 'De politie slaat vreedzame demonstranten.' Deze



(BEELD: POLITIE.NL)

actiegroep neemt het op voor migranten. MiGreat kondigt aan binnenkort met aanvullende informatie te komen over de schokkende beelden.

De mensenrechtenorganisatie

Amnesty International reageert geschokt op de beelden van het politiegeweld. 'De politie beëindigt een vreedzaam protest in de crisisopvang in Zuidbroek', laat de mensenrechtenorganisatie

Inwoners Cranendonck willen af van asielzoekers

De mensen uit het Brabantse Cranendonck willen niet dat er nieuwe asielzoekers in hun dorp komen wonen. Dat blijkt uit een enquête. Daarin heeft het dorp haar inwoners naar hun mening gevraagd.

Van alle inwoners ervaart 70 procent weleens overlast van asielzoekers. Ze vinden dat die overlast erger is dan enkele jaren geleden.

Bewoners klagen over asielzoekers. Zij hangen volgens hen rond in het dorp. Daar maken ze zich schuldig aan diefstal. Ook fluiten ze meisjes en vrouwen na op straat. En ze doen vervelend in het openbaar vervoer. Dat schrijft

Omroep Brabant.

Het onderzoek is uitgevoerd door bureau I & O Research. Ruim 8800 mensen hebben een vragenlijst gekregen. Ongeveer de helft van die mensen heeft aan het onderzoek meegedaan.

Daaruit blijkt dat iets meer dan de helft van de inwoners niet wil dat er nieuwe asielzoekers in hun dorp komen wonen. De antwoorden geven een goed beeld van wat de bewoners van Cranendonck

vinden, vertelt onderzoeker Jaap Bouwmeester.

Ook mensen uit andere dorpen, die in de buurt liggen, deden mee aan het onderzoek. In het dorp Maarheeze waren de inwoners het negatiefst over asielzoekers. Twee derde van de Maarheezen vertelt vooral negatieve ervaringen te hebben.

De gemeenteraad van Cranendonck wil het azc in Budel graag in 2024 sluiten. •

Oproep: 'Stop gesleep

De overheid moet ophouden asielkinderen constant te verplaatsen. Vaak verhuizen kinderen meerdere malen naar andere asielzoekerscentra. Scholen en artsen doen nu een oproep: dit moet stoppen.

Jeugdartsen en scholen schrijven een brief aan staatssecretaris Eric van der Burg (VVD, Asiel). Daarin vragen ze om een 'stabiele, kindvriendelijke en veilige opvang voor kinderen'. Tijdens de asielprocedure moeten gezinnen vaak verhuizen van de ene naar de andere locatie. Dit is niet goed voor kinderen, staat in de

tegen

Op deze pagina's brengt de Kanttekening nieuws in eenvoudig Nederlands, gevolgd door een interview met een nieuwe Nederlander. Zo willen we toegankelijk zijn voor mensen met een migratieachtergrond die de taal nog niet goed beheersen. •



via Twitter weten. 'De beelden zijn schokkend.' 'De beelden zijn schokkend' en 'vragen om een onpartijdig en grondig onderzoek'. 'Demonstreren is een recht, geen gunst.' •

met asielkinderen'

brief. Het zorgt voor schade in de ontwikkeling van kinderen. Ook krijgen ze er psychische problemen van.

Jeugdarts Petra de Groot vindt dat Nederland hiermee direct moet stoppen. Dat vertelde ze in het tv-programma Op1. Volgens haar is al dat verhuizen schadelijk voor opgroeiende kinderen. Ze wil dat er snel een vaste opvanglocatie komt. Daar kunnen asielkinderen wonen tot hun procedure helemaal is afgerond.

Documentairemaker Sinan Can beaamt dit. Volgens hem is ons land failliet 'als we een paar honderd gezinnen niet kunnen opvangen'. •

Vluchteling overleden in landingsgestel KLM-vliegtuig

Een verstekeling is maandag dood gevonden in het landingsgestel van een vliegtuig van KLM. De man is vermoedelijk overleden aan onderkoeling.

Dat meldt de Amsterdamse tv-zender AT5. De Koninklijke Marechaussee doet onderzoek naar de dood van de man. Pas als zijn identiteit is achter-

haald, kunnen nabestaanden ingelicht worden.

Het is nog onduidelijk waarom de man op deze manier met het vliegtuig is gereisd. Het vliegtuig had als laatste bestemming

Canada. Voordat het op Schiphol landde, heeft het ook nog diverse andere vliegvelden bezocht.

'We treffen wel vaker verstekelingen aan.' Dat vertelt een woordvoerder van de marechaussee. 'Ook verstekelingen die nog leefden. Dat is verwonderlijk. Want met de lage temperaturen is de kans dat iemand dit overleeft heel klein.' •

Vijftien statushouders doen mee aan de Singelloop in Leiden

Een groep vluchtelingen deed in april mee aan een hardloophedstrijd in Leiden. Ze wonen in een asielzoekerscentrum in Oegstgeest. De Smitsloo Groep Singelloop is een jaarlijkse wedstrijd.

De Singelloop is een kans om nieuwe mensen te ontmoeten', vertelt een van de vluchtelingen in het *Leidsch Dagblad*. De hardloophedstrijd gaat over zeven kilometer langs de Leidse singels. De vluchtelingen die meedoen, komen uit Irak, Syrië, Eritrea, Turkije en Jemen. Ze mogen gratis meedoen. Het gaat om statushouders: asielzoekers die al weten dat ze in Nederland mogen blijven. 'Veel statushouders ervaren stress', vertelt casemanager Naomi Slijkhuis. 'Omdat gezinsleden nog in onveiligheid zitten.' Slijkhuis nam het initiatief voor deelname aan de wedstrijd. 'Ook vervelen sommige mensen zich', vertelt ze. Ze moeten volgens haar vaak lang wachten op een huis. De trainingen zijn een goede afleiding. En sporten is goed voor de gezondheid.'

Hussein al-Amodi (19) is een van de asielzoekers die deelnemen. Hij komt uit Jemen en reisde via Saudi-Arabië naar Nederland. 'Het is leuk om aan sociale activiteiten mee te doen. De Singelloop is een kans om nieuwe mensen te ontmoeten en op een leuke manier te integreren in de maatschappij. Zo leer ik meteen de lokale tradities kennen.' 'Soms voel je je wel geïsoleerd',

vertelt de 29-jarige Syriër Ameer Salloum. 'Je moet een nieuwe taal leren en hebt ineens een heel ander leven. Daarom steunen we elkaar. Dat merk je ook tijdens het trainen voor de Singelloop. Het is soms best zwaar, maar we doen het samen.'

In het azc van Oegstgeest verblijven 175 statushouders. Zij wachten daar tot er voor hen woonruimte beschikbaar is.' •



DE SINGELLOOP IN 2018 (BEELD: SLEUTELSTAD)

Wat als Erdogan verliest? 'We moeten



(BEELD: WIKIMEDIA COMMONS)

Op 14 mei kan het gedaan zijn met de Turkse president Recep Tayyip Erdogan. Hij kan de verkiezingen verliezen. Wat voor land is Turkije zonder Erdogan? De hemel op aarde? Of lijkt dat Turkije veel op het huidige?

● TAYFUN BALCIK

De Kanttekening blikt vooruit met Turkse en Koerdische Nederlanders. Durven aanhangers van de oppositie al te dromen? Hoe bereiden dertigers en veertigers de jongere generaties voor op een Turkije zonder Erdogan? 'Een Turkije zonder Erdogan heb ik als volwassene nooit meegemaakt', zegt de Leidse student Midden-Oostenstudies Ebrar Kaya (28). 'Ik moet dus mijn fantasie gebruiken om mij dat voor te stellen. Het geluk is dat ik me wel enigszins heb ingelezen in het Turkije van voor

Erdogan, de geschiedenis ken ik dus wel. Niet iedereen heeft die academische achtergrond om dat überhaupt te kunnen doen.'

Turkije wordt voor Kaya steeds 'minder relevant', constateert hij. 'Het doet steeds minder pijn om dit te zeggen. Aan de andere kant kan ik Turkije ook niet uit mijn hart snijden. Het blijft een prachtland waar mijn ouders vandaan komen, en dat maakt het toch weer pijnlijk dat er zoveel onrecht is daar. Het is moeilijk om over de Turkse politiek te praten omdat veel mensen zo ongeïnformeerd zijn. Het is namelijk niet zo simpel als 'Erdogan is een fascist', en 'Als hij weg is dan komt het goed'. Bij de mensen die op Erdogan stemmen zit zoveel pijn. Die geschiedenis van onderdrukking, van bijvoorbeeld

religieuze mensen, kan je niet zomaar wegschuiven.'

Stappenplan

De Koerdisch-Rotterdamse activist Serda Nehirci (36) is van de generatie die wel een Turkije zonder Erdogan heeft gekend. 'Althans we waren jong, maar we weten wel hoe het er ongeveer aan toging. Mede dankzij de ervaringen en verhalen van onze ouders uiteraard weten we dat dat toen al niet best was, met Turkse nationalisme en onderdrukking van de Koerden', zegt ze.

'Ik heb zelf geen kinderen, maar wel nichtjes en neefjes, met wie ik de komende verkiezingen bespreek, waaronder tieners. Zij zijn dus allemaal geboren in het tijdperk van Erdogan en de AKP. Voor die jongeren is het lastig om

een Turkije zonder Erdogan voor te stellen, ze weten gewoon niet hoe dat land eruitziet. Ik denk dat deze jongeren, of ze nu voor of tegen Erdogan zijn, allemaal schade hebben opgelopen. Ze zullen moeten 'de-Erdoganiseren', mocht de president de verkiezingen verliezen. Jongeren die niet uit AKP-families komen, hebben onder Erdogan hun roots als Koerden of alevieten moeten verliezen, omdat de staat een radicaal assimilatiebeleid heeft uitgevoerd. Je moest zoals vandaan een loyale Turk zijn en alle staatsinstituties gehoorzamen. Ook buiten de grenzen. Erdogan-jongeren geloofden echt in een sterke leider, maar zien nu in dat hij hun geloof heeft misbruikt om aan de macht te blijven.'

Als voorbereiding op een Turkije na Erdogan stelt Nehirci een zo simpel mogelijk stappenplan voor. 'Vanuit de basis moeten we beginnen en concreet zeggen dat we rechten zoals persvrijheid, vrijheid van vereniging en vrijheid van meningsuiting weer terug moet pakken.'

Hierbij wil Nehirci wel nog duidelijk onderstrepen dat de periode vóór Erdogan geen wallehalla van vrijheid was in Turkije. 'Als vrouw uit een arbeidersgezin, maar vooral als Koerd en Aleviet, kan ik ronduit zeggen dat Turkije ook toen geen democratie was. Sterker nog, de Turkse staat heeft altijd een fascistische ideologie geïmplementeerd. De bestaande mentaliteit van 'één religie, één taal, één vlag' bestond al voor de komst van Erdogan en is sindsdien wreder geworden, met ook buiten de grenzen barbaarse praktijken, zoals het bezetten van Afrin in Noord-West-Syrië. Dit is overigens altijd volop gesteund door imperialistische staten, grootmachten die de meeste leiders in het Midden-Oosten staande houden zolang ze er baat bij hebben.'

Nehirci heeft evenmin vertrouwen in de seculier-nationalistische CHP als alternatief.

en de democratie herstellen'

'CHP-leider Kemal Kılıçdaroğlu had onlangs nog een tweet gedeeld, waarin hij de Turkse militairen oproept om Afghaanse vluchtelingen aan te pakken. Bovendien stemde hij altijd overtuigd voor invasies in Koerdische gebieden en voor de opheffing van de immuniteit van Koerdische parlementsleden, die als gevolg daarvan naar de gevangenis moesten. Kortom, ook een Turkije zonder Erdogan zal een nationalistisch, militaristisch en patriarchaal land zijn.'

Overgeleverd aan racisme

Yigit Aksakoglu is directeur van de stichting Mahalle Art & Kultur, die kunstenaars met een vluchtelingenachtergrond koppelt met werkgevers. Hij denkt dat de oppositie op 14 mei zal winnen. 'De vraag is niet of Turkije en de oppositie hiervoor klaar is, maar het Westen,' zegt hij retorisch. Aksakoglu is twee jaar geleden uit Turkije gevlucht, omdat hij wordt vervolgd vanwege zijn betrokkenheid bij de Gezipark-protesten in 2013, toen in Istanbul mensen de straat opgingen tegen het autoritaire beleid van Erdogan. Er vielen 22 doden en duizenden gewonden. Vele Turken zitten nog steeds hiervoor vast, waaronder de beroemde filantroop Osman Kavala. Aksakoglu zelf werd in 2018 opgepakt voor zijn betrokkenheid, en zat tot juni 2019 vast. Hij werd daarna vrijgelaten, maar zijn rechtszaak loopt nog. Hij is aangeklaagd voor 'het willen omverwerpen van de regering'.

'Ik heb twee dochters', vertelt Aksakoglu. 'Zij weten wat Erdogan ons als gezin heeft aangedaan. Ze leerden op jonge leeftijd over de strenge procedures van gevangenisbezoeken. Voor hen is Erdogan als het kwaadaardige personage uit Pixar-films, dat anderen alleen maar kwaad wil doen, zonder veel reden.'

Aksakoglu is ook kritisch op de Europese Unie. 'De EU-leiders bleven handjes schudden en deals maken met Erdogan, ook nadat hij zich steeds meer verwij-

derde van Europa, en hebben hem schaamteloos afgekocht met zes miljard euro om Syrische oorlogsvluchtelingen buiten de deur te houden. Zo werden zij overgeleverd aan het alledaagse racisme van Turken. Diezelfde EU heeft de grensbewakingsorganisatie Frontex met miljoenen opgetuigd om vluchtelingente weren. Er komt een verandering aan, maar niet alleen voor Erdogan. Zijn julie, de lezers in Nederland, ook klaar voor veranderde relaties met Turkije?'

Volgens Aksakoglu is Turkije helemaal klaar voor het post-Erdoganistische tijdperk. 'Kijk

'Voor mijn dochters is Erdogan als het kwaadaardige personage uit Pixar-films, dat anderen alleen maar kwaad wil doen, zonder veel reden'

naar de machtswisseling in de grote steden Ankara en Istanbul, waar de CHP in 2019 de gemeenterverkiezingen won. Het grote verschil met de AKP-burgemeesters van weleer is dat hun opvolgers ervoor openstaan om samen te werken, te leren en bereid zijn te luisteren naar wat het volk echt wil.'

Aksakoglu is optimistisch over bestuurlijke kwaliteiten van de Turkse oppositie. 'We moeten investeren in een stabiel en democratisch systeem', zegt hij. 'De lijst met mensen die door Erdogan en zijn bende zijn geruïneerd is lang. Te beginnen met duizenden Koerden, en diegenen die tot sociale paria zijn gemaakt door de noodwetten na de mislukte coup van 2016. En verder academici, journalisten, mensenrechtenactivisten en natuurlijk Syriërs die vastzitten in Turkije.'

Aksakoglu meent dat de 'grote meerderheid van het electoraat' verlangt naar 'democratische waarden'. Zij willen een rechtsstaat met gelijke rechten voor minderheden. 'Natuurlijk beweert niemand dat Turkije voor Erdogan een hemel op aarde was.' Hij verwijst naar een humoristische meme die rondgaat, met de tekst 'Maak Turkije weer middelmatig', omdat alle groothedenfantasiën van Erdogan het land naar de rand van de afgrond hebben gebracht. Het is belangrijk om het vertrouwen in de regering en het staatsapparaat weer te herstellen. En dat kan.'

Tegenmacht

De Koerdisch-Rotterdamse activist Nehirci weet niet of de oppositie zal winnen, maar ze hoopt daar sterk op. 'Op dit moment heeft het parlement geen macht meer', zegt ze. 'Als de AKP verliest, zal het parlement in ieder geval een beperkte rol krijgen.'

Zij steunt de groene linkse Partij YSP, waar ook de pro-Koerdische partij HDP zich achter heeft geschaard. 'Een van de verkiezingsbeloftes van de Groenen is bijvoorbeeld dat de regering de Istanbulconventie, het verdrag dat vrouwen beschermt, opnieuw ondertekent.'

Maar ook dan zal het in Turkije volgens Nehirci 'geen rozengeur en maneschijn' zijn. 'Het vertrouwen van het volk in de staat is sterk afgenomen door alle ellende van de afgelopen jaren. Ik ben bang dat straks in

de nieuwe regering dezelfde mentaliteit 'in een mildere vorm' zal terugkeren en dat dezelfde fascistische ideologie in stand blijft. Massaorganisaties en vakbonden moeten een tegenmacht vormen. Alleen zij kunnen de status quo veranderen.'

Aksakoglu vindt daarentegen dat er de afgelopen jaren al winst is geboekt. 'Vroeger mochten mensen van de oppositie niet eens het stadhuis in. En naast de gebouwen zijn ook de mensen in de gemeente toegankelijker geworden. De overheid zet gekwalificeerd personeel op de juiste posities. Deze ervaring moet landelijk uitgerold worden. De politieke wil daartoe is er ook bij de oppositie.'

De Turks-Leidse student Kaya vindt het een goede zaak dat er nu een brede coalitie samenwerkt, met als doel om de macht van Erdogan te breken. Hij maakt zich wel zorgen over wat er kan gebeuren nadat de oppositie de verkiezingen wint. 'De best georganiseerde groep kan de macht grijpen en op dit moment verwacht ik dat dat de CHP zal zijn. Het Turkse systeem, waarin de president veel macht heeft, maakt corruptie verleidelijk. Toch geloof ik niet dat Turkije weer in een dictatuur verandert [zoals in de vorige eeuw, in de tijd van CHP-oprichter Kemal Atatürk]. Er is in die partij nog steeds een vleugel die Atatürk ophemelt, maar de CHP heeft de nodige veranderingen doorgevoerd. Daarom is het uiterst noodzakelijk dat men zo snel mogelijk terugkeert naar een parlementair systeem.'

Kaya is voorstander van meer samenwerking tussen Turkije en de Europese Unie. Tegelijk ziet hij aan beide kanten van de Europese grens problemen. 'Ook zonder Erdogan zal er een negatief sentiment tegenover Turkije bestaan in Europa. En ook dan zullen Turken extreem wantrouwend blijven tegenover buitenlandse invloeden.' ●

Moeten Turkse Nederlanders stemmen?

Dit vindt ons panel

De verkiezingen in Turkije staan voor de deur. Ook veel Turkse Nederlanders kunnen daarvoor stemmen. Maar moet je dat wel willen: stemmen in een land waar je niet woont? Het vaste panel van *de Kanttekening* spreekt zich uit.



BEELD: WIKIMEDIA COMMONS



Mostafa Hilali (48), militair

'Het simpele antwoord hierop is: ja, dat mag. Stemmen is een recht, basta. De vraag of het wenselijk is, doet er niet toe. Je mag geen beperkingen opleggen aan een democratisch proces, waar dat ook plaatsvindt.

Als we ons zorgen maken over de politieke participatie van Turkse Nederlanders in het Nederlandse politieke systeem, dan moeten we beter ons best doen in Nederland. Dat doe je niet met een verbod voor

stemmen in het buitenland. Dat doe je door een meer welkom klimaat te creëren in Nederland. Het is toch frappant: eerst worden Turkse Nederlanders hier gestigmatiseerd vanwege hun Turkse achtergrond, en als ze dan stemmen voor Turkse verkiezingen is het ook weer niet goed. Je laat ze op deze manier ontheemd en ontderd achter. Geef het goede voorbeeld, zou ik zeggen, betrek ze beter in het Nederlandse politieke proces. Dat er meer voor Turkse verkiezingen zou worden gestemd is in die zin een spiegel voor ons hier.' ●

'Je mag geen beperking opleggen aan het democratisch proces'



Dimple Sokartara (29), communicatieadviseur

'Ik ben van mening dat de mensen die in het land zelf wonen, de meeste invloed moeten hebben, omdat het hen direct aangaat. Maar tegelijk kan ik me ook goed voorstellen dat mensen met veel familie en vrienden in Turkije, ook willen stemmen zodat ze voor hen invloed kunnen uitoefenen, hopelijk positief. Zolang je een paspoort hebt van een land, geeft dat jou het recht om te stemmen, ook al woon je daar

'Mensen kunnen ook stemmen op partijen die de democratie niet bevorderen'

niet direct.

Er is natuurlijk wel een negatieve kant. Mensen kunnen op partijen stemmen die de democratie niet bevorderen. Maar het blijft lastig om te bepalen dat er niet gestemd mag worden, omdat er ook negatief gestemd kan worden. Want dat is natuurlijk ook gewoon een keuze, waar de democratie wellicht niet mee vooruit komt, maar het blijft een stem. Je paspoort mag wel iets waard zijn.' ●

men bij verkiezingen in Turkije?



**Ahmed Abdillahi (42),
postbezorger**

‘Het is belangrijk om even de geschiedenis erbij te halen. Meer dan een eeuw geleden waren Italianen in Amerika nog heel sterk verbonden met het thuisland Italië, met feesten en familie. Dit waren vooral de eerste en tweede generatie Italiaanse immigranten in de VS. Ze woonden in Amerika, maar waren geestelijk nog in Italië. Die verbondenheid is dus heel menselijk. Ook schreef Sinan Cankaya dat meerdere loyaliteiten hebben heel normaal is in zijn

‘Meerdere
loyaliteiten hebben
is heel normaal’

boek *Mijn ontelbare identiteiten*.

Aan de andere kant lijkt het me ook gezond dat de verbondenheid met het oude thuisland na de derde en vierde generatie wegebt. Het nieuwe thuisland zou het focuspunt moeten zijn.

Expats zijn een ander verhaal. Die wonen meestal maar op tijdelijke basis in een gastland. Ze denken aan hun toekomst, met nog steeds het land waar ze vandaan komen in het hoofd.

Het lijkt mij heel onwenselijk als er aan mensen van na de derde en vierde generatie, die volledig in het ene land wonen, nog steeds wordt getrokken door het oude thuisland, bijvoorbeeld met deze verkiezingen.’ ●



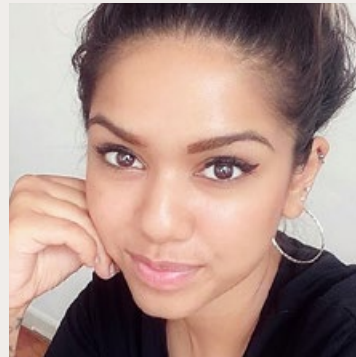
Ibrahim Özgül (39), ondernemer en bestuurder

‘Dat moet zeker kunnen, ongeacht voor welk land. I Turkije voor veel Turkse Nederlanders een geboorteland. Mensen hebben er familie wonen, of hebben zelf daar een paar jaar gewoond en gaan er op den duur weer wonen. Daarom willen Turken over de toekomst van het land wel enige democratische zeggen-

‘De banden met
Turkije kun je niet
zomaar afknippen’

schap hebben.

Voor mij is het in die zin heel simpel en duidelijk: in een democratisch land als het onze moet die vrijheid gewoon kunnen bestaan. De banden met Turkije kun je niet zomaar afknippen, ook al is het niet je thuisland. Als je met je stem kan bijdragen aan de democratisering van Turkije, dan is dat ook goed voor onze veiligheid. En als je stemt op precies het tegenovergestelde, dan hebben we dat maar te accepteren. Dat is ook democratie.’ ●



Anushka Soekhradj (29), sociaal werker

‘Ik kan daar kort over zijn. Ik begrijp dat er redenen zijn om wel vanaf een afstand te willen stemmen. Bijvoorbeeld om je familie in je land van herkomst tot steun te zijn. Of dat je zelfs overweegt terug te migreren naar dat land, als de situatie daar verbeterd, nadat je daar ooit bent weggegaan vanwege de politieke situatie.

‘Je bent weggegaan
uit een land, laat
het kiezen dan aan
de mensen daar’

En toch vind ik dat wanneer jouw stem geen directe invloed heeft op jou, je ook niet hebt mee te bepalen. Je woont er niet, je weet niet echt wat er speelt. De stemmen van Nederlandse expats in het buitenland worden ook verzameld, maar dan in de vorm van ‘spookprovincies’, omdat dat sommige grote partijen met veel kiezers in het buitenland goed uitkwam. Je bent weggegaan uit een land, laat dan het kiezen over aan de mensen daar. Ze hebben stemmers zat.’ ●



**Leontine Vreeke (46),
salesmanager**

‘Voor veel mensen geldt dat je land je land blijft. Ongeacht hoelang je er niet meer woont. Echter, als je al heel lang niet meer in je vaderland woont, moet jij dan gaan bepalen hoe de ingezetenen moeten gaan leven? Met een politiek waar jij als niet-ingezetene de gevolgen of effecten niet van zult ervaren?’

Als je tijdelijk niet meer in je eigen land woont, vind ik het een ander verhaal. Dan wil je

‘Je land blijft
je land’

graag invloed hebben op de maatschappij waar je op termijn weer onderdeel van zal uitmaken. Maar stemrecht voor iemand die al tien jaar niet meer in het land van herkomst woont? Ik zet er echt vraagtekens bij. Als burger heb je stemrecht om te kiezen voor een partij die jouw belangen of normen en waarden verdedigt. Een partij die volgens jou het beste gaat doen voor de maatschappij waar jij onderdeel van bent. Die relatie met de maatschappij vind ik belangrijk.’ ●

Activist Jakob de Jonge wil vrede voor diplomatie'

Vredesorganisatie The Hague Peace Projects houdt dialoogavonden over de oorlog in Oekraïne. Kunstenaar en mensenrechtenactivist Jakob de Jonge erkent dat Rusland de agressor is in dit conflict. 'Maar het constateren van dit feit op zichzelf brengt vrede niet dichterbij.'

● EWOUT KLEI

De Jonge is de jongere broer van CDA-minister Hugo de Jonge en hij werkt al langere tijd voor The Hague Peace Projects. Hij vindt de berichtgeving over het conflict eenzijdig. 'Nagenoeg de enige kant in dit conflict die je hoort in de media is het NAVO-verhaal. Maar de NAVO is uit op escalatie van het conflict en blijft maar wapens sturen naar Oekraïne, terwijl we met Rusland moeten onderhandelen.'

In februari organiseerde The Hague Peace Projects een eerste dialoogavond – Time to Talk – over Oekraïne. Hier spraken onder anderen oud-minister van Ontwikkelingssamenwerking Jan Pronk, SP-senator Bastiaan van Apeldoorn en Henk Baars van de pacifistische protestantse werkgroep Kerk en Vrede. Zij verkondigden een ander verhaal dan het gangbare over Oekraïne, namelijk dat het Westen ook schuld heeft aan de oorlog.

'Hier in Nederland worden nauwelijks echte kritische gesprekken over de Oekraïne-oorlog gevoerd', vertelt De Jonge. Forum voor Democratie van Thierry Baudet en omroep Ongehoord Nederland hebben kritiek op het dominante narratief, maar zij zijn extreem-rechts. Er is in het Nederlandse publieke debat nauwelijks ruimte voor linkse kritiek op de oorlog. 'Partijen als D66, PvdA en Groen-Links staan achter het bewapenen

van Oekraïne en zijn tegen een dialoog met Rusland, terwijl we alleen vrede krijgen als we met elkaar in dialoog gaan. Ik mis een serieus, links voorstel voor onderhandelingen en diplomatie.'

Nederland heeft, zo betoogt De Jonge, critici nodig als de vierennegentigjarige taalwetenschapper en activist Noam Chomsky, die fundamentele kritiek levert op het Amerikaanse imperialisme. Maar hij verwelkomt evenzeer critici met andere politieke achtergronden, zoals voormalig VN-wapeninspector Scott Ritter, oud CIA-man en Ruslanddeskundige Ray McGovern, de Amerikaanse hoogleraar internationale betrekkingen John Mearsheimer en econoom Jeffrey Sachs. De enigen die zich op links in Nederland 'consequent kritisch' uitlaten zijn BIJ1 (dat zich wil terugtrekken uit de 'imperialistische NAVO'), de met het communisme flirtende politieke jongerenorganisatie Rood(waarmee de SP de banden om die reden heeft verbroken) en het links-radical magazine *Jacobin*. Met deze Time to Talk-bijeenkomsten voegt Jakob de Jonge zich in dit antikoloniale, anti-imperialistische koor.

'In bijna alle analyses over de Oekraïne-oorlog wordt de context achterwege gelaten', vindt De Jonge. 'Oekraïne is opgezet als een val voor Rusland. Het Westen heeft doelbewust een beleid gevoerd om Oekraïne op te zetten als een anti-Russische staat. We hebben doelbewust geprobeerd om Oekraïne los te peuten uit de Russische invloedssfeer om het als stormram



(BEELD: ZUMAPRESS)

tegen Rusland te kunnen gebruiken.'

De Verenigde Staten drongen in 2008 – het jaar dat Rusland een korte oorlog tegen Georgië voerde om de afvallige republiek Zuid-Ossetië – al aan op een toekomstig NAVO-lidmaatschap van Oekraïne en Georgië. Jaap de Hoop Scheffer, toenmalig secretaris-generaal van de NAVO, vertelde tien jaar later dat hij dit achteraf geen goede beslissing vond. In 2013 en 2014 kwamen er felle protesten in Oekraïne tegen de pro-Russische president Viktor Jakoevitsj.

De Jonge: 'De demonstranten waren deels ontevreden over het beleid, maar de protesten werden ook deels gevoerd door West-Oekraïens nationalisme tegen een presi-

dent die met de steun van Oost-Oekraïne was verkozen. Het Westen koos bewust voor West-Oekraïne. We hebben Oost-Oekraïne genegeerd. Vanaf dat jaar ging Oekraïne zijn leger opbouwen volgens de NAVO-standaarden. Zo werd het land een militair bolwerk tegen Rusland, dat bezig was met troepenopbouw om De Krim en de rebellerende republiekjes Donetsk en Loehansk te heroveren.'

Volgens De Jonge heeft Rusland jarenlang gewaarschuwd voor de consequenties van dit beleid. 'We wisten heel goed waar we mee bezig waren, maar gingen hier toch mee door. Maar in de media mag je hier nauwelijks over praten, want dan ben je 'pro-Poetin'. Dat ben ik helemaal niet, maar we moeten

met Rusland: 'Ik mis voorstel



met meer strategische empathie kijken naar landen als Rusland en China, die zich terecht bedreigd voelen door de westerse hegemonie. Waarom zijn we wel kritisch over Rusland dat Oekraïne binnenvalt, maar zijn we niet kritisch als de Verenigde Staten hun strategische belangen verdedigen?

De Jonge vindt daarnaast ook dat het Westen de mensenrechten als smoesje gebruikt om niet-westerse landen te ondermijnen. 'De militarisering van het mensenrechtendiscours' noemt hij dit. 'We vielen Irak binnen, omdat Saddam de mensenrechten schond. We vielen Libië binnen, omdat Gaddafi de mensenrechten schond. Maar Irak en Libië zijn er nu veel slechter aan toe dan eerst. Dankzij

het Westen is IS opgekomen. De Verenigde Staten zorgden voor een machtsvacuüm, dat door IS werd opgevuld. Veel IS-officieren waren ontevreden officieren uit het leger van Saddam Hoessein, die na de Irakoorlog van 2003 hun baan hadden verloren.'

De Jonge moet er niet aan denken dat het Westen militair zal ingrijpen in Iran, want ook dat zal volgens hem leiden tot een ramp. Hoewel hij sympathiseert met de Iraanse revolutionairen, die een einde willen maken aan het ayatollahbewind, ontstaat er volgens hem een groot risico wanneer het Westen deze democratische oppositie daadwerkelijk gaat steunen. Zeker als de politieke steun van het Westen uiteindelijk leidt tot militaire interventie. Dat ziet hij als een vorm van kolonialisme. 'We moeten van deze koloniale mentaliteit af.'

De Jonge hekelt daarnaast de 'dubbele maat' van het Westen. 'Rusland krijgt te maken met allemaal sancties na de invasie van Oekraïne, maar Israël komt al 75 jaar lang overal mee weg. 'De bezetting van De Krim en de annexatie van Donetsk en Loehansk is in strijd met het internationaal recht, maar Israël schendt al decennialang het internationaal recht.' Mensenrechtenorganisaties Amnesty International en Human Rights Watch noemen het Israëlische beleid tegenover de Palestijnen apartheid, maar volgens De Jonge is wat Israël doet feitelijk nog erger. 'Het doel van de huidige Israëlische regering is de etnische zuivering van de Palestijnen. Stapje voor stapje worden Palestijnen opgejaagd. Hun huizen worden afgebroken. Hun grond raken ze kwijt. Kolonisten gedragen zich steeds brutaler tegenover de Palestijnen, en krijgen daarbij rugdekking van het leger. Toegangswegen tussen Palestijnse dorpjes op de Westelijke Jordaanoever worden afgesloten. Er is steeds minder

plek voor Palestijnen om ergens te wonen. Het is erger dan apartheid. Bij apartheid krijgt de ondergeschikte partij nog een eigen thuisland en een vaste plek in de maatschappij. Maar de huidige Israëlische regering wil een Israël dat helemaal wordt overheerst door de Joden. Israël is een Joodse staat voor Joodse mensen. Er is geen perspectief voor Palestijnen in deze context. Nederland en andere Europese landen zijn soms wel met de mond kritisch over Israël, maar laten dit nooit volgen door daden. Rusland – niet toevallig een 'vijand' van het Westen – daarentegen werd meteen geboycot. Ik vind dit hypocriet.'

Volgens De Jonge worden Oekraïners opgeofferd om de imperialistische belangen van het Westen te dienen. 'Ik zie dat er zoveel vaders, zonen, broers omkomen aan het front. Dat Oekraïners daarvoor kiezen, dat is hun keus. Maar dat wij dat met wapens en politieke steun aanmoedigen vind ik heel slecht. Het is alsof je een je buurjongetje van zes wapens geeft en hem vertelt dat hij daarmee de buurman, een gespieerde hooligan kan verslaan. Hij kan dat gevecht niet winnen, maar denkt van wel. Je misleidt hem. Ik vind het kwalijk dat niemand een diplomatieke oplossing wil, terwijl dat wel kan. Niemand zoekt naar een uitweg uit dit conflict, terwijl er nu kans is op een kernoorlog.'

Dit betekent niet dat Oekraïne zomaar moet capituleren voor Rusland, vindt De Jonge. 'Ik ga niet over de oplossing. Dit moeten Rusland, de VS en Oekraïne op diplomatieke wijze oplossen. In 2015 was er met de Minsk-akkoorden [tussen Oekraïne, Rusland en de separatisten] een prima oplossing. Maar Europa heeft Oekraïne onvoldoende gesteund om deze akkoorden te implementeren. In maart 2022 was er opnieuw mogelijkheid om tot een diplomatieke

oplossing te komen – een soort Minsk-plus – maar die kans op vrede heeft het Westen laten schieten. We moeten niet denken dat Rusland verslagen is. De militaire operatie van begin 2022 mislukte, maar als het over uitputtingsoorlogen gaat, is Rusland in het voordeel. Ik hecht weinig geloof aan diegenen die denken dat het Russische leger op instorten staat, of dat de Russische economie nu kapot is. Rusland krijgt cruciale steun van China. We moeten niet geloven in de westerse propaganda over Rusland. Dan hou je jezelf voor de gek.'

Maar durft Jakob de Jonge de confrontatie aan met andersdenkenden? Denk aan uitgesproken Ruslandcritici als Han ten Broeke van het The Hague Centre for Strategic Studies (HCSS), NRC-journalist en Oost-Europa-expert Hubert Smeets en Volkskrant-journalist Robert van der Noordaa. De Jonge antwoordt dat hij met zijn Time to Talk-bijeenkomsten in principe met iedereen in dialoog wil. 'Maar voor dit moment wil ik eerst graag dat de pro-onderhandelingsgeluiden gehoord worden. De pro-NAVO stem wordt al meer dan voldoende gehoord. Ik wil zeker met Ruslandcritici in debat, maar eerst wil ik mensen aan het woord laten die de ruimte zoeken voor een diplomatieke oplossing.' ●



JAKOB DE JONGE @ JAKOB DE JONGE

Nog steeds zijn Turkse Nederlanders van Turkije

Turkse Nederlanders ervaren angst vanwege invloeden vanuit Turkije. Daarbij vrezen ze vooral Diyanet, het overheidsorgaan voor Religieuze Zaken, en de Unie van Internationale Democraten (UID), een mantelorganisatie van regeringspartij AKP. Dat blijkt uit een nieuw rapport van het Instituut Clingendael.



EEN DEMONSTRATIE VAN SUPPORTERS VAN PRESIDENT RECEP TAYYIP ERDOĞAN, IN 2016, VLAK NA DE MISLUKTE COUP. (BEELD: WIKIMEDIA COMMONS)

ers bang voor de invloed

● TAYFUN BALCIK

De auteurs van het rapport *Het Turkse diasporabeleid in Nederland* enquêterden duizend Turkse Nederlanders. Een kwart van de Nederlanders van Turkse afkomst voelt zich 'onveilig' vanwege de Turkse invloed in Nederland. Ook gaf ruim 40 procent van de Turks-Nederlandse respondenten aan dat de Nederlandse overheid hen beter moet beschermen tegen 'negatieve invloed uit Turkije'.

De *Kanttekening* heeft het rapport gelezen en vraagt aan Turkse Nederlanders waar de pijn ligt.

Angst voor gevolgen

Het valt op dat de gevoelens van onveiligheid voor Turkije vooral voorkomen bij sympathisanten van de Turkse oppositie. Van de Erdogan-stemmers voelt 75 procent zich wel veilig, staat in het rapport. Onder kiezers van de oppositie ligt het veiligheidsgevoel dus beduidend lager met 38%. In dagbladen als *Het Parool* en het *Leidsch Dagblad* was veel aandacht voor de gevoelens van onveiligheid onder Turkse Nederlanders.

'Veelzeggend is nu dat ruim de helft van de ondervraagden vindt dat de Nederlandse overheid moet ingrijpen bij Turkse organisaties waar ondemocratische waarden worden gedoed', schrijft het *Leidsch Dagblad*. 'Kinderen op salafistische moskeescholen leren dat mensen met een ander geloof of andere levensovertuiging de doodstraf verdienen.'

Eerder had de 'parlementaire ondervragingscommissie naar ongewenste beïnvloeding uit onvrije landen' (POCOB) al vastgesteld dat de invloed van de Turkse overheid leidt tot 'sociale druk en

intimidatie in Nederland', onder meer door de monitoring van Turkse Nederlanders via Diyanet.

In het rapport van Clingendael is ook aandacht voor het ondermijnende survey-onderzoek van Max Hoffman. Hij concludeerde dat er 'weinig bewijs' is dat Turkse Nederlanders 'druk ervaren vanuit Turkije'. Uit een rondgang onder Turkse Nederlanders door de *Kanttekening* blijkt al snel het tegendeel. Bijna niemand wil met naam en toenaam spreken, uit angst voor gevolgen. Alleen op anonieme basis dus.

'Verklikt'

'Ik herken wel dat Turkse Nederlanders zich onveilig voelen door de lange arm van Erdogan', zegt een Turks-Nederlandse docent op een school. 'Laatst is de naam van een vriend van mij gemeld bij de

verlaten zoveel verschillende politieke groeperingen Turkije. Koerden, Gülenisten, en linkse groeperingen. Ze worden door al die AKP-organen verklikt of van terreur beschuldigd. Ze kunnen van de ene op de andere dag in de gevangenis belanden. Zoals nu ook weer gebeurt met al die Koerdische journalisten in Diyarbakir (op 25 april arresteerden de Turkse autoriteiten 110 mensen die van 'terrorisme' werden verdacht, waaronder veel Koerdische politici, advocaten en journalisten, red.). Mijn vriend werd tijdens de ramadan verklikt.'

De docent vindt het ook begrijpelijk dat men meer steun en bescherming wil van de Nederlandse overheid. 'Het was voor mijn vriend niet duidelijk wat hij kon doen. Hij is verklikt en nu loopt hij gevaar wanneer hij naar

Turkse organisaties houden lijsten bij van mensen die zich kritisch uiten. Zij komen Turkije wel binnen, maar komen er heel moeilijk weer uit. Er zijn genoeg mensen die ik ken die dat is overkomen. Daarnaast kom je ook in het vizier van regeringsgezinde Turkse Nederlanders'.

De *Kanttekening* zocht ook contact de beweging Milli Görüs Zuid-Nederland. Het hoofd externe betrekkingen wilde niet praten over het rapport van Clingendael. 'Waarom, dat weet of vermoedt u wel', aldus de woordvoerder van Milli Görüs Zuid-Nederland.

De Koerdisch-Nederlandse onderzoeker vindt het niet vreemd dat uit het ondermijnende survey-onderzoek blijkt dat er geen bewijs zou zijn voor Turkse druk. 'Ongeveer 70 procent van de Turken hier stemt voor Erdogan. Bij een kwantitatief onderzoek zoals een survey, kom je dus niet bij de aard van het probleem. Het probleem is juist de bestraffing van mensen met afwijkende meningen.'

'Obsessie'

Docent Suna Floret van het Albeda College in Rotterdam ziet naar eigen zeggen 'in de klas' elke dag weer wat de Turkse druk teweegbrengt. 'Ze zijn vooral met Erdogan bezig en de Turkse verkiezingen, in plaats van of Rutte aan de macht blijft. Ik vind het zonde dat jongeren geen balans kunnen vinden tussen de Turkse en Nederlandse politiek.'

Floret denkt dat die focus op Turkije vooral vanuit de ouders komt, die alleen het Turkse nieuws volgen. 'Ik weet echt niet of ik het wel druk kan noemen bij het gros van de Turkse Nederlanders. Die Turkse obsessie zit namelijk heel diep bij de Nederlandse Turk. Ze hebben daar geen druk vanuit Turkije voor nodig.'

Ook Floret laat haar gedrag beïnvloeden door deze situatie. 'Ik denk wel twee keer na of ik iets op

'Ik vind het zonde dat jongeren geen balans kunnen vinden tussen de Turkse en Nederlandse politiek'

kliklijn in Turkije, via een moskee in Osdorp. Hij werd beschuldigd aanhanger van de prediker Fetullah Gülen te zijn [Gülenisten worden door de Turkse staat beschuldigd van de coup poging in Turkije, en als terroristen beschouwd]. Dat speelt nog steeds, minder dan direct na de coup poging in 2016, maar het gevaar om opgepakt te worden, is zeker niet voorbij.'

Hij vindt het niet gek dat er zoveel angst is onder bepaalde groepen Turkse Nederlanders. 'Er

Turkije gaat. Daar kan hij worden opgepakt of erger. Waarom is er geen stappenplan voor Turkse Nederlanders die gevaar lopen door de Turkse overheid te worden opgepakt?'

Lijsten van critici

Een Koerdisch-Nederlandse onderzoeker kan met de docent meepraten. 'Absoluut, ik pleeg al jaren zelfcensuur en ben gestopt met mij publiekelijk kritisch te uiten over Turks beleid en Turkse politiek.'

Twitter zet over Erdogan. Ik heb geen zin in problemen en discussies. Ik was vijf jaar lang = columnist bij het *Algemeen Dagblad*. Helaas geloof ik niet meer echt in een open debat. Het komt heel snel tot een clash.'

dreigen met geweld

Ondernemer en panellid van *de Kanttekening* Ibrahim Özgül is van mening dat er altijd wel invloeden van buitenaf zullen zijn. 'Mensen die in de Nederlandse gemeenteraad of Staten zitten, worden ook door sociale media beïnvloed, die op hun beurt weer compleet aan internationale invloeden zijn overgeleverd, met name de Amerikaanse wereld. Aan de hand van die informatie bepalen mensen wat ze gaan stemmen. Dat gebeurt nu dus ook voor Turkije, via familie, politiek of Diyanet. Dat is niet te stoppen.'

Voor Özgül is het wel een ander verhaal als die beïnvloeding doorslaat naar bedreigingen en 'wanneer in verenigingen bijvoorbeeld wordt opgeroepen tot geweld'. Hij doelt op het voorval met een AKP-politicus die Koerden en Gülenisten wilde 'aanpakken'. Özgül: 'Dat soort dingen kunnen gewoon niet. Het mag ook niet toegelaten worden. En als dat ergens wordt geconstateerd, is het Openbaar Ministerie aan zet.'

Özgül wijst er wel op dat zulke dingen lastig te bewijzen zijn, behalve een zeldzame uitgelekte video hier of daar. Maar volgens hem gebeuren de bedreigingen veel meer 'binnenskamers', die veel lastiger te bewijzen zijn. 'Met een poll ofzo is dat niet te achterhalen.'



SUNA FLORET

Een alevitische Nederlander, die ook graag anoniem blijft, zegt dat hij vooral op zijn 'hoe de is' in Turkije. 'En moet je nagaan, dan heb ik ook nog eens geen Turkse nationaliteit. Maar toch ben ik bang dat ik teruggestuurd kan worden als ik iets zet op sociale media. Op dit niveau ervaar ik druk vanuit Turkije. Er is altijd de angst dat er iets kan gebeuren.'

Toen hij tijdens de aardbeving kritisch was op de Turkse over-

wordt georganiseerd: 'Deze organisaties richten zich op het promoten van de Turkse identiteit, cultuur en verbondenheid met de Turkse staat alsmede diens buitenlandse politiek. Twee doelstellingen staan daarbij centraal: het mobiliseren van het eigen electoraat binnen de diaspora (mogelijk gemaakt door het stemmen in het buitenland tussen 2014-2016 drastisch te vergemakkelijken) en het monitoren van politieke tegen-

'De PVV krijgt ook buitenlands geld. Waarom dan niet een weekendschool waar Turkse waarden en normen wordt onderwezen?'

heid, ervoer hij vanuit zijn eigen omgeving druk. 'Je bent toch niet alleen op deze wereld, je hebt ook kinderen' werd dan tegen hem gezegd. 'Ik ben het dan ook niet eens dat er geen bewijs voor druk is. We maken het voortdurend mee. Er worden mensen op terreurlijsten gezet. Als je een Turkse nationaliteit hebt, dan kun je een uitreisverbod krijgen.'

Buitenlandse financiering

In het rapport staat dat politieke beïnvloeding vanuit de Turkse staat vooral vanuit Diyanet en nieuwe organisaties zoals UID

standers. Dat laatste doel werd prominenter na de poging tot een staatsgreep van 2016.'

Uit de peiling onder duizend Turkse Nederlanders blijkt dat 'een grote meerderheid binnen de Turks-Nederlandse gemeenschap tegen het verbieden van buitenlandse financiering van weekendscholen (67 procent oneens, 18 procent eens). Erdogan-stemmers zijn de grootste tegenstanders (77 procent), maar ook de Volksalliantie (Turkse oppositie met Kilicdaroglu als presidentskandidaat, red) (61 procent) en niet-stemmers (63 procent) pleiten tegen een verbod.'

Buitenlandse financiering van moskeeën kan echter op minder onverdeelde steun rekenen. 'Een meerderheid van 52 procent is tegen een verbod op buitenlandse financiering van moskeeën, tegenover 30 procent die het er wel mee eens is', staat in het rapport.

De Turks-Nederlandse gemeenschap die *de Kanttekening* heeft gesproken ligt in een spagaat over de buitenlandse finan-

ciering. Niemand is per se tegen, omdat culturele en religieuze vrijheden hoog in het vaandel staan. Maar als onder het mom van culturele vrijheden 'onderdrukkende mechanismen' de vrije hand krijgen, dan ben ik tegen, zegt de alevitische Nederlander.

De Koerdische-Nederlandse onderzoeker is tegen het verbieden van buitenlandse financiering van moskeeën en weekendscholen. 'Gelijke monniken gelijke kappen. Andere etnische gemeenschappen mogen het wel, dus Turken moet dezelfde behandeling krijgen. Wat ongewenst is, is de beangstigende buitenlandse inmenging. Dus wanneer andersdenkenden worden geïntimideerd en bedreigd. Als je dat wil tegengaan, moet je andere middelen inzetten. Geen verbod.'

Ondernemer Özgül is ook tegen een verbod. 'Ik bedoel de PVV krijgt ook buitenlands geld binnen. Voetbalclubs krijgen buitenlands geld. En waarom dan niet een weekendschool waar Turkse waarden en normen wordt onderwezen, dat zijn culturele rechten waar niet aan getornd mag worden. Daar ben ik zeker niet tegen. We hebben het nu over Turken, maar dit geldt net zo goed voor Hindoestaanse, Chinese of Engelse culturele verenigingen. Dat is ok, als de wet maar niet wordt overtreden.'

Floret neigt ernaar tegen buitenlandse financiering te zijn. 'De focus moet toch meer Nederland zijn, omdat de balans nu helemaal zoek is. Religie en Turkse taal, doe dat meer binnenshuis, denk ik dan. Wat doet een Turkse imam hier? Hoe kunnen zij ooit met de belevingswereld van de jongeren in Nederland meegaan?'

Floret vindt het onbegrijpelijk dat er minder liefde is voor Nederland. 'De verhoudingen zouden 70/30 moeten zijn. Want uiteindelijk is de focus op Nederland in hun eigen voordeel. Het is niet Erdogan die bepaalt hoeveel studiefinanciering ze krijgen en of er straks nog wel huisvesting voor ze is in de stad.' •



IBRAHIM ÖZGÜL



ergosana

Medisch Adviesbureau

www.ergosana.nl - i.sevinc@ergosana.nl



**Rijbewijskeuring
B,C,D, (E) groot
rijbewijs**



**Medische Keuring
Levensverzekering**



**Verzuim &
Re-integratie**



**Vaccinatiezorg
particulier /
Bedrijven**

Sunny Bergman: 'Een wintipriesteres



SUNNY BERGMAN (BEELD: RAYMOND VAN MIL)

De opa van documentairemaker en activist Sunny Bergman kwam uit Duitsland en was een nazi, die meedeed aan de jodenvervolging. Ze schreef over hem een boek: *Mijn nazi-opa. Een zoektocht naar intergenerationeel trauma*.

● TAYFUN BALCIK

In dit boek gaat Bergman diep in op de familieverhoudingen en de bijbehorende, al dan niet verzwegen, emoties. 'Ik heb me door mijn achtergrond altijd anders gevoeld.'

Je doet in dit boek verslag van de zoektocht of je biologische opa ook een echte, overtuigende nazi was. Waarom was die zoektocht zo belangrijk voor jou?

'Mijn opa was een mysterie, maar hij vormt wel 25 procent van mijn genen. Ik wist vaag over zijn politieke verleden, maar ik wilde meer weten. Het is niet niets om zo'n foute voorouder te hebben. Hij heeft hoogstwaarschijnlijk mijn oma verkracht.'

Mijn vader en ik vonden het allebei leuk samen met deze zoektocht bezig te zijn. Ik was al langer geïnteresseerd in het thema 'intergenerationele traumaoverdracht', dus in hoeverre het verleden door-

leeft in het heden. In de periode dat ik met dit boek bezig was, raakte mijn vader verlamd en had hij mantelzorg nodig.'

We komen je mopperende, 'emotioneel gemankeerde' vader Richard in een erbarmelijke toestand als invalide tegen. Er vallen harde woorden over hem, zoals 'moffenkind', ongewenst, afgestaan, verschoppeling. Hij heeft bittere armoede gekend en is nooit echt geknuffeld. Hij was getraumatiseerd. Is hij daarom een verstokte communist geworden?

'Haha, alsof alle communisten getraumatiseerd zijn? Nee, zijn communisme heeft een andere oorzaak. Nadat zijn moeder hem achterliet is hij opgegroeid bij zijn opa, een lieve man die hem ook een fijne jeugd bezorgde. Die opa was lid van de CPN, nam hem mee naar communistische bijeenkomsten en mijn vader las als jong kind al de CPN-krant *De Waarheid*. Hij is dus vanwege de invloed van zijn opa communistisch geworden. En

ook omdat hij de armoede van arbeidersklasse zelf heeft meegemaakt: als veertienjarige ging hij aan het werk in een textiel fabriek en ook al zijn familieleden verdienen heel weinig.'

In het boek lezen we ook over drugs om emoties te onderdrukken. Heb je daar nog steeds last van?

'Ik beschrijf dat mijn vader blowt en dat verslavingen vaak te maken hebben met het niet onder ogen willen zien van emoties. Zelf rook ik ook graag joints, maar geen grote hoeveelheden en enkel 's avonds. Dus zoals jij de vraag nu stelt klinkt het wat heftig. Maar zeker: ik kan als ik mij vervelend voel naar een joint grijpen. Andere mensen doen dat met alcohol. Ik probeer het minder te doen, omdat ik het niet fijn vind afhankelijk te zijn.'

We lezen ook veel over jullie alternatieve 'hippiegezin'. En naast communisten en hippies zit er in je familie van moederskant ook Engelse adel. Heb jij,

met die bijzondere achtergrond, je ook moeten aanpassen of moeten integreren in de maatschappij?

'Ik heb me door mijn achtergrond altijd anders gevoeld. Wij groeiden op in een botengemeenschap waar hele andere waarden en normen gelden dan in het nette dorp Vreeland waar ik naar school ging. Mensen vonden ons heel raar. Mijn moeder haalde me bijvoorbeeld soms van school op blote voeten, of ze droeg twee verschillende schoenen, gewoon omdat het kon. Maar voor mij was het normaal dat het leven bestond uit zingen rond het vuur en zelf groenten verbouwen. Mijn broertje en ik werden ook gepest en uitgescholden. Het heeft mij inderdaad een zogenaamd dubbel bewustzijn gegeven, de blik van een outsider. En ik dacht alleen maar: waarom zijn ze zo stijf en keurig in het dorp? Waarom zeggen mensen niet wat ze voelen? Ik heb een tijdje geprobeerd mij aan te passen. Ik ging op hockey en wilde ook merkkleding dragen. Maar ik werd er niet gelukkig van. Ik hoorde er niet thuis.'

Je leert empathischer te zijn, als je met een dubbel bewustzijn opgroeit, zegt een vriendin van je. Is dat echt zo?

'Volgens mij zegt ze: als je minder privileges hebt. Er zijn onderzoeken die aantonen dat mensen met meer privileges zich asociale gedragen en zich minder goed kunnen verplaatsen in anderen. Sociaalpsycholoog Paul Piff heeft experimenten gedaan waarin mensen Monopoly speelden. In elk spel kreeg een van de twee deelnemers een betere startpositie, bijvoorbeeld dubbel zoveel startgeld. Vervolgens werd het gedrag van de deelnemers geobserveerd. Binnen een kwartier waren bij de meeste deelnemers met deze startprivileges de gedragsveranderingen duidelijk zichtbaar: ze waren luider, verschoven hun stukken opzichtiger over het bord en pakten meer chips uit de bak die op tafel stond. Achteraf schreef een groot deel

hielp mij mijn nazi-opa te vergeven'

'Er zijn onderzoeken die aantonen dat mensen met meer privileges zich asociale gedragen en zich minder goed kunnen verplaatsen in anderen'

van de winnende deelnemers met een betere startpositie hun overwinning toe aan hun slimme, strategische keuzes. Ze waren het voordeel dat ze bij aanvang kregen alweer vergeten. Dit is volgens Piff de manier waarop wij omgaan met privileges: we schrijven succes toe aan ons eigen harde werk en willen niet herinnerd worden aan de voorsprong die we kregen. Dit verklaart misschien waarom het zo moeilijk is onze eigen privileges te onderkennen, terwijl we wel gemakkelijk oordelen over anderen met een minder gunstige startpositie.

Ander onderzoek toont overigens aan dat mensen met klasse-privileges minder empathisch zijn, omdat ze minder goed opletten en minder geoefend zijn in het lezen van anderen. Ze zijn, in vergelijking tot mensen in lagere sociaaleconomische klassen, minder gevoelig voor de signalen van anderen. Ze zijn minder geoefend in het registreren en lezen van emoties en behoeftes in anderen's lichaamstaal. De verklaring hiervoor is dat mensen wier leven 'makkelijker' gaat, minder afhankelijk zijn van anderen en dus minder aandacht aan anderen hoeven te besteden. Deze bubbel

van privilege geeft mensen op die manier de illusie dat het leven voor iedereen zo kan zijn als voor henzelf. Daarom zien we de pijn of onderdrukking van iemand anders vaak als eigen schuld.'

Antisemitisme komt ook voor in het boek. Sommige Nederlanders zeggen dat antisemitisme is verdwenen na de Tweede Wereldoorlog. Heb jij dat idee ook?

'Ik heb niet het idee dat het verdwenen is, maar ik ben er om eerlijk te zijn niet zo op gespitst, omdat ik me in de antiracisembeweging tot recent voornamelijk met anti-zwart racisme en islamofobie had beziggehouden. Toen ik tijdens mijn onderzoek naar complottheorieën over de coronacrisis op antisemitisme stuitte, schrok ik erg. Het is schrikbarend dat veel mensen werkelijk geloven dat er een elite is, die voornamelijk bestaat uit Joodse mensen, die een pedofiellenetwerk runnen en allerlei snode plannen voor de bevolking beramen. Dat zijn dezelfde ideeën die Adolf Hitler gebruikte om de haat tegen Joden aan te wakkeren. Mijn vriendin Isa en ik vroegen ons af: Als gevaarlijke ideeën zich zo snel kunnen verspreiden, kan er

dan ook opnieuw een fascistisch regime ontstaan? Voor Isa en mij kwam onze familiegeschiedenis angstvallig dichtbij. Voor Isa, wier familie is uitgemoord tijdens de Holocaust, is het heel pijnlijk dat een vriendin tegen haar kan zeggen: 'Antivaxxers zijn de nieuwe Joden.' En ik zag voor mijn ogen hoe mensen kunnen vallen voor antisemitische complot- en zondeboktheorieën – net zoals mijn grootvader daar negentig jaar geleden voor viel.'

Uiteindelijk heb je ook compassie voor je nazi-opa. Hoe dan? Is het niet makkelijk om, als geprivilegieerd persoon, daders te vergeven?

'Ik probeer compassie voor hem te hebben omdat verschillende mensen mij adviseren dat je je voorouders moet omarmen. Maar ik vond het moeilijk. Ik ben niet genoeg over hem te weten gekomen om echt compassie te kunnen hebben voor zijn daden. Kijk, uiteindelijk verdient iedereen misschien wel compassie. Bijna niemand wordt slecht geboren.

Wat ik ook heel interessant vind, is dat voorouders binnen veel culturen een veel belangrijkere rol spelen dan bij de witte Nederlandse cultuur. Zo raadde wintipriesteres Marian Markelo mij aan om een vergevingsritueel te doen voor mijn Duitse grootvader, omdat anders zijn daden mij misschien zouden kunnen blijven achtervolgen.'

Je vertelt veel over de verhoudingen met familieleden. Hoe lezen zij je boek? Is de brutaal opgetekende waarheid ook goed voor hen?

'Ik heb mijn naasten die erin voorkomen mijn boek van tevoren laten lezen. Mijn vader was er blij mee. Hij kent dan ook weinig schaamte. Mijn moeder vond sommige dingen wel een beetje moeilijk, en daar heb ik rekening mee gehouden. En mijn ex, de vader van mijn kinderen, kon er ook mee leven, hij vond dat hij er zelfs goed

in naar voren kwam. Dat was een opluchting voor mij, want ik heb heel eerlijk geschreven over onze scheiding en dat is natuurlijk niet makkelijk om terug te lezen.'

Je lijkt ook afstand te nemen van het idee dat alle leed op de wereld jouw schuld is en dat je als redder moet optreden. Voelt dat bevrijdend, of houd je toch een schuldgevoel? Wat is een gezonde houding hierin?

'Ik denk dat ik een afgewogen mix heb tussen mijn eigen gezondheid bewaken en genoeg inzet tonen om de wereld verbeteren. Waar ligt dat evenwicht? Ik ben, net als veel mensen, en vooral mede-activisten, vaak heel erg geraakt door het leed in de wereld. Ik ontdekte tijdens mijn zoektocht dat ik last had van schuldgevoelens als ik niet genoeg deed, en dat dat gevoel zijn oorzaak had mede in de geschiedenis van mijn vader. Ik heb door het te onderzoeken wel minder last van dat gevoel. Zo gaat het vaak bij mij: een persoonlijk ongemak is aanleiding voor een maatschappelijk onderzoek. En als ik er dan een film of boek over maak, lijkt dat gevoel, de oorsprong van mijn ongemak, een beetje opgelost te zijn.'

In het boek komen we ook allerlei therapieën tegen en er wordt nogal veel gehuild. Ben je nu opgelucht?

Bergman lacht: 'Nogal?' Volgens mij wordt er maar een paar keer gehuild. Maar mensen zijn er misschien niet aan gewend om open te zijn over verdriet. Het meest gehuild heb ik tijdens een therapeutische sessie met San Pedro, een hallucinerend middel. Omdat bij mij mijn analytische hoofd vaak de overhand heeft, vind ik het soms moeilijk mij over te geven bij dat soort therapeutische sessies, en echt mijn emoties te voelen. Maar door zo'n tripmiddel kan je niet anders dan je overgeven aan het proces en blijkbaar zat er veel verdriet in mijn lichaam. Dus het huilen was zeker opluchtend.' •

'Ik ben, net als veel mensen, en vooral mede-activisten, vaak heel erg geraakt door het leed in de wereld'

Antizionist Yuval Gal: 'Israël heeft

'Palestine will be free, from the river tot the sea.'

Zo luidde de eerste tweet van de Israëlisch-Nederlandse Yuval Gal. Hij is tegen zionisme – het streven naar een Joodse staat dat in 1948 leidde tot de stichting van de staat Israël. Gal is van de oprichters van Erev Rav, een nieuwe organisatie van antizionistische Joden.

● REMCO VAN MULLIGEN

Yuval Gal komt zelf uit Israël, maar emigreerde jaren geleden naar Nederland. Hier is zijn thuis, weet hij.

We spreken hem in de Zeeheldenbuurt in Den Haag. Aan de overkant is achter een raam de leus *'Palestinian Lives Matter'* te lezen. De buurt bevalt Gal. 'Het doet me denken aan Tel Aviv', vertelt hij.

Dat betekent niet dat hij terugverlangt naar Israël. Daarom verenigt hij met Erev Rav Joden uit Nederland, die hun verzet tegen zionisme met elkaar delen. Tijdens het joodse feest Pesach, dat dit jaar begon op 5 april, presenteerden zij zich aan de buitenwereld. *De Kanttekening* krijgt alvast een voorproefje.

Erev Rav kreeg vorm tijdens Sukkot, het Joodse 'Loofhuttenfeest'. Het is dan gebruik om een soeka, hut, te bouwen en daarin een week lang te wonen. Was dit het eerste feest dat jullie als groep samen vierden?

'We zijn met een groep van vier naar Ter Apel geweest, om daar een soeka te bouwen en vluchtelingen bij te staan. We hebben tegen de politie gezegd dat we onze vrijheid van religie gebruiken. Zij lieten toe dat we dat deden, tot vijf uur 's middags. De vluchtelingen kwamen en waren heel verward over wat we aan het doen waren.

Ze hielpen ons met bouwen. Voor mij was dit een belangrijk moment. Maar onze start, straks met Pesach, is ook belangrijk. We starten met drie kringen, gewijd aan gemeenschap, geloof en politiek.'

Waar komt jullie naam vandaan?

'De naam Erev Rav komt uit de Bijbel en omschrijft de mensen die

cistische Joden neer te zetten als van 'gemengd bloed', of afstammelingen van niet-Joden. Zo zetten zij deze mensen met racistische en religieuze termen neer als 'verraders.'

Wat willen jullie gaan doen?

'We willen een fysieke ruimte creëren, met een eigen sjoel of synagoge. We willen daarnaast een gemeenschap opbouwen en feestdagen samen vieren, onze identiteit uitdrukken. En we willen tot slot het publieke debat beïnvloeden.

Israël heeft de Joodse identiteit gegijzeld. Wat maakt ons Joden? Dat is voor mij de ervaring een minderheid te zijn, geen vaderland te hebben en de hele wereld als thuisland te hebben.'

'Ik herinner me niet dat er in Israël ooit zoveel paniek en verdeeldheid is geweest'

het volk Israël vergezelden toen het vluchtte uit Egypte', vertelt Gal, verwijzend naar het verhaal van de exodus in de Tora, het christelijke Oude Testament, waarbij het volk onder leiding van Mozes vluchtte uit Egyptische slavernij.

'We eigenen ons die naam uit de Joodse geschiedenis opnieuw toe. Die spreekt ons aan als antizionistische Joden. We zijn trots op ons leven in de diaspora. In die positie omarmen we verschillen, de ander, als waarde tegengesteld aan de exclusieve en racistische ideologie van het zionisme. Tegenwoordig gebruiken extreemrechtse zionisten de term *erev rav* vooral neerbuigend, om linkse en antira-

Je bent zelf van Israël naar Nederland verhuisd. Was dat een bewuste keuze om die Joodse identiteit meer te beleven?

'Voor mij is er een connectie. In Israël heb ik geleerd het jodendom te haten, omdat Israël het misbruikt voor haar apartheidsregime. Pas toen ik hier kwam, kreeg ik vrede met het Joodse deel van mijn identiteit. Het Israëlische deel is nog steeds ingewikkeld.

Een van de jonge leden van onze groep komt uit de VS en heeft nooit Israël bezocht. Hij heeft geleerd dat je een betere Jood bent als je Israëli bent en Hebreeuws spreekt. Wij willen daarmee breken.'



Dus je wilt meer ruimte hebben om Joods te zijn?

'Zo voel ik het, ja. En voor het politieke deel: we niet meer alleen praten over de bezetting van de Westbank, maar het hele systeem bekritisieren.'

Dat doet Een Ander Joods Geluid toch ook al?

'We staan op hun schouders, in zekere zin. Maar nu moet er een sterkere boodschap klinken. De twee-statenoplossing is net zo rele-

onze identiteit gegijzeld'



YUVAL GAL GROEIDE OP IN ISRAËL, WAAR HIJ ACTIEF WAS IN DE LINKSE BEWEGING. (BEELD: REMCO VAN MULLIGEN)

vant als alle afleveringen van Friends: beide horen thuis in de jaren negentig. Het Israëlische regime klapt op dit moment in elkaar.'

Wordt dat regime niet juist steeds sterker en agressiever?

'Ik praat vaak met mensen in Israël, ik volg de sociale media en de kranten. Ik herinner me niet dat er daar ooit zoveel paniek en verdeeldheid is geweest. Zelfs niet rond de moord op premier Rabin

in de jaren negentig. Bedrijven halen hun geld weg uit het land. De huidige demonstraties zijn misschien wel de minst belangrijke uiting van die angst. Bij de politie, in het leger, overal zijn er breuken. In Europa zie je dat niet, maar Israël's zijn in paniek. Iedereen heeft het over weggaan uit het land.'

Hoeveel mensen zijn er bij Erev Rav betrokken?

'We hebben inmiddels vier feestdagen samen gevierd. Daarbij deden

zo'n vijftien tot twintig mensen mee. We hebben ook activiteiten voor kinderen. Het is belangrijk voor ons om niet een puur politieke organisatie te zijn. We zijn een gemeenschap. Mijn kinderen gaan naar een christelijke school, ook al weten ze dat we niet in Jezus geloven. Maar ik wil dat ze begrijpen wat ons geloof is en waarom we uit Israël zijn vertrokken.'

Vrezen jullie een agressieve reactie vanuit de samenleving?

'Nee. Als iemand uit Tel Aviv op bezoek in Nederland komt, vraagt diegene: moet ik bang zijn voor de regen? Ik zeg dan: het gaat sowieso regenen. Zo is ook dit. Ik hoor al vanaf mijn dertiende of vijftiende, toen ik actief was in de zionistische linkse beweging in Israël, dat ik antisemiet zou zijn. Je krijgt snel een stempel. Het zionistische zogenaamde links heeft momenteel maar vier zetels in het Israëlische parlement. Antizionistisch links begrijpt op dit moment het beste

Interview.

wat er in Israël aan de hand is. Zij dragen de Palestijnse vlag tijdens de huidige demonstraties. Het zijn dus Joden die dat doen. Diverse mensen van Erev Rav hebben net als ik ervaring met hatelijke reacties. We dragen dat met liefde. Dat is onze last.'

Wat is antizionisme?

'Wij steunen de totale vrijheid van de Palestijnen van de rivier tot de zee. Veel Israël-apologeten zeggen dat ze het verschrikkelijk vinden wat er gebeurt in Gaza en de West-bank. Maar ze vergeten dat er ook apartheid is in Israël, in Tel Aviv, Tiberias en West-Jeruzalem. In het land Israël mogen sommige Palestijnen stemmen, maar anderen mogen het niet. Sommigen kunnen van stad naar stad reizen, anderen kunnen niet eens bewegen in hun eigen stad. Sommigen moeten het leger in, anderen niet. Israël noemt de Palestijnen binnen haar grenzen 'Arabieren van Israël'. Ze zijn 'van hun'. Israël ontkent hun identiteit.'

Zionisme is het recht dat Joden claimen op een eigen land.

Betwisten jullie dat recht?

'Ja. Ik wil dat geen enkele etnische groep een eigen staat heeft. De mensen die in een land wonen, moeten samen verantwoordelijk zijn voor wat daar gebeurt. Mensen zouden het direct belachelijk vinden als ik ging pleiten voor Nederland als land voor alleen witte mensen.'

Dat ondermijnt het bestaansrecht van de staat Israël. Hoe ga je om met het feit dat dat land er al wel sinds 1948 is?

'Er is een verschil tussen een land en een staat. Ik houd van het land, maar niet van de staat. Vanaf dag een is de staat gebouwd op onderdrukking en kolonisering. Mensen spreken van de 'Joodse democratische staat', maar dat kan niet. Je kunt niet een democratie zijn voor slechts een deel van de inwoners.'

Moeten alle Palestijnen die verdreven zijn, weer terugkeren?

'Als ze dat willen. Palestijnen moe-

ten absoluut het recht hebben op terugkeer en iedereen in zo'n staat moet dezelfde rechten hebben.'

Pro-Israëlsche mensen in Nederland werpen vaak tegen, dat Joden dan een minderheid worden in Israël. En dat ze dan ook weer vervolgd worden.

'Ja, dat is ook waar veel Israëli's bang voor zijn. En toch is het een feit dat ik het in Nederland als minderheid en immigrant beter heb, dan vroeger in Israël. Want je kunt geen veiligheid hebben op basis van apartheid. Mensen leven constant in angst en onzekerheid. Ik heb er familie en ik wens hen een

eigen safe space nodig.'

Jullie kiezen voor een confronterende benadering. Wat houdt dat in?

'Voor mij is dat: zeggen dat we tegen de staat Israël zijn. We zijn niet bang dat te zeggen. Israël zit in een grote crisis. Soms zie je politici spreken over het vredesproces. Dat is als zeggen dat je vindt dat 'troetelbeertjes' niet genoeg salaris krijgen. Het staat volledig los van de werkelijkheid. Je geeft jezelf een goed imago, want iedereen houdt van troetelbeertjes. Maar we moeten het hebben over de Nakba [de etnische zuivering op Palestijnen

Het is antisemitisme als iemand zegt: 'Israël is de enige plek voor de Joden'

beter leven toe. Ik wil niet dat zij lijden. Het hele idee van een speciaal land voor Joden is antisemitisch.'

Waarom?

'Omdat Nederland mijn land is. Elk land waar Joden wonen, dat is het land voor de Joden: we horen overal thuis. Niet alleen Israël. Door te zeggen dat Israël het land is voor de Joden, zeg je dat ik niet in Nederland thuishoor.'

Je doet luchtig. Maar het zal toch pijnlijk zijn, voor jou als Jood, om antisemit genoemd te worden?

'Absoluut. Het is pijnlijk en dat is een van de redenen waarom wij met Erev Rav een eigen plek willen om feestdagen te vieren. Sommige verhalen van mensen in de groep zijn heftig. Sommigen van hen zijn verbannen uit hun familie. Anderen hebben geweld ondervonden door de Israëlsche staat, of zijn gearresteerd. We hebben onze

van 1948], over verwoeste dorpen, over vluchtelingen die gedepoteerd zijn. De Nederlandse overheid moet tegen Israël zeggen: 'Als mensen terug willen keren, moet dat kunnen. Het is een mensenrecht.'

Hebben jullie contact met verwante organisaties zoals Een Ander Joods Geluid of The Rights Forum?

'We hebben met Jaap Hamburger gepraat over wat we willen gaan doen. We zijn vooral een gemeenschap. Politici laten hun mening over Israël vaak afhangen van wat de ChristenUnie of het CIDI doen. Vanaf nu kan ik zeggen: er is een gemeenschap die ik representeer, met een eigen synagoge, we vieren samen feestdagen.'

Ik vrees dat wij op links de discussie over antisemitisme hebben opgegeven. We hebben het onderwerp aan rechts gegeven. Maar antisemitisme zit in de Nederlandse

cultuur, net als alle andere vormen van racisme. Het is een probleem. In Den Haag voel je het in de voetbalwereld, bijvoorbeeld. En mensen schelden conducteurs en politieagenten soms uit voor 'k*nrjood'. Dat is antisemitisme. Daar moeten we over praten.

Daarnaast spreken mensen van een joods-christelijke samenleving – een aanstootgevende term voor ons – zonder te weten wat het jodendom is. Ze noemen Pesach het 'Joodse Pasen'. Nee, dat is het niet! Dus we willen ook hierover praten. Wel is het zo dat islamofobie en anti-zwart racisme op dit moment grotere problemen zijn. Maar ik wil antisemitisme ook weer niet negeren. Dus we gaan moeilijke dingen zeggen tegen de samenleving. Niet alleen over Palestina.'

Wat worden jullie activiteiten?

'Zelf ga ik werken aan de gemeenschap. Ik kook voor hen. We hebben er niet de capaciteit voor, maar het zou mooi zijn als er een nieuw meldpunt komt voor antisemitisme. Op dit moment kun je alleen bij het CIDI of de Nationaal Coördinator Antisemitismebestrijding terecht. Maar ik zal iemand die de Israëlsche vlag verbrandt geen antisemit noemen, zoals zij doen. Wel is het antisemitisme als iemand zegt: 'Israël is de enige plek voor de Joden.' Want dan zeg je dat Nederland geen thuis is voor mij.'

Wat willen jullie over een jaar gedaan hebben?

'Ik hoop dat dan antizionistische Joden in Nederland het gevoel hebben dat ze een gemeenschap hebben, en vrienden. En ik hoop dat de volgende keer dat er een antisemitisch incident is, journalisten niet alleen het CIDI om een reactie vragen, maar ook ons. Of dat ze het CIDI helemaal vergeten. We begrijpen dat onze boodschap moeilijk te verteren is voor veel witte journalisten, voor wie Joden en Israël samenvallen. Dat moet veranderen, maar ik verwacht niet dat dat in een jaar gebeurt. Maar Israël zal ten val komen, en het CIDI ook. We zijn niet bang meer. Alles wat slecht is, komt aan zijn einde.' •

TAYFUN BALCIK

Programmacoördinator
bij The Hague Peace
Projects voor de Armeens-
Koerdische-Turkse
werkgroep. Lid van de
Nieuw Amsterdam Raad
(Pakhuis de Zwijger).



Saddam-snor

Ik had vroeger maar één wenkbrauw. Niet twee, zoals de meeste mensen, maar één die gewoon doorliep over de ene oogkas, naar de andere. Een 'McDonalds' werd het spot-tend genoemd op de middelbare school, naar de letter M.

Met die ene wenkbrauw was ik geboren. Alleen begon het echt op te vallen als puber, toen het verbindende 'brughaar' boven mijn neus donkerder en behaarder werd. Eerst was het dun, net als mijn donzige snor overigens.

Door de hormonen die door mijn lichaam gierden als jongen van een jaar of dertien, veertien, had ik toen al gewoon echt een dikke snor. Ook dat leidde tot geplaag. 'Vader Tayfun', was de meest lieve variant. Verder werd ik voor 'cro-magnon', de voorloper van de homo sapiens, aap, gorilla of weerwolf uitgemaakt.

Ik moest aan dit jeugdtrauma denken, toen een vriend een racistische grap over Koerden navertelde. Koerden zouden nog behaarder zijn. Naast het feit dat daar geen (behaarde) reet van klopt, kon ik er dus ook niet echt om lachen.

Ik was in gedachten namelijk alweer naar de brugklas gekatapulteerd. 'Met zulke wenkbrau-

Het zou niet 'mannelijk' zijn om te epilieren, hoorde ik van mijn ouders

wen moet jij wel Koerdisch zijn', zei een Turkse klasgenoot wel eens tegen mij. Meestal lachte ik eroverheen, maar van binnen ging ik kapot. Al helemaal als zulke opmerkingen ook in het bijzijn van meisjes werden gemaakt, die dan hatelijk begonnen te giechelen. Zelfs een voetbalwedstrijd tussen Kroatië (vanwege de afkorting CRO), kon aanleiding genoeg zijn om klas-sikaal voor 'cro' versleten te worden. De zomervakantie kon dat jaar voor mij niet snel genoeg beginnen.

In de tweede klas was ik opgelucht dat veel pestkoppen waren blijven zitten. Zo kon er een nieuw machtsevenwicht in de groep tot stand komen, oftewel: zoek maar een ander pispaaletje

uit. Totdat het weer gebeurde. Een klasgenoot die ook over was naar de tweede en voor straf in de hoek moest staan, schold me uit voor cro-magnon. Gelukkig begreep de nieuwe groep er niet zoveel van.

Toch moest ik iets doen. Ik moest deze brutaliteit in de kiem smoren. Wat niet was, kon nog groeien. En daar had ik totaal geen zin in. Dus aan het einde van de les liep ik naar Wilco toe en sloeg hem een bloedneus. Het was een zwaktebod, ik ben er niet bepaald trots op. Geweld mag niet de oplossing zijn om pestgedrag te laten stoppen.

Twee jaar later was ik nog groter en behaarder geworden. Ik was al begonnen om mijn baard te scheren, maar mijn donssnor,

die inmiddels in een heuse Saddam-snor was veranderd, had ik laten staan. Totdat mijn oudere broer zijn snor eraf schoor. Ik kon uiteraard niet achterblijven en haalde de mijne ook weg.

Pfff, wat was ik bang om naar buiten te gaan. Het voelde alsof ik naakt verscheen op school. Die witte streep onder mijn neus viel natuurlijk op. 'Wat heb je gedaan, vader Tayfun?' schreeuwde een klasgenoot naar mij. Ik kon alleen maar meelachen.

Het zou nog een paar jaar duren voordat ook mijn wenkbrauw eraan moest geloven. Het zou niet 'mannelijk' zijn om te epilieren, hoorde ik van mijn ouders. Maar goed, de schaamte daarover was al snel weg, toen ik meer sjans van de meisjes kreeg als jonge twintiger.

Helaas was mijn haaruitval op mijn kruin toen al begonnen. Maar dat is uiteindelijk niet zo verkeerd uitgevallen. Ik hou van mijn kale kop. Uiterlijke verzorging is belangrijk. Vooral voor de jongere generaties. Het is belangrijk dat we hierover een gesprek voeren, en dat mensen vanwege onwetendheid, schaamtegevoelens of idiote ideeën over 'mannelijkheid' niet onnodig door een puberale hel moeten. *Say it loud, I'm bald and I'm proud.* •

Canon laat rijkdom Joods leven in



INWIJDING VAN DE PORTUGEESE SYNAGOGUE IN AMSTERDAM, 1675 (BEELD: WIKIMEDIA COMMONS)

Historicus Tirtsah Levie Bernfeld stelde met hoogleraar Bart Wallet *De canon van 700 jaar Joods Nederland* samen. In april verscheen een vernieuwde uitgave en een Engelse vertaling. 'Aan het eind van de achttiende eeuw wilden Joden als burgers geaccepteerd worden.'

● MARISKA JANSEN

Sinds zeven eeuwen wonen er Joden in Nederland. *De canon van 700 jaar Joods Nederland* telt honderd 'vensters' die een blik werpen op de diverse Joodse culturen die in ons land door elkaar heen liepen en lopen.

'We zijn door de Joodse gemeenschap aan het werk gezet,'

vertelt historicus en onafhankelijk onderzoeker Tirtsah Levie Bernfeld, over de canon die ze samen met Bart Wallet, hoogleraar Joodse studies (Universiteit van Amsterdam) in 2015 samenstelde. De canon verscheen onlangs als nieuwe aangepaste uitgave, samen met een Engelse vertaling, *Jews in the Netherlands: a short history*, die ook online te raadplegen is. 'Ik hoop dat deze canon een goede indruk geeft van de lange geschiedenis. Er zijn veel dikke boeken

verschenen over de geschiedenis van de Joden in Nederland, maar die neem je als niet-professional of jongere minder makkelijk ter hand.'

'De Joodse geschiedenis in Nederland is niet ononderbroken geweest', vertelt Levie Bernfeld. 'In de dertiende eeuw vestigden de eerste Joden zich in het zuidelijk deel van de Lage Landen, in steden als Nijmegen, Zutphen en Maastricht. Ze waren in 1290 uit Engeland verdreven en begin

veertiende eeuw uit Frankrijk. Ze zochten een veilig onderkomen. Een stad als Maastricht lag dichtbij Duitse en Poolse handelsgebieden. De pestepidemie, die halverwege de veertiende eeuw uitbreekt, maakt een einde aan hun aanwezigheid. De Joden krijgen de schuld, en worden opgejaagd en vermoord.'

Na enige eeuwen komen er opnieuw Joden naar Nederland, schrijft u in het tweede venster van de canon. Wie zijn zij?

'Eind zestiende eeuw komt er een nieuwe groep naar de Lage Landen. Zij komen niet als Joden maar als 'Nieuw Christenen' of 'Conversos'. Ze hadden generaties lang als katholieken in Spanje en Portugal geleefd, maar werden verdacht van heimelijke trouw aan het jodendom. Eenmaal hier aangekomen keerden ze terug naar het geloof van hun voorouders.

Zo rond het eerste decennium van de zeventiende eeuw druppelen Hoogduitse en Poolse Joden de Republiek binnen. Zij zijn gevlucht voor pogroms en oorlogen in de Poolse en de Duitse gebieden. In 1635 richten deze Joden hun eigen gemeente op. Ze zijn dan nog met weinig. Deze gemeenschap blijft in omvang toenemen door continue immigratie van Joden uit de Duitse gebieden en Centraal en Oost-Europa.

De eerste Spaanse en Portugese Joden vestigden zich in Amsterdam, zegt Levie Bernfeld, in een buurt die Vlooienburg werd genoemd. 'Vlooienburg is het eiland waarop nu het stadhuis, de Stopera staat en de rommelmarkt is. Destijds bestond de buurt, omgeven door grachten, uit stege waar de armen woonden, en voornamere straten zoals de Lange Houtstraat en de Zwanenburgerstraat. Maar al in het latere deel van de zeventiende eeuw gaan de meer welgestelden op dat deel van de grachten wonen dat dan wordt aangelegd, de Nieuwe Keizersgracht en de Nieuwe Herengracht.'

Nederland zien

Is er veel contact tussen de Oost-Europese Joden en de Spaanse en Portugese Joden?

‘Dat is een delicaat onderwerp. Enerzijds keken de Sefardiem, de Spaanse en Portugese Joden, met wantrouwen naar de Joden die uit de Poolse en Duitse gebieden kwamen. De Sefardiem waren in feite moderne burgers die in Spanje en Portugal al helemaal deelnamen aan de samenleving. De Asjkenaziem, de Poolse en Hoogduitse Joden, afkomstig uit getto's, keken op hun beurt neer op de Portugese Joden. Die laatsten hadden weinig kennis van het Jodendom en kenden bij aankomst nauwelijks Hebreeuws. Het was een moeilijke verstandhouding. De Portugese gemeente was niet blij met hun komst. Maar langzamerhand is er een soort co-existentie tot stand gekomen en hebben ze ook met elkaar gewerkt en van elkaar geleerd.’

Was er een groot klassenverschil tussen die groepen?

‘Toch wel. Maar je moet niet denken dat de Portugese en Spaanse Joden hier alleen maar rijk waren. Dat was een topsegment, zo'n tien procent. Er was een grote middenklasse en een groeiend aantal mensen was afhankelijk van liefdadigheid. Portugezen worden vaak als uiterst rijk afgeschilderd en de Asjkenaziem als uiterst arm, maar het wisselde. Zeker aan het eind zeventiende eeuw kwam er ook een rijke Asjkenazische elite tot stand.’

Ze spraken een andere taal.

‘Ja, de Asjkenazische Joden spraken Jiddisch. Een mengeling van Duits en Hebreeuws en lokale dialecten. De Sefardische Joden spraken Spaans en Portugees.’

Een van de vensters gaat over de negentiende eeuw, een periode van integratie.

‘Aan het eind van de achttiende eeuw is er een bovenlaag die wil emanciperen. Ze willen gelijke rechten krijgen en als burgers

geaccepteerd worden. Dit gebeurt in 1796. Vervolgens verandert er voor de grote meerderheid van de Joden weinig. Ze leefden tamelijk geïsoleerd en waren arm. De overgrote meerderheid van de Joden had een Asjkenazische achtergrond. Ze spraken vaak Jiddisch met elkaar. Er moest nog veel gebeuren om die werkelijk integratie tot stand te brengen. Er werd in de negentiende eeuw bewust gewerkt aan een Nederlands-Joodse identiteit. Op Joodse scholen werden maatschappelijke vakken ingevoerd als aardrijkskunde en geschiedenis, en het Jiddisch werd vervangen door het Nederlands. Vervolgens hebben deze Joden het taalgebruik beïnvloed. Het Amsterdams en het Nederlands kennen veel woorden en uitdrukkingen die ontleend zijn aan het Jiddisch.’

Welke uitdrukkingen dan?

‘Mokum is de Jiddische naam voor Amsterdam. Jatten, een jat is een hand, dus jatten is stelen. Kinnesinne, komt van qin'a we sin'a, en dat is jaloezie. Gabber, komt van chaweer, en betekent vriend. Mazzel betekent geluk. Zo is er een hele lijst op te noemen.’

Was er veel contact tussen de Joden en de niet-Joodse mensen?

‘Ja. Door de eeuwen heen is er altijd contact geweest. Ze werkten samen en woonden samen. Vlooienburg was de dichtst bevolkte wijk van Amsterdam. Het was niet alleen een Joodse buurt, er woonden ook niet-Joden, al werd het in de Tweede Wereldoorlog door de Duitsers afgesloten tot een *Juden-viertel*.’

Hoe leefden de Joden in kleinere provincieplaatsen?

‘Eigenlijk op dezelfde manier. Er werd handel gedreven, er waren winkels en synagogen. Het is niet zo dat ze overal even geëmancipeerd konden leven. Tot eind van de achttiende eeuw mochten de Joden zich niet blijvend vestigen in Utrecht en Gouda. Net als op som-

mige plekken op het platteland. Andere steden verleenden juist wel toegang en ook privileges. Vanaf de achttiende eeuw verspreiden de Joden zich langzaam door het hele land.’

U zegt, ze hadden privileges. Ze waren dus geen gelijkwaardige burgers.

‘Nee, ze werden vaak niet door de gildes [beroepsverenigingen] geaccepteerd. Alleen de gildes van de boekdrukkunst, boekverkoop, makelaardij en van de chirurgen lieten Joden toe. Dat heeft de werkgelegenheid van Joden in de zeventiende en achttiende eeuw enorm in de weg gezeten.’

Waarom was dat zo?

‘Dat was vrij normaal. We moeten het in perspectief zien. Joden waren in heel Europa onderworpen aan zeer veel restricties. Zo was de middeleeuwse wetgeving ten aanzien van Joden beperkend, en die is in de Republiek enigszins voortgezet. Een stad als Amsterdam was in relatief opzicht tolerant. Er was geen getto, al werd de Jodenbuurt soms het Joodse getto genoemd. Er was geen numerus fixus voor Joden die zich in de stad wilden vestigen. Maar als je het in absolute zin bekijkt dan waren in Amsterdam heel veel beroepen verboden voor Joden.

In de achttiende eeuw werden in de Portugese en Hoogduitse kringen maatregelen verwacht van het stadsbestuur om die beperkingen uit de weg te ruimen. Maar dat is niet gelukt omdat de macht van de gilden zo sterk was. In andere steden zoals Den Haag en Den Briel, Leiden en Nijmegen waren de voorwaarden weer beter dan in Amsterdam.’

Waarom wilden die ambachtslieden dat niet?

‘Ze waren bang voor concurrentie. Hun handel en beroep kwam in gevaar. Er is een verzoek uit 1748 bewaard gebleven van christelijke diamantbewerker aan het Amsterdamse stadsbestuur om een

diamantgilde op te richten, om zo Joden uit die sector te mijden. Het is niet echt aangenaam wat ze schrijven. Joden zouden voor een hongerloon werken omdat ze met tien ‘in een hok’ woonden. Ze zorgden zogenaamd voor oneerlijke concurrentie. Het verzoek werd afgewezen. De diamanthandel ontwikkelde zich goed en werd een belangrijke factor voor de Amsterdamse economie.’

Vindt u dat er voldoende aandacht is voor wat zich tijdens de Tweede Wereldoorlog in Vlooienburg heeft afgespeeld?

‘Ik geef er wel eens rondleidingen en dan lopen we van het ene monument naar het andere. Maar je moet de monumenten wel weten te vinden. Op de grond op het Waterlooplein is een monument gemaakt door Otto Treumann voor de Joodse weesjongens die in de oorlog zijn gedeporteerd uit het Asjkenazische jongensweeshuis. Voorbijgangers hebben het niet altijd in de gaten en stappen er gewoon overheen. Maar als je goed oplet zie je het. Zeker met de komst van het Nationaal Holocaust Namenmonument [met namen van de meer dan honderdduizend Nederlandse slachtoffers] vind ik wel dat er veel is dat ons aan het denken zet over wat er in de Tweede Wereldoorlog is gebeurd.’

Welk venster in de canon wilt u nog graag uitlichten?

‘Ik heb erop gelet om ook vensters specifiek over vrouwen op te nemen, want daar wordt in de Joodse geschiedenis weinig aandacht aan besteed. In 1615 wordt bijvoorbeeld Dotar opgericht, een internationale Portugees-Joodse organisatie die bruidsschatten leverde aan arme meisjes en weesmeisjes zodat ze kunnen trouwen. Het interessante: deze organisatie had contacten over een heel breed internationaal gebied waarin Joden zich tot elkaar verhielden. Er was een enorme samenwerking en wisselwerking van de Joodse wereld.’ ●

Maral Noshad Sharifi schreef boek Nederland



MARAL NOSHAD SHARIFI (BEELD: SEBASTIAAN TER BURG/ WIKIMEDIA COMMONS)

Maral Noshad Sharifi was pas vier jaar oud toen ze met haar zwangere moeder vanuit Iran naar Nederland vluchtte. Tegenwoordig is ze correspondent voor *de Volkskrant* in New York. In maart verscheen haar deels autobiografische roman *Citroeninkt*.

● ANNE-ROSE HERMER

Op de cover van haar boek staat een kinderfoto van schrijver en journalist Maral Noshad Sharifi (Teheran, 1989). In verband met een luizenplaag op haar Nederlandse basisschool moesten haar prachtige krullen worden afgeknipt. Voor de normen van die tijd

was ze net een jongetje, wat als een extra straf aanvoelde.

Het boek gaat over Talar – die in grote lijnen dezelfde persoon is als Noshad Sharifi. Haar moeder Sepideh is zwanger van haar tweede kind als ze samen met Talar Iran ontvlucht en naar Nederland gaat. Na een verblijf in het asielzoekerscentrum, dat niet uitgebreid wordt besproken, kiest Sepideh er bewust voor om in een dorp te gaan wonen. De gedachte hierachter is dat de saamhorigheid in een dorp vaak groter is. Sepideh

is bang om ziek te worden, of erger, en in dat geval zullen buren in een dorp eerder bereid zijn om voor haar kinderen te zorgen dan in een stad.

Anno 1993 telde Moerkapelle ongeveer vierduizend inwoners. Nederland was religieuzer dan Sepideh dacht. Als ze merkt dat Talar op school moet bidden, haalt ze haar kind daar weg. Op haar nieuwe school krijgt Talar les van meester Hans, van wie ze veel leert en op wie ze kan bouwen. Helaas wordt meester Hans ziek en over-

lijdt hij veel te jong aan de gevolgen van kanker.

Gelukkig leert Talar in Moerkapelle ook mevrouw Dijkman kennen, die ze oma Dijkman mag noemen. Mensen als ‘oma’ Dijkman en buurvrouw Erica vangen Talar en haar moeder liefdevol op. Met haar boek wil Noshad Sharifi onder andere laten zien dat er veel lieve mensen waren die hen met open armen ontvingen.

Onder water geduwd

Talar krijgt voor het eerst met discriminatie te maken in een zwembad in Zoetermeer. Een jongen duwt de kleine meid onder water en roept: ‘Vieze stinkturk! Tief op naar je eigen land’. Helaas is deze scene ook autobiografisch, vertelt Noshad Sharifi. ‘Mijn vader [die weer bij het gezin was komen wonen] pro-

over leven als vluchteling in

beerde mij uit te leggen dat er mensen waren die een hekel aan buitenlanders hadden. Ik snapte er als kind niets van. Ik woonde in Nederland. Dan was ik toch een binnenlander? Buitenlanders woonden buiten de Nederlandse grenzen. Dat zat dus anders. Ik ben niet net als de rest. Iedereen is niet hetzelfde.'

Talar voelt zich erg eenzaam. In het begin denkt ze dat iedereen om haar heen ook uit Iran naar Nederland is gevlucht. Langzaam beseft ze dat niet alle kinderen hebben meegemaakt wat zij heeft meegemaakt.

'Talar voelt zich ook eenzaam omdat zij van binnen blij is, terwijl haar ouders verdrietig zijn', vertelt Noshad Sharifi. 'Bovendien begrijpt haar omgeving niet uit wat voor wereld ze komt. Als ze bevriend raakt met Ziba, die ook uit Iran komt, neemt haar gevoel voor eenzaamheid af.'

De kleine Talar is nieuwsgierig en stelt graag vragen. Daarom was haar moeder toen ze nog in Iran woonden bang dat 'dat kind nog eens onze dood wordt'. Om veiligheidsredenen mocht Talar niets vertellen en niets vragen. Die angst was deels ingegeven door de aanwezigheid van spionnen. 'Zeker in jaren tachtig en begin jaren negentig was dat geen ingebeelde angst', vertelt Noshad Sharifi. 'Op de Iraanse school waar ik les had was er iemand die linkse boeken verkocht. Hij bleek een spion te zijn, die op deze manier informatie wilde inwinnen over dissidenten. Die situatie bracht een schok te weeg onder de leerlingen en hun ouders. Na onze vlucht was de sfeer rustiger, maar er zijn nog steeds Iraanse spionnen in Nederland en in andere landen.'

Een andere angst van haar moeder is dat ze weer naar de gevangenis moet. Noshad Sharifi begrijpt dit. 'Als je jaren in angst hebt geleefd, dan gaat dit niet ineens weg. Angst overheerst. In

Langzaam beseft ze dat niet alle kinderen hebben meegemaakt wat zij heeft meegemaakt

Iran hadden mensen een eigen vriendengroep met wie ze opgegroeid waren. Eenmaal in een ander land kenden ze vaak niemand.'

Een goede school

Sepideh wil dat haar dochter naar een goede middelbare school gaat. Daarom verhuizen ze naar een goede buurt in Den Haag. Talar moet naar een bijna honderd procent witte middelbare school, waarop verschillende Oranjeprinsen hebben gezeten. Ook dit is autobiografisch, vertelt Noshad Sharifi.

'Ik begrijp mijn moeder wel. Ze wilde het beste voor mij, en daarom moest ik in een kansrijke omgeving opgroeien. Zelf had ik geen keuze, maar als ik kinderen zou krijgen gaan ze niet naar een dergelijke school. De leerlingen hadden geen weet van de samenleving. Als ik kinderen zou hebben, zou ik hen, denk ik, op een school plaatsen met meer diversiteit. Veel leerlingen op mijn school kwamen amper uit hun bubbel. Dan woonden ze in een chic herenhuis en dachten ze dat ze het niet goed voor elkaar hadden, omdat het geen vrijstaande villa was. Dit lijkt mij geen goede omgeving om mijn kinderen in groot te laten brengen.'

Terug naar Iran

Als Talar een jaar of vijftien is, bekijkt haar moeder steeds meer filmpjes over Iran en de afschuwelijke gevolgen van het regime. 'Kijk naar wat er in je land gebeurt', zegt ze tegen Talar. Heel verwarrend, want ze wonen toch in Nederland?

Noshad Sharifi heeft dit zelf ook meegemaakt: 'Ik vond dat moeilijk te begrijpen. Ik dacht hierdoor dat ik blijkbaar in Iran had moeten wonen. Maar die gedachte slaat nergens op. Ik heb daar niets meer te zoeken. Maar ik bleef me dit toch afvragen. Was ik in Iran gelukkig geweest? Hadden mijn ouders daar meer of minder stress gehad? Door mijn werk als journaliste ben ik op veel ongebruikelijke plekken geweest in allerlei landen, maar ik kan niet naar Iran om dingen te onderzoeken. Ik weet niet hoe het land eruit ziet.'

De moeder van Talar wil in Nederland zoveel mogelijk leren en dat wil ze ook voor haar dochter. Dat zou van pas kunnen komen als ze eventueel naar Iran zouden teruggaan. Dat heeft raakvlakken met de moeder van Noshad Sharifi: 'Ook zij dacht serieus dat we terug zouden gaan. Dat heb ik pas écht ontdekt toen ik ter voorbereiding van *Citroeninkt* mensen ging interviewen. Het was belangrijk om ons in Nederland verder te ontwikkelen. Toch had mijn moeder in haar achterhoofd dat we weer terug naar Iran konden als het regime weg was. Als de samenleving opnieuw moest worden opgebouwd, dan moesten we daaraan iets kunnen bijdragen. Mijn moeder heeft gestudeerd en een kinderdagverblijf opgezet. Dat was ook in Iran van nut en ik zou net zo goed in Iran journaliste kunnen zijn.'

Na de revolutie van 1979 dachten veel Iraniërs, ook haar moeder, tegen beter weten in dat het regime

niet zo lang stand zou houden. 'Zulke extreme partijen zijn veel mensen niet gewend, het waait wel over', vertelt Noshad Sharifi. 'Dat was het idee.'

Vroeg wijs

Noshad Sharifi zorgt ervoor dat je je als lezer goed in Talar kunt verplaatsen. Het meisje is wijs voor haar leeftijd, door alles wat ze heeft meegemaakt. In een passage in *Citroeninkt* komt dat goed naar voren:

'Het is alsof alle mensen die Iran hebben verlaten ook een stukje van zichzelf hebben achtergelaten,' zegt Talar tegen haar vriendin Ziba. 'Dingen waar ze blij van werden raakten ze allemaal kwijt. Bergen, poëzie, hun gemeenschap.'

Hiermee zegt Talar in weinig woorden veel. Ze verwoordt de emoties van mensen en kinderen die noodgedwongen hun eigen omgeving hebben moeten verlaten. *Citroeninkt* maakt duidelijk wat de verschillen zijn tussen emigreren en moeten vluchten. ●

Maral Noshad Sharifi, *Citroeninkt* (Prometheus, 2023), 240 pagina's, 22,50.



Kerkleider René de Reuver fel bekt congres: 'Schandalig!'



RENÉ DE REUVER TIJDENS HET HENRI VELDHUIS SYMPOSIUM (BEELD: REMCO VAN MULLIGEN)

Het pro-Palestijnse The Rights Forum hield 15 april een symposium over de Nakba, de verdrijving van Palestijnen uit Israël in 1948. De emoties liepen hoog op na een betoog van René de Reuver, leider van de Protestantse Kerk. Hij vroeg ruimte voor zowel het Palestijnse als het Israëlische verhaal. 'Godgeklaagd!' riep iemand vanuit het publiek.

● REMCO VAN MULLIGEN

Zo was het Henri Veldhuis Symposium, zoals de jaarlijkse bijeenkomst heet, een ongemeen spannend evenement. Het symposium is genoemd naar de jong overleden dominee Henri Veldhuis (1955-2018), die zich met passie inzette voor de Palestijnse zaak. Naast The Rights Forum was ook het kenniscentrum Kairos-Sabeel organisator.

Het thema van de dag sprak tot de verbeelding: de zaal in Culemborg, in de van buiten aftands

ogende Gelderlandfabriek, zat afgeladen vol met honderdvijftig gasten. Deels waren dat de oude rotten van de pro-Palestijnse beweging: grijze hoofden, hier en daar met de kenmerkende *kefiya*, de traditionele Palestijnse sjaal. Maar het was duidelijk dat ook jongere generaties inmiddels interesse hebben in de situatie in Israël en Palestina.

Nakba als genocide

'Sommige Palestijnen zien de Nakba als een specifiek moment in de geschiedenis, maar dat klopt niet', beweert Ramzy Baroud. De Amerikaans-Palestijnse journalist hield de hoofdlezing op de bijeenkomst. De Nakba is volgens hem nog steeds gaande.

'Ik ben Palestijn, maar mag Palestina niet meer in', vertelt hij. 'Het dorp waar mijn familie vandaan komt, bestaat niet meer. Het is vernietigd, samen met vijfhonderd andere dorpen en steden. Mijn ouders kwamen in een vluchtelingenkamp in Gaza, waar ik ben opgegroeid.'

De Nakba, Arabisch voor catastrofe, is de verdrijving van ongeveer 700.000 Palestijnen in de periode rond 1948, toen de staat Israël is gesticht. 'Volgens experts was de Nakba niets minder dan een genocide', vertelt Baroud.

Eerst blikt hij terug naar de situatie van driekwart eeuw geleden. 'De zionisten wilden de herinnering aan de Palestijnen uitwissen en dat

hebben ze gedaan. Ze zijn naar dorpen gegaan, hebben mensen vermoord en de rest verjaagd. Daarna gaven ze het dorp een andere naam en deden alsof er nooit Palestijnen hadden gewoond.'

De Nakba is voor Palestijnse vluchtelingen elke dag nog realiteit, betoogde Baroud. En Israël wil dat liefst doen vergeten. 'Israël heeft het verhaal dat er geen mensen woonden in het land, toen zij de staat stichtten. Maar we waren er wel. David Ben Goerion, de eerste Israëlische premier, liet historici zich buigen over het verhaal dat Israël over de Nakba moest gaan vertellen. Zij kwamen erop uit dat de Palestijnen zelf waren weggegaan.'

Vervolgens kwamen de Palestijnse vluchtelingen in omringende landen terecht: Libanon, Syrië, Irak, Jordanië. En ook daar waren ze niet altijd veilig. 'In Irak zijn Palestijnen goed behandeld. Totdat de Verenigde Staten het land binnenvielen. Toen zijn de Palestijnen verdreven. Daarom zeg ik: ook voor de hedendaagse Palestijnen, de derde en vierde generatie na 1948, gebeurt de Nakba nog steeds.'

Volgens Baroud volgen we in het Westen te veel het Israëlisch-Amerikaanse verhaal, waarin de focus ligt op de Zesdaagse Oorlog van 1967 en de Oslo Akkoorden van 1993. Bij die eerste gebeurtenis annexeerde Israël Oost-Jeruzalem en de Westelijke Jordaanoever. De deal in Oslo tussen Israël en de Palestijnen moest de weg openen naar een compromis. 'Sindsdien hebben we het over het succes of falen van de Oslo Akkoorden. Maar dan negeren we gebeurtenissen uit het verleden: alles wat voor 1967 is gebeurd, doet er dan niet meer toe. En dat klopt niet, want 1948 was een tijd vol oorlogsmisdaden van Israël tegen de Palestijnen.'

Baroud vindt daarom de Nakba cruciaal voor de Palestijnse zaak. De gebeurtenis van 75 jaar geleden zit diep in het Palestijnse geheugen,

critiseerd op pro-Palestijns

stelt hij, en de effecten zijn nog altijd voelbaar. 'Het belangrijkste wapen dat wij hebben, is ons geheugen. Zodra wij over de Nakba spreken, worden Israëlsche zionisten bezorgd. De Nakba bedreigt de mythe die zij verkondigen, dat het land 'de enige democratie in het Midden-Oosten' zou zijn, of 'de woestijn heeft laten bloeien'. Voor dat idee moest de herinnering aan de Palestijnen uitgewist worden. Alleen als de Nakba centraal in de discussie staat, kan er rechtvaardigheid zijn voor de Palestijnen.'

'onopgeefbare verbondenheid' met 'het volk Israël'. De Protestantse Kerk is met anderhalf miljoen leden nog niet half zo groot als de Rooms-Katholieke Kerk, maar vanwege de historisch hechte banden met de politiek is de Protestantse Kerk wel de meest invloedrijke kerk van Nederland. Premiers Mark Rutte en Jan-Peter Balkenende en voormalige politiek leiders als Hugo de Jonge (CDA) en Gert-Jan Segers (ChristenUnie) – allemaal zijn ze lid van deze kerk, allemaal zijn ze pro-Israël.

'Ook voor hedendaagse Palestijnen is de Nakba nog steeds actueel'

'Antisemitische passage'

Ramzy Baroud kon op veel instemming rekenen. Aanwezigen verdrongen zich bij de boekentafels, met daarop zijn boeken prominent gepresenteerd. Ook de dadels van Fair Trade Palestine waren populair.

Maar pas daarna kwam de vlam in de pan. Op het programma stond een sessie met René de Reuver, die als scriba de belangrijkste leider is van de Protestantse Kerk, en dominee Bert Altena van diezelfde kerk. Deze kerk is na de Rooms-Katholieke Kerk de grootste van Nederland. Katholieken staan wereldwijd bekend als critici van Israël, maar in Nederland is hun zwijgen oorverdovend. Protestanten daarentegen zijn al decennia zeer loyaal aan Israël. Zelf spreken ze van een

Maar er hangt verandering in de lucht. Zo komt ChristenUnie-politicus Peter van Dalen de laatste tijd nadrukkelijk op voor Palestijnen. En ook de Protestantse Kerk is aan het opschuiven. René de Reuver maakte in november deel uit van een delegatie die op uitnodiging van Palestijnen onder andere Jeruzalem, Bethlehem en Hebron bezocht. De protestantse en katholieke bezoekers waren diep onder de indruk van het onrecht dat ze zagen. De Protestantse Kerk krijgt meer oog voor het onrecht dat de Palestijnen ondergaan.

In maart leidde dit tot grote ophef. De Israëlsche ambassade sprak schande van een korte passage die De Reuver in november schreef op een van zijn reisblogs, na een bezoek aan Holocaustmuseum

Yad Vashem:

'Het bezoek aan Yad Vashem raakt ons ook nog op een andere manier. Wat wij de afgelopen week van Palestijnse christenen gehoord hebben, evenals de muren, hekken en checkpoints die we gezien hebben, dragen we met ons mee. Yad Vashem toont het onvergelijkbare kwaad en leed van de Holocaust. We zijn ons dit heel goed bewust. En toch – tegen wil en dank – roepen de beelden van scheiding en 'Verboden voor Joden' associaties op met wat we de afgelopen dagen hebben gezien. De oproep van Palestijnse christenen echoot na in onze oren: vertel wat je hebt gezien!'

De blog ging geruisloos voorbij, totdat ruim drie maanden later de Israëlsche ambassade ineens haar afschuw uitte over deze passage. Diverse Joodse en pro-Israëlsche organisaties volgden, waarbij De Reuver onder andere het bagatelliseren van de Holocaust en antisemitisme werd verweten. Ook opperrabbin Binyomin Jacobs en rabbijn Lody van de Kamp, columnist van *de Kanttekening*, uitten felle kritiek op de Protestantse Kerk.

De Reuver en de kerken reageerden geschrokken en boden excuses aan. Ze verwijderden de bovenstaande passage uit het reisverslag.

'Schandelijk!'

Gezien die verhitte discussie was het saillant dat De Reuver te gast was op het symposium van The Rights Forum. Dit pro-Palestijnse gezelschap was immers blij geweest met het bezoek van de kerkleiders aan Palestina en de openhartige blogs van de delegatieleden.

De Reuver liet zich in Culemborg echter niet verleiden tot nieuwe openhartige uitspraken. 'Een passage uit het reisverslag leidde tot heftige reacties, met name in de Joodse gemeenschap in Nederland', blikte hij voorzichtig terug. 'De Protestantse Kerk heeft sindsdien indringende gesprekken



RAMZY BAROUD (BEELD: REMCO VAN MULLIGEN)

gevoerd met Joodse partners. Daarbij kwam ook het reisverslag aan de orde.'

De Reuver vervolgde met een meer theologisch en historisch betoog over de twee 'narratieven' die in Israël en Palestina tegenover elkaar staan: dat van Joden, die een veilig heenkomen zoeken, en dat van Palestijnen, die het trauma van de Nakba met zich meedragen. 'Twee verhalen over hetzelfde land', vatte De Reuver samen. 'Het lijkt in die zin op de discussie tussen stad en platteland, boeren en stedelingen in Nederland.'

Toen de protestantse voorman na twintig minuten klaar was met zijn verhaal, klonk er direct vanuit het publiek met veel emotie: 'Schandelijk! Schandelijk! Schandelijk! Godgeklagd. Met je narratief. Het woord bezetting is niet eens gevallen!'

Ongemak

Bert Altena sprak meer voor een

‘Het zijn geen twee gelijke partijen, dat ben ik met u eens’

thuispubliek. De dominee is lid van de theologische werkgroep van het pro-Palestijnse kenniscentrum Kairos-Sabeel. Hij is kritisch op de jaarlijkse ‘Israëlzondag’ die de Protestantse Kerk in oktober organiseert. ‘Om Israël onder de aandacht te brengen. Ik heb me daar altijd ongemakkelijk bij gevoeld.’ Zijn advies is helder: ‘De Israëlzondag, daar moeten we echt vanaf. Noem het de dag van kerk en synagoge, of zo.’

Hij ondervindt de polarisatie in protestantse kring aan den lijve. ‘In mijn gemeente heb je altijd mensen die krantjes van Christenen voor Israël neerleggen’, vertelt hij. Die organisatie is fanatiek pro-Israël. ‘Ik haal die dan weer weg.’

De Protestantse Kerk draagt de liefde voor Israël in haar DNA. Altena: ‘Ik kom uit een gezin dat helemaal niet fanatiek was. Toch was ook daar bewondering voor Israël vanzelfsprekend.’

Altena was buitengewoon kritisch over de ophef die in maart ontstond, naar aanleiding van de kritiek vanuit de Israëlische ambassade. ‘Sommige Joodse organisaties riepen: antisemitisme! De antisemitismekaart werd getrokken. Daar moet je niet intrappen, want je wordt in een bepaalde hoek geduwd. Waar de discussie echt over zou moeten gaan, verdwijnt uit beeld. Ik vind het jammer dat die betreffende passage is verwijderd. Ik snap dat de kerk geen aanstoot wil geven. Je wilt dat de discussie gaat over wat je belangrijk vindt.

Maar als je zo reageert, zeg je impliciet: die passage was niet goed. Terwijl er nadrukkelijk in staat dat je de Holocaust niet wilt ontkrachten! Als je zwicht voor deze pressie, geef je onbedoeld voedsel aan wat je niet wilt. Dus houd je rug recht! Want je verhaal deugt.’

Na die woorden volgde een enthousiast applaus. ‘Dat hoeft nu ook weer niet’, reageerde Altena. ‘Daar word ik verlegen van. Ook dat geeft ongemak.’

‘Geen gelijke rechten!’

Toen kwam De Reuver het podium weer op, samen met Altena, om nog kort in te gaan op vragen. De man die hem eerder had toegeroepen, nam direct het woord.

‘We hebben vandaag een bijeenkomst die met name gaat over 75 jaar Nakba. U heeft een verhaal gehouden vanuit een perspectief van de christelijke religie. Een afweging over verschillende ‘narratieven’, terwijl er maar een narratief denkbaar is...’

‘Juist!’ roept iemand anders door hem heen.

De man vervolgt: ‘...En dat is het feit dat er een volk strijdt om te overleven en om perspectief te hebben.’ Wederom applaudiseert het publiek enthousiast. ‘Ik was vijftien toen de Zesdaagse Oorlog begon. Ik hoorde tot de weinigen die zich toen tegen Israël keerden. De kerk grijpt terug op Genesis, [waarin het verhaal staat van hoe God aan Abraham het land belooft dat nu Israël is]. Ik vind dat het



RENÉ DE REUVER EN BERT ALTENA (RECHTS) BEANTWOORDEN VRAGEN UIT HET PUBLIEK. (BEELD: REMCO VAN MULLIGEN)

juist hier, waar zoveel mensen zijn betrokken zijn bij wat daar gebeurt, niet gepast is om een verhaal over de ene kant versus de andere kant neer te zetten.’

Als de man zwijgt, volgt wederom applaus. De Reuver neemt rustig het woord: ‘Het is heel terecht dat u dit vertelt. Tegelijkertijd: in een conflictsituatie is er natuurlijk ook altijd een andere partij die ook een verhaal vertelt.’

Geroezemoes stijgt op uit de zaal. Dan vervolgt De Reuver: ‘Het zijn geen twee gelijke partijen. Dat ben ik met u eens!’ Weer is er rumoer. ‘Er zijn geen gelijke rechten!’, roept iemand.

‘Geen gelijke rechten, dat heb ik ook gezegd’, reageert De Reuver. ‘Maar wel twee partijen. Hoe kom je dan verder met elkaar? Tijdens

onze reis zeiden onze Palestijnse vrienden: kom en zie, ga en vertel. Maar pas als je de ander ook uit laat spreken, is mijn diepe overtuiging, kunnen we verder komen.’

‘Meneer, u loopt zestig jaar achter!’, roept een man uit de zaal.

Dan constateert de gespreksleider dat de sessie te lang heeft geduurd.

De bijeenkomst eindigt in grote onrust. ‘Ik mag niks zeggen!’, probeert nog een andere aanwezige. Maar de organisatie besluit dat het lang genoeg heeft geduurd.

Waar De Reuver eerder nog toegaf aan druk vanuit de Israëlische ambassade en de Joodse gemeenschap, hield hij nu vast aan de lijn van zijn betoog. Tot frustratie van de aanwezigen. ●

GERT JAN GELING

Publicist. Kernlid van de denktank Liberales. Onderzoeker aan het Leids Universitair Centrum voor de Studie van Islam en Samenleving dat verbonden is aan de Universiteit Leiden.



Stilteruimte als symbool voor de terugkeer van het religieuze privilege

In Nederland is een discussie opgelaaaid over stilteruimtes. Islamitische leerlingen eisen zo'n ruimte op een openbare school om te bidden. Sommige scholen gaan daarin mee, andere niet – met spanningen tussen islamitische leerlingen en niet-islamitische docenten tot gevolg.

Deze ontwikkeling is zeker niet nieuw. Al jaren rukt de stilteruimte in het onderwijs sluipenderwijs op. Alhoewel de term stilteruimte hier wellicht misleidend is. In vrijwel alle gevallen gaat het om een islamitische gebedsruimte. De roep om een stilteruimte klinkt vrijwel nooit vanuit een andere hoek dan de islamitische.

Er is ook veel verzet tegen de komst van deze ruimtes, zeker op openbare scholen waar men religie een privézaak vindt. Dat valt enerzijds te begrijpen, want moet je niet juist naar het confessioneel onderwijs gaan als je ook op school wilt bidden? Anderzijds is circa vijftien procent van de leerlingen in het voortgezet onderwijs van islamitische afkomst. Veel islamitische leerlingen gaan dus niet naar islamitische scholen.

Maar wat is er nou eigenlijk precies op tegen? Is het zoveel moeite om islamitische leerlingen en studenten een eigen plek om te bidden

'Laat de onderwijsinstelling zich op haar kerntaak richten: het verzorgen van goed onderwijs'

te gunnen? Is het niet juist islamofobie om hier tegen te zijn?

Het is verkeerd als je je mening baseert op onderbuikgevoelens of doorgeslagen secularisme. Tegelijkertijd moet je niet automatisch meegaan in de wens om zo'n gebedsruimte in te richten. Er zijn randvoorwaarden nodig. Ik zou hierbij denken aan het volgende:

Allereerst zou er een duidelijke praktische noodzaak toe moeten zijn. Een gebedsruimte op Schiphol bijvoorbeeld is logisch, want je gaat niet even makkelijk even ergens anders bidden. Maar indien er moskeeën zijn in de directe omgeving van de school, kunnen studenten daar bidden. Dan is er geen enkele praktische noodzaak om een stilteruimte te creëren op de die onderwijsinstelling.

Ook moet er gekeken worden naar het nut van een dergelijke ruimte. Er wordt veelal gevraagd om stilteruimtes in het kader van

het bevorderen van de inclusiviteit. Maar de primaire taak van een onderwijsinstelling is goed onderwijs. Het is in dat opzicht verstandiger om beschikbare ruimtes op een school in te zetten ten behoeve van het onderwijs – en daaraan gerelateerde activiteiten – en niet voor zaken die daar weinig mee te maken hebben, zoals het verrichten van een gebed.

Daarnaast is ook het inclusiviteitsgehalte van de stilteruimte zelf van belang. Vrijwel altijd wordt er alleen door moslims aanspraak op gemaakt, en kunnen er in een dergelijke ruimte ook geen symbolen van andere levensbeschouwingen en religies zijn omdat dat niet kan volgens de islam.

En dan is er nog de kwestie van het gescheiden bidden van mannen en vrouwen. Als gevolg daarvan hebben sommige onderwijsinstellingen – waaronder de Hogeschool Rotterdam – in het verleden hun stilteruimte gesloten. Gendersegregatie is iets onwenselijks, zeker op een hogere onderwijsinstelling. Het botst met de kernwaarden waar het onderwijs voor staat. Bovendien is uit onderzoek gebleken dat gendersegregatie bijdraagt aan negatieve stereotypingen van het andere geslacht, met name over vrouwen. Al met al weinig inclusief dus.

Kortom, eigenlijk zijn er geen goede argumenten voor het creëren van een stilteruimte op een onderwijsinstelling. Maar als er ondanks de bezwaren toch plek blijkt voor een stilteruimte op school, dan hebben we het over een religieus privilege. Vroeger genoten het christendom en christenen religieuze privileges maar hun voorrechten zijn, samen met de godsdienst, aan het verdwijnen. Met de groei van de islam is er een terugkeer van het fenomeen religieus privilege.

Dit is geen goede zaak. Bidden op school verbieden zou natuurlijk idioot zijn, want godsdienstvrijheid, maar je hoeft het ook niet te faciliteren. Het is en blijft immers een privé-aangelegenheid, waar andere plekken dan een onderwijsinstelling voor zijn. Laat het gebed daar plaatsvinden. En laat de onderwijsinstelling zich op haar kerntaak richten: het verzorgen van goed onderwijs. Daar passen geen 'inclusiviteitsconflicten' rondom stilte- of gebedsruimtes bij. •

Stilteruimte als diversiteitspiegel voor scholen

Moeten er op openbare scholen stilteruimtes zijn waar moslims kunnen bidden? Die vraag leidt tot veel discussie. Kamel Essabane en Shawintala Banwarie vinden dat ruimte geven aan religiositeit helpt bij de vorming van kinderen tot volwaardige burgers.

● SHAWINTALA BANWARIE EN
KAMEL ESSABANE

De afgelopen weken was er veel media-aandacht voor gebedsruimten op openbare scholen en moslimleerlingen die daarom zouden vragen. Openbare scholen zijn – zo oordeelde de Commissie Gelijke Behandeling in 2000 – niet verplicht om een gebedsruimte of stilteruimte in te richten. Openbare scholen kunnen kinderen echter ook niet verbieden om op school te bidden, in verband met de godsdienstvrijheid. Dat laat de vraag open wat wijsheid is: wel of geen stilteruimte op een openbare school?

In feite, is het verzoek van deze moslimleerlingen niet anders dan het verzoek van leerlingen om een voetbalveld te hebben, of een spelruimte. Immers, om mee te kunnen doen aan de samenleving is het niet alleen belangrijk dat je hard werkt en goed begeleid bent, maar ook dat je je als burger thuis voelt en geaccepteerd weet.

Sommige opiniemakers benadrukken echter dat openbare scholen 'neutraal' of 'religievrij' dienen te zijn en niet de taak hebben om te voorzien in de religieuze of spirituele behoeften van leerlingen. Een openbare school zou enkel als taak hebben goed onderwijs te leveren. Religie zou een privézaak zijn die niet op een openbare school, maar thuis of in de moskee in de buurt hoort.

Stine Jensen stelt daarbij in NRC dat religie een keuze is en geen identitair gegeven, zoals gender of geaardheid, waar scholen

wel rekening mee moeten houden. Gert Jan Geling stelt in *de Kanttekening* voor om kinderen zo mogelijk door te verwijzen naar de buurtmoskee en concludeert dat de vraag naar een stilteruimte op school de terugkeer is van religieuze privileges zoals christenen die ooit genoten in de Nederlandse samenleving.

Gelings argument, dat openbare scholen vooral met goed onderwijs bezig moeten zijn en niet met religieuze behoeften, negeert de pedagogische en burgerschapsopdracht van het onderwijs. Voor de persoonlijke ontwikkeling en het kunnen participeren in de samenleving is niet enkel hard werken en goed preste-

‘Ook ontbreekt in discussies vaak het perspectief van de leerlingen’

Wat in discussies over dit onderwerp echter vaak ontbreekt is dat het openbaar onderwijs in Nederland zich niet profileert als 'neutraal' of 'religievrij', maar als 'actief pluriform'. Daarmee committeert de openbare school zich aan ruimte bieden aan diversiteit, en dus ook aan levensbeschouwing.

Ook ontbreekt in discussies vaak het perspectief van de leerlingen. Heeft het wel of niet kunnen bidden of mediteren op school effect op het welzijn van leerlingen die daar behoefte aan hebben? Heeft het beperken van religieuze expressie effect op de persoonlijke ontwikkeling en burgerschapsvorming van leerlingen? Heeft het beperken van zelfexpressie effect op hun leerprestaties? Ervaren leerlingen die willen bidden religie als een keuze, of als een essentieel onderdeel van hun identiteit? Zouden sommige leerlingen liever op school bidden dan in de buurtmoskee? De vragen stellen is hen beantwoorden.

ren belangrijk. Je moet je ook thuis voelen en het gevoel hebben dat je wordt geaccepteerd.

Bovendien wekken tegenstanders van stilteruimtes de indruk dat moslimleerlingen of -studenten die eisen. Maar is dat werkelijk zo? Bij nader inzien blijkt het te gaan om een bescheiden vraag. Ook wordt een beeld geschetst van zogenaamde spanningen tussen moslimleerlingen versus niet-moslimleraren. Maar dit is een schijn-tegenstelling, die door sommige media wordt gemaakt. Het gaat hier immers om een verzoek van een groepje leerlingen aan een schoolbestuur. Zoals een bestuur vaker verzoeken krijgt van leerlingen. De suggestie van een tweedeling tussen moslims en niet-moslims werkt alleen maar wantrouwen en onderbuikgevoelens jegens moslims in de hand.

Daarnaast voert Geling aan dat het gescheiden bidden van mannen en vrouwen voor gendersegregatie zorgt. Dat is, wat betreft het aanwakken van onderbuikge-

voelens, de klap op de vuurpijl. Hiermee suggereert hij dat, in tegenstelling tot de moslimgemeenschap, de rest van de samenleving wel aan gelijke man-vrouwverhoudingen doet.

De vraag van assertieve leerlingen aan schoolbesturen om een stilteruimte zou beter begrepen moeten worden als het voorhouden van een spiegel. Willen openbare scholen een verlengstuk zijn van het neoliberalisme dat enkel gericht is op presteren en economische bijdrage, of willen ze staan voor persoonlijke vorming en burgerschapsvorming? Willen scholen passief pluriform zijn, waarbij ze diversiteit slechts hoeven te tolereren? Of willen scholen actief pluriform zijn en ruimte creëren voor de expressie van diversiteit, zodat kinderen met verschillende achtergronden zich thuis voelen? ●



Verzoek om stilteruimte is vragen om voorkeursbehandeling

● FRANS KUIJPERS

De afgelopen weken was er veel media aandacht voor gebedsruimten op openbare scholen en moslimleerlingen die daarom zouden vragen. Zo beginnen Shawintala Banwarie en Kamel Essabane hun betoog in deze krant waarin ze openbare scholen oproepen om gehoor te geven aan de vraag van moslimleerlingen om een stilteruimte waarin ze kunnen bidden. Want: 'In feite, is het verzoek van deze moslimleerlingen niet anders dan het verzoek van leerlingen om een voetbalveld te hebben, of een spelruimte.' Het eerste wat ik dacht toen ik die vergelijking met het

voetbalveld las was: eindelijk mensen die voetbal gelijkstellen aan religie.

Dat 'het openbaar onderwijs in Nederland zich niet profileert als 'neutraal' of 'religievrij', maar als 'actief pluriform', houdt niet automatisch in dat de openbare school zich 'daarmee committeert (...) aan ruimte bieden aan diversiteit, en dus ook aan levensbeschouwing' in de vorm van een stilteruimte, zoals de auteurs beweren.

'Actief pluriform' betekent dat de school openstaat voor iedereen, precies zoals de wetgever van haar vraagt. Een openbare school is toegankelijk voor ieder kind. De enige reden waarom een school een kind kan weigeren is als er geen plek meer is. Dit in tegenstelling tot een bijzondere school. Die kunnen van ouders eisen dat zij de 'grondslag' waarop de school is

'Doel van het Nederlandse onderwijs is niet de religieuze behoefte van een leerling te bevredigen'

gebaseerd, onderschrijven.

Dit is niet de enige, om Nietzsche te parafraseren *Umwertung der Werte*, herwaardering van waarden, die de beide auteurs hanteren. De auteurs verwijten de scholen de leerprestaties en burgerschapsvorming van kinderen te belemmeren door stilteruimtes te weigeren. Dat is vreemd. Deze scholen geven duidelijk aan waar ze voor staan, namelijk open voor iedereen en niemand een bijzondere behandeling. De vraag om een stilteruimte is een vraag om een voorkeursbehandeling en daaraan doet het openbaar onderwijs niet.

Ze gaan verder: 'dat openbare scholen vooral met goed onderwijs bezig moeten zijn en niet met religieuze behoeften, negeert de pedagogische en burgerschapsopdracht van het onderwijs.' Een volgende bijzondere verdraaiing. De pedagogische en burgerschapsopdracht van het onderwijs is verwoord in de kerndoelen en dan vooral kerndoel 43: 'De leerling leert over overeenkomsten, verschillen en veranderingen in cultuur en levensbeschouwing in Nederland, leert eigen en anderen leefwijze daarmee in verband te brengen, leert de betekenis voor de samenleving te zien van respect voor elkaars opvattingen en leefwijzen, en leert respectvol om te gaan met seksualiteit en met diversiteit bin-

nen de samenleving, waaronder seksuele diversiteit.' Dus om leerlingen bij te brengen dat er verschillende manieren zijn om naar de wereld te kijken en te respecteren dat niet iedereen dezelfde opvattingen heeft.

Doel van het Nederlandse onderwijs is niet de religieuze behoefte van een leerling te bevredigen. Net zoals het ook geen doel van het onderwijs is om de sportieve behoefte van een leerling te bevredigen.

Echt lachwekkend wordt het in de laatste alinea. Als de auteurs de volgende vraag stellen: 'Willen openbare scholen een verlengstuk zijn van het neoliberalisme dat enkel gericht is op presteren en economische bijdrage, of willen ze staan voor persoonlijke vorming en burgerschapsvorming?' Dat is nogal een verwijt. Openbare scholen hangen dus toch een 'ideologie' aan, het neoliberalisme, en leiden kinderen op tot 'werkslaven'.

De meest bijzondere *Umwertung der Werte* is dat de auteurs de bijzondere scholen spiegelen. Daar waar bijzondere scholen van ouders en leerlingen kunnen vragen om de grondslag van de school te onderschrijven, verwachten zij dat een openbare school de 'grondslag' van ouders en kinderen onderschrijft. Dat is iets wat het openbaar onderwijs bij wet niet kan en mag. ●



MOSLIMS IN GEBED IN EEN MOSKEE (BEELD: WIKIMEDIA COMMONS)

dK.Academie

voor €29,95 p.m.

Maandelijks
opzegbaar



dK.Academie is de community van lezers van het crossmedia-platform *de Kanttekening*.

Als actieve members staan we maandelijks stil bij een actueel of relevant thema, zoals terrorisme, geld, modern China of de Nederlandse rechtsstaat. Het gekozen thema ondersteunen we met het volgende:

- Maandelijks een boek uit de reeks *Elementaire Deeltjes* van Amsterdam University Press, waarover het *Nederlands Dagblad* recenseert: 'beter dan Google en Wikipedia samen', ter waarde van € 15,00 per titel.
- Toegang tot de luistercolleges van Home Academy ter waarde van € 12,50 per maand.
- Een abonnement op het maandblad van *de Kanttekening* inclusief digitale toegang ter waarde van € 12,95.
- Toegang tot maandelijkse meet-ups met boeiende sprekers en schrijvers, inclusief één introducté per keer.
- Interessante kortingen op culturele evenementen, films, theaters, musea, concerten, optredens en exposities.

Bovendien besteden we in *de Kanttekening* uitgebreid aandacht aan het thema van die maand. Je leest dan stukken van bekende en minder bekende schrijvers, allen experts in het desbetreffende vakgebied.

Word nu onderdeel van dK.Academie voor slechts € 29,95 per maand.

In samenwerking met:

